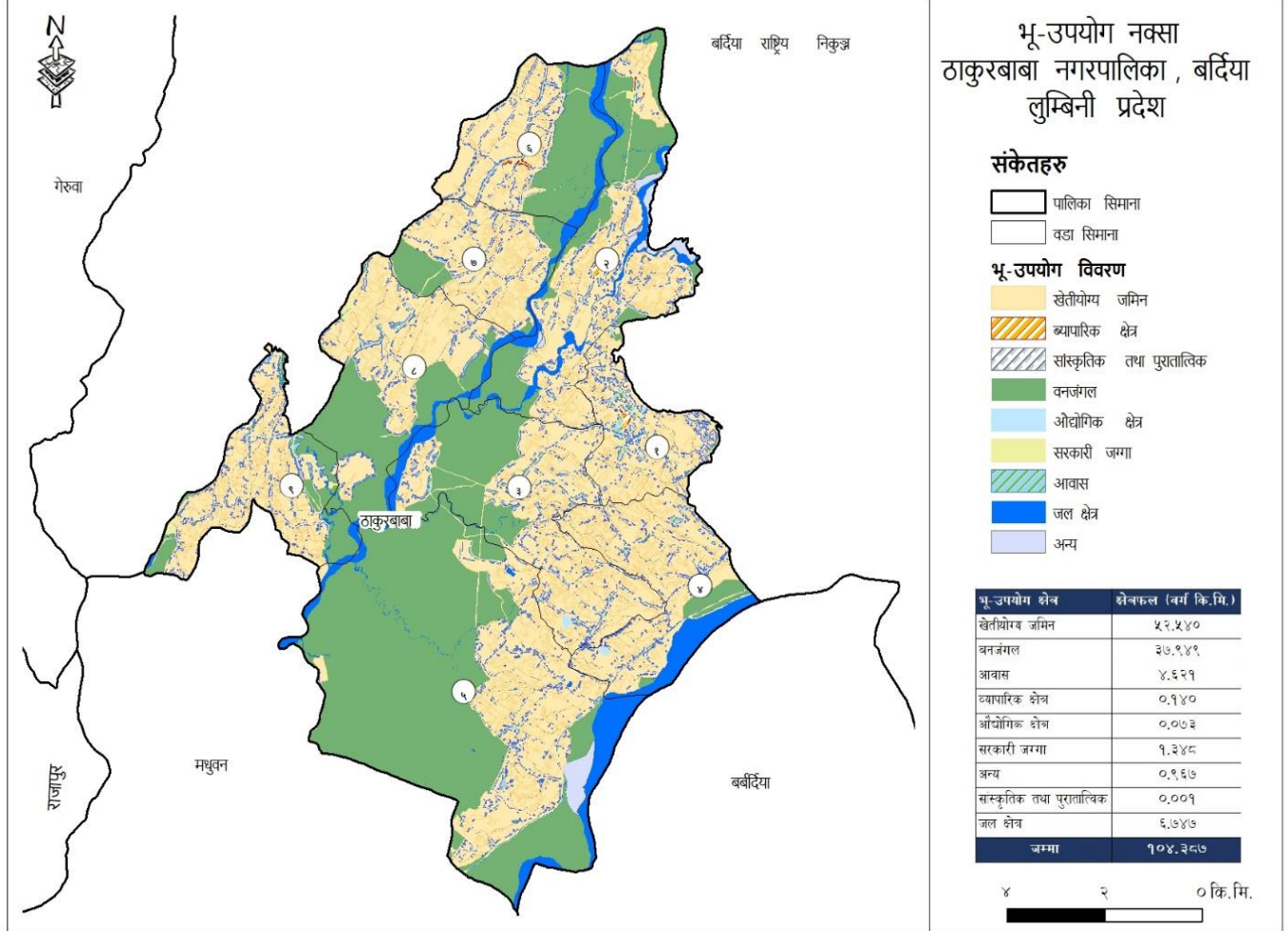

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

जलउपयोग गुरुयोजना

ठाकुरबाबा नगरपालिका सैनवार, बर्दिया

२०८०

(क)

विषय सूची

प्राक्कथन	
धन्यवाद ज्ञापन	
शुभकामना	
प्रकाशकीय	
संक्षेप र संक्षिप्त नामहरूको सूची	
कार्यकारी सारांश	
अध्याय-१: परिचय	१
१.१. पृष्ठभूमि:.....	१
१.१.१. जलस्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी प्रावधानहरू	१
१.१.२. एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका अवधारणा र सिद्धान्तहरू	२
१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य	३
१.१.४. अन्तरक्षेत्रीय सवालहरू	५
१.२. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र	६
१.२.१. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्यहरू	६
१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटने क्षेत्रहरू	७
१.३. जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाइएका पद्धतीहरू	१०
१.३.१. स्थानीय तहका विद्यमान रणनीतिक योजनाहरूको समीक्षा	१०
१.३.२. रणनीतिक योजनाहरूको एकीकरण	१०
१.३.३. जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रकृया र चरणहरू	११
अध्याय-२: नगरपालिकाको पाश्र्वचित्र.....	१६
२.१. नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय	१६
२.२. भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच	१९
२.३. भौगोलिक स्वरूप तथा भू-उपयोग स्थिति	१९
२.४. प्रमुख जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विवरण	२०
२.५. नगरपालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण	२१
२.५.१. नगरपालिकाको घरधुरी तथा जनसंख्या विवरण	२१
२.५.२. जातियता	२१
२.५.३. साक्षरता विवरण	२२

२.५.४. व्यवसाय	२३
२.५.५. कृषि र जीविकोपार्जन	२३
२.५.६. मौसमी पात्रो तथा कार्यबोझ.....	२४
२.५.७. नगरपालिकामा उपलब्ध मानव संशाधनको विश्लेषण	२५
२.५.८. स्थानीय निर्माण सामग्रीहरूको उपलब्धता.....	२६
२.६. सेवा केन्द्रहरू सम्बन्धी विवरण.....	२७
२.७. विकास साझेदारहरू, गैह्र सरकारी संस्थाहरू, समुदायमा आधारित संस्थाहरू तथा सहकारी सम्बन्धी विवरण.....	२८
अध्याय-३: विद्यमान जलस्रोतहरूको अवस्था र प्रयोग.....	३०
३.१. नगरपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विवरण	३०
३.२. नगरपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण.....	३१
३.२.१. स्रोतहरूको अवस्थितिको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण.....	३१
३.२.२. स्रोतहरूको क्षमताको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण.....	३१
३.२.३. स्रोतहरूको गुणस्तरको आधारमा विश्लेषण.....	३२
३.२.४. स्रोतहरूको विद्यमान परिप्रयोग र उप-जलाधार क्षेत्रहरूमा सम्भावित उपयोगको आधारमा विश्लेषण	३६
३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	३६
३.३.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र.....	३७
३.३.२. विद्यमान योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था	३८
३.३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधास्तरको अवस्था विश्लेषण.....	३९
३.३.४. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र विवरण	३९
३.४. विद्यमान सरसफाइ अभ्यासको अवस्था विश्लेषण.....	४०
३.४.१. बस्तीहरूको खुला दिसामुक्त क्षेत्र तथा पूर्ण सरसफाइ स्थिति.....	४०
३.४.२. विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूको सरसफाइ अवस्था.....	४१
३.४.३. वातावरणीय सरसफाइको अवस्था	४३
३.४.४. दिसाजन्य लेदो, ठोस फोहोर तथा फोहोरपानी व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था	४३
३.५. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण.....	४६
३.५.१. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरू र सेवाक्षेत्र	४६

३.५.२. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था	४७
३.५.३. निर्माणाधीन सिंचाइ योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र	४७
३.६.विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण.....	४८
३.६.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र.....	४९
३.६.२. विद्यमान योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था.....	४९
३.६.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र	४९
३.७. विद्यमान जल उर्जा योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	४९
३.८.जलस्रोतहरूको दिगोउपयोगका लागि संस्थागत/उपयोग सम्बन्धीसंयन्त्र	४९
३.९. जलस्रोतमा विवाद.....	५०
अध्याय-४ : गुरुयोजना कार्यन्वयन रणनीति र परिकल्पना	५२
४.१. नगरपालिकाको रणनीतिक प्राथमिकता	५२
४.२. जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत जलस्रोतव्यवस्थापन	५३
४.३. एक जल नीति तथा अवधारणा.....	५४
४.४. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण अवधारणा र एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन.....	५५
४.५. पानीको उत्पादनशिल प्रयोग.....	५७
४.६. मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरू (CBRT).....	५८
४.७. स्रोत संरक्षण	६२
अध्याय-५ : जलउपयोग गुरुयोजना.....	६३
५.१. अन्तर विश्लेषण.....	६३
५.२. आवधिक योजनाको सारांश.....	६५
५.२.१. खानेपानी योजनाहरू	६६
५.२.२. सरसफाइ योजनाहरू	६७
५.२.३. सिंचाइ योजनाहरू	६८
५.२.४. स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजनाहरू.....	६९
अध्याय:-६ गुरुयोजना कार्यन्वयन, बजारीकरण र अद्यावधिक.....	७०
६.१. गुरुयोजनामा लगानीका लागि अल्प/मध्यम/दीर्घकालीन योजना.....	७०
६.२. पहिलो आ.व. मा कार्यन्वयन हुने योजनाहरू	७४

६.३. बजारीकरण रणनीति तथा सरोकारवालाहरूको पहिचान.....	७७
६.४. जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन रणनीति	८०
६.५. गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अड्यावधिक गर्ने संयन्त्र.....	८०
६.६. गुरुयोजना कार्यान्वयन रणनीति	८१
अनुसूचीहरू	८२

संलग्न तालिकाहरू :

तालिका- 1: नगरपालिकाले तयार गरेका विभिन्न नीतिनियम तथा कार्यविधिहरू	१०
तालिका- 2: प्रशिक्षक प्रशिक्षणमा सहभागी विवरण.....	११
तालिका- 3: क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमका सहभागीहरूको लैङ्गिक र जातिगत विवरण.....	१२
तालिका- 4: योजना तर्जुमा गोष्ठीका सभागीहरूको विवरण.....	१५
तालिका- 5: नगरपालिकाको भू-उपयोग विवरण	१९
तालिका- 6: नगरपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरू	२०
तालिका- 7: वडागत रुपमा बस्ती, घरधुरी र जनसंख्याको विवरण.....	२१
तालिका- 8: वडा अनुसार जातिगत घरधुरीको विवरण.....	२१
तालिका- 9: वडागत रुपमा साक्षरता विवरण.....	२२
तालिका- 10: वडा अनुसार विभिन्न पेशा/व्यवसायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण	२३
तालिका- 11: वडागत रुपमा खाधान्न पहुँचको अवस्था विवरण	२४
तालिका- 12: स्थानीय सामग्रीहरूको उपलब्धता	२६
तालिका- 13: पालिकामा रहेका सेवाकेन्द्रहरूको विवरण.....	२७
तालिका- 14: मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरूको विवरण	२९
तालिका- 15: वडा अनुसार सहकारी संस्थाहरूको विवरण.....	२९
तालिका- 16: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	३७
तालिका- 17: वडागत घरायसी सरसफाइको अवस्था विवरण	४०
तालिका- 18: विद्यालय तथा संस्थागत खानेपानी र सरसफाइको अवस्था	४२
तालिका- 19: स्वास्थ्य संस्थाहरूमा खानेपानी तथा सरसफाइको अवस्था	४२
तालिका- 20: गतिविधि तथा सुझावहरू.....	४४
तालिका- 21: वडागत रुपमा सिंचाइ योजना र सिंचित क्षेत्रफल (रोपनीमा).....	४६
तालिका- 22: समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (नयाँ निर्माण).....	५८
तालिका- 23: समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (मर्मत तथा पुनरनिर्माण).....	६०
तालिका- 24: सिबिआरटी सूचक र अंकभार (सिचाई आयोजनाको लागि)	६१
तालिका- 25: हाल देखिएका अन्तरहरू र परिपूर्तिका उपायहरू	६४
तालिका- 26: प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूको विवरण	६७

तालिका- 27: प्रस्तावित सरसफाइका योजनाहरूको विवरण	६७
तालिका- 28: वडागत रुपमा सिंचाइ योजनाहरूको (परम्परागत र लघु) विवरण.....	६८
तालिका- 29: वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी तर्जुमा गरिएका योजनाहरू	६९
तालिका- 30: पहिलो आ.व.मा संचालन हुने योजनाहरू र वजेट विवरण	७४
तालिका- 31: सरोकारवालाहरूको विवरण	७८

संलग्न चित्रहरू:

चित्र 1: दिगो विकासका आयामहरू.....	४
चित्र 2: दिगो विकासका लक्ष्यहरू (२०१६-२०३०).....	५
चित्र 3: जलउपयोग गुरुयोजना तथा जलश्रोत व्यवस्थापन कुर्सी.....	९
चित्र 4: जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका चरणहरू	११
चित्र 5: वडा स्तरीय क्षमता विकास तालिम, ठाकुरबाबा-२	१२
चित्र 6: पालिकाको भू-उपयोग नक्शांकन	१८
चित्र 7: नगरपालिकाको भौगोलिक स्वरूप नक्शा	१९

संलग्न ग्राफहरू:

ग्राफ- 1: नगरपालिकामा समुदायको मौसमी काममा व्यस्त हुने समय.....	२५
ग्राफ- 2: नगरपालिकामा उपलब्ध मानव संसाधनहरूको विवरण	२६
ग्राफ- 3: नमूना परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा धमिलोपनको अवस्था	३३
ग्राफ- 4: पानी परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा मेनानिजको अवस्था	३४
ग्राफ- 5:पानी परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा आर्सेनिकको अवस्था.....	३४
ग्राफ- 6: पानी परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा नाईट्रेटको अवस्था	३५
ग्राफ- 7: पानी परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा ई-कोलीको उपस्थिति	३५
ग्राफ- 8: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधा स्तर.....	३९
ग्राफ- 9:सिंचाइ योजनाहरूको सञ्चालनअवस्था.....	४७
ग्राफ- 10: क्षेत्रगत पंचवर्षिय योजनाहरूको सारांश विवरण.....	६६

प्राक्कथन

नेपालको संविधान २०७२ मा भाग-३, मौलिक हकमा धारा ३५ को स्वास्थ्य सम्बन्धी हकमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक सुनिश्चितता गरिएको छ, साथै धारा ५१ को राज्यका नीतिहरूमा जन सहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिदै जलस्रोतको बहु-उपयोगी विकास गर्ने भन्ने व्यवस्था भए बमोजिम र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय सरकारले जलस्रोत विकास र वातावरण पर्यावरणको दिगो विकास गर्न एकीकृत जलस्रोतको अवधारणा अनुसार क्षेत्रगत योजना तयार गरि लागु गर्नसक्ने व्यवस्था छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाले पनि आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेको जलस्रोतको एकीकृत विकास गर्दै जल, जंगल र जमिनको एकीकृत विकासका लागि युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनताको सहयोगमा ठाकुरबाबा नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरेको छ। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका विभिन्न चरणहरू (तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन चरण र योजना तर्जुमा चरण) अपनाई स्थानीय समुदायकै सहभागितामा यो जलउपयोग गुरुयोजना तयार गरिएको हो।

जल उपयोग गुरुयोजनाको मुख्य अवधारणा भनेको जलस्रोतको एकीकृत तर्जुमा तथा व्यवस्थापनका लागि सहभागितात्मक एवं समावेशी विधि अपनाउदै जलस्रोत क्षेत्रको विकासमा सुशासन कायम गर्नु, स्थानीय समुदायको सहभागिता बढाउनु र पारदर्शिता बढाउन सहयोग पुर्याउनु रहेको छ। यसले कुनै एउटा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा केन्द्रित रही त्यस क्षेत्रमा रहेका जलस्रोतको समग्र उपलब्धता तथा त्यसको सम्भाव्य उपयोगको आंकलन गर्दछ।

जल उपयोग गुरुयोजनाले खास कुनै आयोजना वा जलस्रोतका क्षेत्र मात्रमा सिमित नरही स्थानीय तहको निश्चित सिमाना भित्रका जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्रका उपलब्ध समग्र जलस्रोत, सरसफाइ तथा स्वच्छता, वातावरण र पर्यावरण, पानीसँग सम्बन्धित उर्जा, पानीको माग र यसको समुचित प्रयोग सहितको तथ्याङ्क संकलन, स्थानीयकै सहभागितामा विश्लेषण तथा भविष्यको लागि सहभागितात्मक योजना तर्जुमा र नीति तर्जुमामा समेत सहयोग गर्ने भएकाले जलउपयोग गुरुयोजनालाई स्थानीय सरकार र सरोकारवालाहरूले आवश्यक औजारका रूपमा अपनत्व गरेको पाईन्छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिका भौगोलिक रूपमा समथर भू-भाग मात्र भएको र यहाँ उत्तरबाट बग्दै आउने खोला, कर्णाली र बबई नदीको पानी बाहेक मूल, सानातिना खोल्सीहरू जलस्रोतको रूपमा रहेका छन्। यहाँका सबैजसो घरधुरीहरू खानेपानीका लागि भूमिगत जलस्रोतमा निर्भर रहेको देखिन्छन्। पानीको स्रोतहरूमा मानव स्वास्थ्यका हिसाबले हानिकारक रासायनिक, भौतिक र जैविक पदार्थहरू रहन सक्ने हुँदा पानीको गुणस्तर तथा खानेपानी सुरक्षाका सवालहरूलाई पनि यस जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटेको छ। यसका साथै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा वातावरण पर्यावरणका सवालहरूलाई जल उपयोग गुरुयोजनाले समेटेको छ।

यो जलउपयोग गुरुयोजना ठाकुरबाबा नगरपालिकाकै नेतृत्व तथा समुदायको सहभागितामा तयार गरिएको हुँदा यसको सफल कार्यान्वयनको लागि पनि ठाकुरबाबा नगरपालिका र समुदायको ठुलो भूमिका रहन्छ। त्यसैले जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटेका क्षेत्रगत क्रियाकलापहरूको प्राथमिकता अनुसार कार्यान्वयन गरि नेपाल सरकारको खानेपानी सरसफाइ स्वच्छता क्षेत्र विकास योजना र दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने, जलस्रोतको न्यायोचित वितरण तथा विवेकपूर्ण उपयोग मार्फत सुशासन प्रत्याभूत गराउनुका साथै पानीको बहु-उपयोग गरि समुदायको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन महत्वपुर्ण हुने अपेक्षा गरिएको छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिका नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

सैनावर, बर्दिया
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

धन्यवाद ज्ञापन

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधान एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएका अधिकार तथा अन्य प्रचलित कानूनहरूको परिधि भित्र रहि स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुरूप यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा राष्ट्रिय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापन प्रणालीमा आधारित खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (N-WASH PLAN) र जल उपयोग गुरुयोजनाका विभिन्न खुड्किलाहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना प्रक्रियाका माध्यमबाट सम्पन्न गर्दै नगरपालिकाको गुरुयोजनाको दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। नगरपालिका क्षेत्र भित्र प्रत्येक वडामा सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको यस जलउपयोग गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धित योजनाहरूलाई समाविष्ट गरेको छ। विद्यमान स्थितिसँग अवगत हुनु र भविष्यका लागि योजना तयार पार्नुले मात्र नागरिकका अपेक्षा सम्बोधन गर्न सक्दैन। योजनाको सफल कार्यान्वयन पक्षलाई समेत लाभ प्राप्तिका लागि उत्तिकै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यस सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा संलग्न नगरपालिकाका सम्पूर्ण जन निर्वाचित प्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दल समाजसेवी, बुद्धिजीवी, महिला, विभिन्न समूह/संस्था तथा नगरपालिकाका कर्मचारीहरू, फिल्ड स्तरमा खटिने प्राविधिक तथा सामाजिक कर्मचारीहरू लगायत नगरपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ-संस्था तथा आम जन समुदायहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको N-WASH MIS अद्यावधिक गर्नुका साथै जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारीका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी, कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनताप्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

यस नगरपालिकाले भविष्यमा आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गर्ने जलस्रोत विकास, सिंचाइ तथा ढल निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा वा अन्य बाह्य निकायको सहयोगमा कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजनामा तय गरिएको प्राथमिकताक्रमको अनिवार्य रूपमा अनुकरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। नगरपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत सरोकारवाला सम्पूर्ण महानुभावहरूको साथ सहयोग पाउनेमा आशावादी हुँदै जल उपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्णमा हार्दिक अपिल गर्दछु।

ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
सैनावर, बर्दिया
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

(तिलक राम लम्साल)
नगर प्रमुख

शुभकामना

चाणक्यको एउटा भनाई असाध्यै प्रसिद्ध छ, “योजना निर्माण गर्दा जति धेरै पसिना बग्छ, रणभूमिमा उतिकम रगत बग्छ” । ठाकुरबाबा नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना भनेको जलस्रोतको क्षेत्रमा गरिने विकासका लागि हाम्रो अग्रिम तयारी हो । सहभागितात्मक छलफल, तथ्याङ्कमा आधारित ज्ञानात्मक विश्लेषण, लैङ्गिक र समावेशी योजना प्रक्रिया सहित सघन सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा यो योजना तयार भएको देख्न पाउँदा म हर्षित भएकी छु ।

खानेपानी, सरसफाइ, स्वच्छता तथा वातावरणको क्षेत्रमा महिलाहरूको असाध्यै ठूलो भूमिका छ । पानी सबैको आवश्यकता भएता पनि घर घरमा पानीको व्यवस्था गर्ने जिम्मेवारी महिलाहरूको काँधमा हुन्छ । नगरपालिकामा खानेपानी, सरसफाइ, स्वच्छता, उर्जा तथा वातावरण हेर्ने क्षमतावान संस्थागत संरचनाको अभाव, समुदायमा खानेपानीको आयोजना सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने क्षमताको अभाव, एकद्वार प्रणालीको अभाव, खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा पर्याप्त आर्थिक लगानीको अभाव, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समुदायको कमजोर सहभागिता आदि समस्याहरू रहेका छन्। मलाई यस मानेमा खुशी लागेको छ कि अब नगरपालिकाभित्रका खानेपानी, सरसफाइ, स्वच्छता र जलस्रोत सम्बन्धी आयोजनाहरू दिगो र व्यवस्थित हुनेछन । साथै यो गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्न गराउन यस नगरपालिकाका जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरू सबैको प्रतिबद्धताको जरुरी छ । साथै गुरुयोजनामा तर्जुमा भएका आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गर्न कणाली जल परियोजना र विकास साझेदारहरूको साथ रहने छ भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु ।

यसरी ठाकुरबाबा नगरपालिकाको दिगो विकासका लागि जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

हाम्रै जनताका लागि हाम्रै सहभागितामा बनेको योजनाको सही सदुपयोग गर्ने कर्तव्य पनि हाम्रै हो । अतः आगामी दिनमा नगरपालिकाको समग्र जलस्रोत क्षेत्रको विकासका लागि योजना तर्जुमा गर्दा यस जलउपयोग गुरुयोजनाकै आधारमा रही योजना तर्जुमा गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दै यस जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनको लागि सरोकारवालाहरू संघ तथा प्रदेश सरकार एवम विकास साझेदार र स्थानीय व्यक्ति तथा संघसंस्थाहरूको पूर्ण समन्वय तथा सहयोगको लागि अपिल गर्दछु ।

धन्यवाद ।

ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
सैनावर, बर्दिया
लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

तिना कुमारी भट्टराई
उप-प्रमुख

प्रकाशकीय

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधान एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएका अधिकार तथा अन्य प्रचलित कानूनहरूको परिधि भित्र रहि स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुरूप यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजनाका विभिन्न खुड्किलाहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना प्रक्रियाका माध्यमबाट सम्पन्न गर्दै नगरपालिकाको गुरुयोजनाको दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। नगरपालिका क्षेत्र भित्र प्रत्येक वडामा सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको यस जलउपयोग गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धित योजनाहरूलाई समावेश गरेको छ। विद्यमान स्थितिसँग अवगत हुनु र भविष्यका लागि योजना तयार पार्नुले मात्र नागरिकका अपेक्षा सम्बोधन गर्न सक्दैन। योजनाको सफल कार्यान्वयन पक्षलाई समेत लाभ प्राप्तिका लागि उचितकै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यस सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा संलग्न नगरपालिकाका सम्पूर्ण जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दल समाजसेवी, बुद्धिजीवी, महिला, विभिन्न समूह/संस्था तथा नगरपालिकाका कर्मचारीहरू, फिल्ड स्तरमा खटिने प्राविधिक तथा सामाजिक कर्मचारीहरू लगायत नगरपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ-संस्था तथा आम जनसमुदायहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको NWASH MIS अद्यावधिक गर्नुका साथै जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारीका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

यस नगरपालिकाले भविष्यमा आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गर्ने जलस्रोत विकास, सिंचाइ तथा ढल निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा वा अन्य बाह्य निकायको सहयोगमा कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजनामा तय गरिएको प्राथमिकताक्रमको अनिवार्य रूपमा अनुकरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। नगरपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत सरोकारवाला सम्पूर्ण महानुभावहरूको साथ सहयोग पाउनेमा आशावादी हुँदै जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्णमा हार्दिक अपिल गर्दछु।

(रामहरि रिजाल)
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

संक्षेप र संक्षिप्त नामहरूको सूची

कि .मि.	किलो मिटर
खा.पा.स.उ.स.	खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति
खा.स.स्व.यो.	खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना
न.पा.	नगरपालिका
गैसस	गैह सरकारी संस्था
लैससास	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
NWASHMIS	National Water Sanitation and Hygiene Management Information System
सा.व.उ.स.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह
CBRT	CriteriaBasedRankingTools (मापदण्डमा आधारित योजना छनौटका आधारहरू)
दि.वि.ल.	दिगो विकास लक्ष
ली.प्र.से.	लितर प्रति सेकेन्ड
उ.स.	उपभोक्ता समिति
खा.पा.	खानेपानी
GESI	Gender equality and social inclusion
"वाश" WASH	Water, Sanitation and Hygiene (खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता)

जलउपयोग गुरुयोजना भन्नाले ठकुरबाबा नगरपालिकाको "जलउपयोग गुरुयोजना २०८०-२०८४ (सन् २०२३ -२०२७)" लाई सम्झनु पर्दछ ।

एस.डी.ज़ी. भन्नाले संयुक्त राष्ट्रसंघको "दिगो विकास लक्ष्य सन् २०१६-२०३०" लाई सम्झनु पर्दछ ।

एस.डी.पी. भन्नाले नेपाल सरकार, खानेपानी मन्त्रालयको "नेपाल खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्र विकास योजना वि. सं. २०७४-२०८७" लाई सम्झनु पर्दछ ।

नेपाल रोडम्याप भन्नाले नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगको "नेपाल दिगो विकास लक्ष्यहरू- वर्तमान अवस्था र भावी मार्ग चित्र वि. सं. २०७४-२०८७" लाई सम्झनु पर्दछ ।

जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी भन्नाले जलउपयोग गुरुयोजनालाई नेपाल सरकारको विद्यमान क्षेत्रगत विकास संरचनाहरू, कानूनी प्रावधानहरू र दिगो विकास अवधारणा अनुसार निर्माण गर्न तथा गुरुयोजना तयारीलाई सहज बनाई योजना निर्माण

प्रकृत्यालाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि अवलम्बन गरिएको जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीको चित्रगत अवधारणालाई सम्झनु पर्दछ । यो अवधारणा सरोकारवालाहरूको बुझाईमा एकरूपता ल्याउन निकै प्राभवकारी रूपमा रहेको छ । जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीले औल्याएका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित रहेर नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरिन्छ ।

जलउपयोग सेवा प्रदायक

भन्नाले जलउपयोग आयोजना सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापना भई नेपाल सरकार अन्तर्गत दर्ता भएका सरकारी स्वायत्त संस्थान वा सामुदायिक संस्था वा उपभोक्ता समूह वा नीजि उद्योग वा नागरिक समाज वा समूह वा व्यक्तिहरूलाई सम्झनु पर्दछ । हाल नेपालमा जलउपयोग आयोजना सञ्चालन व्यवस्थापनको भूमिका गर्दै आएका नेपाल खानेपानी संस्थान, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, जलउपयोग प्रयोजनका उपभोक्ता समिति, निजी उद्योग, जलउपयोग स्व-सेवा गर्ने ससाना उपभोक्ता समूह वा परिवार आदि समेत जलउपयोग सेवा प्रदायक अन्तर्गत पर्दछन ।

खानेपानी सुविधास्तर

भन्नाले खानेपानी आयोजनाहरूले उपभोक्ता घरपरिवारहरूलाई उपलब्ध गराएको खानेपानीको चार तहको सुविधास्तरहरू सुरक्षित व्यवस्थापन सुविधास्तर, आधारभूत सुविधास्तर, सिमित सुविधास्तर, र सुविधा नभएको (सुन्य सुविधास्तर) लाई बुझ्नु पर्दछ । खानेपानी सुविधास्तर सूचकहरू परिमाण, गुणस्तर, पहुँच र विश्वसनीयताको आधारमा खानेपानीको समग्र सुविधास्तर निर्धारण हुन्छ । यी चारवटा सुविधा सूचकहरूको समग्र सुविधास्तरलाई खानेपानी सुविधास्तर भन्ने बुझ्नु पर्दछ । अर्थात् खानेपानी सुविधास्तर भन्नाले यस जलउपयोग गुरुयोजनामा परिभाषित गरे अनुसारको उपभोक्ता घरधुरीले खानेपानी धाराबाट उपलब्ध गरेको खानेपानी सुविधास्तर भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।

सिबिआरटी

भन्नाले तर्जुमा गरिएका आयोजनाहरूको कार्यान्वयन प्राथमिकता निर्धारण गर्दा प्रयोग गरिने "मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजार" लाई बुझ्नु पर्दछ ।

कार्यकारी सारांश

कुनै निश्चित स्थान भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोतक्षेत्रको आवधिक योजना जल उपयोग

गुरुयोजना हो। जल उपयोग गुरुयोजनामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिन्छ। गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहुउपयोग गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद न्यूनीकरण र समाधान गर्नका साथै सुशासन कायम गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न समेतका लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमाको दीर्घकालीन औजारका रूपमा लिन सकिन्छ।

जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेको, "स्थानीय स्तरमा जलस्रोतको प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रूपले पानीको बहुउपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु तथा आफ्नो नगरपालिका क्षेत्रका निश्चित समुदाय भित्र तथा समुदाय-समुदायका बीचमा जलस्रोतको समानुपातिक वितरण तथा बाँडफाँड मार्फत दिगो रूपमा पानीसँग सम्बन्धित आवश्यकताहरू पुरा गर्न रहेको छ। गुरुयोजनाले जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा संभावित प्राकृतिक जोखिम व्यवस्थापनका लागि समुदाय र सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्नुका साथै जलस्रोतका क्षेत्रमा नयाँ अवधारणाहरू जस्तै एकजल अवधारणा, पानीको उत्पादनशिल उपयोगका लागि स्थानीय जनसमुदायहरूलाई सशक्तिकरण गर्दै समुदाय परिचालन र सचेतिकरणमा टेवा पुऱ्याउँदछ।

जल उपयोग गुरुयोजनाको तयारी प्रकृया मार्फत महिला, पछाडी पारिएका समुदाय, अति विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय र पानीको उपभोगमा वन्चितिकरणमा परेका भूगोल र समुदायहरूलाई मापदण्डमा आधारित योजना प्राथमिकीकरणका सूचकहरूका माध्यमबाट मुलप्रवाहीकरण गर्दै खानेपानी लगायतका संविधानले सुनिश्चित गरेका जलस्रोतको उपयोग क्षेत्रका मौलिक हकलाई समेत पुरा गर्न योगदान पुऱ्याउँदछ।

यस नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि विभिन्न चरणहरू (तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, अध्ययन चरण, योजना तर्जुमा चरण र प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदन प्रमाणिकरण चरणहरू) मा क्षेत्रगत विज्ञहरूको परिचालन गरि तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण र प्रमाणिकरण गरिएको छ। तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि NWASH र DAI Collect KoBo मोबाइल एप्लिकेशनहरूको प्रयोग गरिएको छ। संकलित तथ्याङ्कहरूलाई एकत्रित गरि तथ्याङ्कमा रहेका त्रुटीहरू कर्णाली जल परियोजनाको सहयोग र समन्वयमा सच्याउने, सान्दर्भिक नरहेका तथ्याङ्कहरूलाई हटाउने कार्य गरिएको थियो। संकलित तथ्याङ्कहरूलाई वडास्तरमा प्रमाणिकरण गोष्ठीसञ्चालन गरि छुटेका तथ्याङ्कहरू लिने र शुद्धीकरण गरिएको थियो। ९ वटै वडाहरूमा वडास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन मार्फत योजनाहरूको प्राथमिकीकरण पश्चात नगरपालिका स्तरमा तथ्याङ्क प्रमाणिकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो।

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई विभिन्न विधिहरू अपनाई विश्लेषण गरिएको छ। विश्लेषण गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई नगरपालिकामा उपलब्ध अन्य तथ्याङ्कहरूसँग तुलना गर्नुका साथै भिडाएर सरोकारवालाहरू माझ गरिएका छलफल अन्तर्क्रिया पश्चात आवश्यक तालिका, ग्राफ र अनुसूची राखी त्यसको व्याख्यात्मक स्वरूपमा यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा विभिन्न चरणहरूमा (१३ वटा खुड्किलाहरू) सम्पन्न गरिएका प्रक्रियागत क्रियाकलापहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

- तयारी चरण अन्तर्गत कर्णाली जल परियोजना र साझेदारहरू बीचको सम्झौता तथा अन्य तथ्याङ्क सङ्कलनका औजार तथा विधिहरूको छनौट गरिएको थियो।

- क्षमता विकास चरणमा ९ जना तथ्याङ्क संकलकहरूलाई NwASH/ DAI Collect KoBo सफ्टवेयर र तथ्याङ्क सङ्कलन विधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिएको थियो।
- ४७ वटा समुदायस्तरका भेला/अनुशिक्षण सहभागितात्मक तरिकाले सामाजिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको छ । तथ्याङ्कहरू संकलन गर्दा महिला तथा पछाडि पारिएका वर्गका मुद्दाहरू/सवालहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको थियो।
- ९ वटै वडाहरूमा वडास्तरमा समन्वय बैठक/अनुशिक्षण र २/२ दिन क्षमता विकास तालिमहरू सम्पन्न गरिएको छ र अनुशिक्षणमा मुख्य गरि लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषयवस्तुहरू समावेश गरिएको थियो ।
- ९ वटै वडाहरूबाट छनौट गरिएका महिला तथा पछाडी पारिएको वर्गका व्यक्तिहरूका लागि जल अधिकार, योजना तर्जुमा र जल सुशासन आदि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिएको थियो।
- नगरपालिका स्तरमा १ पटक समन्वय बैठक र १ पटक योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो।

मुख्य तथ्याङ्कहरू :

- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कुल घरधुरी संख्या ११४६९ (<https://cbs.gov.np>) रहेको देखिन्छ भने हाल जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संकलन गरिएको तथ्याङ्क अनुसार कुल घरधुरी संख्या ११५६४ र कुल जनसंख्या ५७३६२ रहेको देखिन्छ। कुल घरधुरी मध्ये ३२.७% (३७८७) घरधुरी ब्राम्हण/ठकुरी/क्षेत्री/सन्यासी, ५८.५% (६७६९) घरधुरी जनजाति, ०.२३% (२७) घरधुरी नेवार, ८.३०% घरधुरी दलित, ०.१%(१६) घरधुरी मुस्लिम र ०.०२% (२) अन्य घरधुरी रहेका छन् ।
- यस नगरपालिकामा ठूला जलाधारको रुपमा कर्णाली र बबई नदी रहेका छन् भने उप-जलाधारको रुपमा अन्य खोलाहरू जस्तै: औराही खोला, तलबेलुवा खोला, जमती खोला, खैयर भट्टी खोला र ग्याङ खोला आदि रहेका छन्।
- ताल तलैयाहरूमा बखतपुर ताल, घूमना ताल, बनबिर ताल, ढुग्रहवा ताल, शाहीपुर ताल, खोनपुर ताल, गोविन्दपुर ताल, पेरुवा चटीया ताल, वेतहनी ताल र ठाकुरबाबा/सरोबरताल आदि रहेका छन् भने खानेपानीका लागि मुख्य स्रोतको रुपमा सतही मूलहरू मात्रै प्रयोग भएको देखिन्छन्।
- नगरपालिकामा हाल विद्यमान खानेपानी योजना संख्या ३ वटा, निर्माणाधीन खानेपानी योजना ८ वटा र जलउपयोग गुरुयोजनामा प्रस्तावित नयाँ खानेपानी योजना संख्या ४ वटा रहेका छन् । विद्यमान खानेपानी योजनाबाट हाल १०८१ (९.३४%) घरधुरीहरू लाभान्वित भएको देखिन्छ भने निर्माणाधीन ८ वटा योजनाहरूबाट ७२८३ (६२.८%) घरधुरीहरूले खानेपानी सेवा प्राप्त गर्ने लक्ष्य लिईएको छ।
- विद्यमान ३ वटा खानेपानी आयोजनाहरूमा पानी सुरक्षा योजना निर्माण गरेको पाइदैन । त्यसकारण नगरपालिकाले सबै योजनामा पानी सुरक्षा योजना निर्माण गरि लागु गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- नगरपालिकाको सरसफाइ तथा स्वच्छता अवस्था विश्लेषण गर्दा लगभग सबै घरधुरीहरूमा शौचालय रहेको छ। सर्वेक्षण गरिएका कुल ६१९६ घरधुरीहरू मध्ये करिब १.७१% घरधुरीहरूमा शौचालय नभएको

अवस्था छ भने ९८.२९% घरधुरीहरूमा शौचालय उपलब्ध रहेको छ। शौचालय भएका घरधुरीहरू मध्ये पनि २३.३७% घरधुरीहरूमा मात्रै फलस भएको (सेप्टिक ट्यांक) सुरक्षित शौचालय रहेको छ^१।

- ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विद्यमान सिंचाइ योजनाहरू २३ वटा र लघु सिंचाइ योजनाहरू ४३६ रहेका छन्। यि विद्यमान सिंचाइका आयोजनाहरूबाट नगरपालिकाको कुल खेतीयोग्य भू-भाग ९१,४८१ रोपनी मध्ये करिब ५३,५५८ रोपनी (६६%) जमिन सिंचित भईरहेको छ।
- नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा गरिएको बृहत छलफल, क्षेत्रगत अन्तर विश्लेषण र निर्णय अनुसार ४ वटा नयाँ खानेपानी योजनाहरू, ३ वटा मर्मत तर्फका खानेपानी योजनाहरू, ३९ वटा सिंचाइ योजनाहरू, २२ लघु सिंचाइ योजनाहरू, ४३ वटा तटबन्ध योजनाहरू, १६ वटा पम्फेकुवा तथा झरन योजनाहरू, ११ वटा उच्चनल्का योजनाहरू, ११ वटा ताल संरक्षण तर्फका योजनाहरू र १४ वटा सार्वजनिक शौचालयका योजनाहरू प्रस्ताव गरिएका छन्।
- यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी ऐन २०७९ मा दफा ३३ को उपदफा ४ र दफा ३५ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई आत्मसात गर्दै सरसफाइका लागि गरिब/अति विपन्न तथा पछाडी पारिएका समुदाय र घरधुरीहरूलाई अनुदान तथा खानेपानी महसुलमा छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ।

माथिका मुख्य क्षेत्रगत योजनाहरूका साथ साथै ठोस फोहोर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिल साईट व्यवस्थापन, दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने निर्णय समेत गरिएका छन्। समग्रमा ठाकुरबाबा नगरपालिकाले यस जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकामा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय/संघ संस्थाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्न सकेको खण्डमा प्रस्ताव गरिएका योजनाहरू ५ वर्ष भित्रै कार्यान्वयन गर्न सकिने र नगरपालिकाको क्षेत्रगत परिकल्पना, लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू पुरा हुने देखिन्छ।

^१स्रोत: ठाकुरबाबा नगरपालिका पार्श्वचित्र अनुसार

अध्याय-१: परिचय

१.१. पृष्ठभूमि:

कुनै निश्चित स्थानमा उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको विकास र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोत क्षेत्रको आवधिक योजना जलउपयोग गुरुयोजना हो। जलउपयोग गुरुयोजनामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिन्छ। गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहुउपयोग गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद समाधान गर्नका साथै सुशासन कायम गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धी गर्न समेतका लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमाको दीर्घकालीन औजारका रूपमा लिन सकिन्छ।

उच्च संख्यामा गरिब र सीमान्तकृत समूहको बसोबास भएका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकता दिँदै पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, व्यवस्थापनमा ति समूहको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा सबै समुदायको पहुँच वितरण र योगदान सुनिश्चित गर्न गुरुयोजना प्रभावकारी औजारको रूपमा रहेको जल उपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनका अभ्यासकर्ताहरूको अनुभव रहेको छ।

१९९२ मा रियो दि जेनरियोमा सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसंघ वातावरण र विकास सम्मेलनको एजेण्डा २१ मा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी अवधारणालाई अनुमोदन गरेको र उक्त सम्मेलनले एकीकृत जलस्रोतको सिद्धान्तका रूपमा निम्न बुँदाहरू पारित गरेको थियो।

- शुद्ध पानी सिमित र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको छ, जुन जीवन निर्वाह, विकास र वातावरणीय दृष्टीकोणले अत्यावश्यक छ।
- पानीको विकास र व्यवस्थापन सहभागितात्मक विधिको आधारमा हुनु पर्छ, जसले सबै तहहरूमा उपभोक्ता, योजनाविद्, र नीति निर्मातालाई समाहित गर्दछ।
- पानीको व्यवस्था, व्यवस्थापन र संरक्षणमा महिलाहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ।
- पानीका सबै प्रतिस्पर्धी उपयोगहरूको आर्थिक मूल्य हुन्छ र पानीलाई आर्थिक वस्तुको रूपमा मान्यता दिनुपर्दछ।

१.१.१. जलस्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी प्रावधानहरू

नेपालको संविधानको विभिन्न भाग तथा धाराहरूमा जलस्रोत क्षेत्र सम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका छन्। जलउपयोग गुरु योजना र जलस्रोत विकास सम्बन्धित केहि प्रावधान निम्नानुसार रहेका छन्।

- मौलिक हक: धारा ३५" स्वास्थ्य सम्बन्धी हक :प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ"।
- मौलिक हक: धारा ३०: "स्वच्छ वातावरणको हक: "प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक"। धारा ५१ : "राज्यका नीतिहरू, जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने"।
- जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने।

- जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एंव भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पशुपंक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धनर दिगो उपयोग गर्ने।
- वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक भू-भागमा वन क्षेत्र कायम गर्ने। प्रकृती, वातावरण वा जैविक विविधता माथी नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मुल वा न्यून गर्ने उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने।
- स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूची अनुसूची ८
- साझा अधिकार सूची ७ र ९

यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी ऐन २०७९ मा दफा ३३ को उपदफा ४ र दफा ३५ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई आत्मसात गर्दै सरसफाइका लागि गरिब/अति विपन्न तथा पछाडी पारिएका समुदाय र घरधुरीहरूलाई अनुदान तथा खानेपानी महसुलमा छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ। त्यसै गरि पन्ध्रौँ योजनामा ४.१ सोच: स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र दिगो खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा, ४.२ लक्ष्य: सबैलाई आधारभुत स्तरको खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्दै गुणस्तरिय सेवा अभिवृद्धी गर्ने। ४.३ उद्देश्य: खानेपानी र सरसफाइ सेवाको प्रयाप्त, सुरक्षित र सर्वसुलभ रुपमा उपलब्धताबाट जनस्वास्थ्यमा सुधार गर्नु, सबै नागरिकलाई आधारभुत स्तरको सरसफाइ सेवामा पहुँच तथा मानव मल-मुत्र र फोहोर पानीको उचित व्यवस्थापन गरि वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद व्यवस्थापन मैत्री खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सुनिश्चित गर्नु, खानेपानी तथा सरसफाइको दिगो सेवा प्रभावमा संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको भूमिका सबलीकरण गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।

माथी उल्लेखित संवैधानिक व्यवस्थाहरूले समेत स्थानीय तहहरूको पानी क्षेत्रको विकासका लागि निर्दिष्ट योजना बनाउनु पर्ने सैद्धान्तिक आधार निर्माण भएको देखिन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा समेत खानेपानी, सिंचाइ, वातावरणीय सवाल तथा उर्जा विकास जस्ता जलस्रोत क्षेत्रका सवालहरू सम्बोधन गर्न यथेष्ट व्यवस्था रहेको पाइन्छ। पानी क्षेत्रका निर्दिष्ट योजनाहरूको नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन जस्ता अधिकार स्पष्ट रुपमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा रहेका छन्। यसरी स्थानीय सरकारहरूले जलस्रोतको समष्टिगत विकासका लागि नीति निर्माण गरि आवधिक योजनाहरू मार्फत नागरिकका संविधान प्रदत्त अधिकार सुनिश्चितता लागि समेत जलउपयोग गुरुयोजना एक सहयोगी औजारका रुपमा रहने देखिन्छ ।

१.१.२. एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका अवधारणा र सिद्धान्तहरू

एउटा जलाधार भित्रका पानीसँग सम्बन्धित आवश्यकताहरू सँगसँगै सम्बोधन गर्ने, जलस्रोतका विविध पक्षहरूबीच सामञ्जस्यता कायम गर्ने र साथै पर्यावरणको सन्तुलन कायम गर्ने किसिमको समष्टिगत

अवधारणालाई नै एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापन भन्ने गरिन्छ²। जलस्रोत विकासका विभिन्न क्षेत्रहरू जस्तै: खानेपानी, सिंचाइ, जलविद्युत, वातावरण तथा पर्यावरण आदि सँगसँगै र एक अर्कालाई सहयोग पुर्याउने किसिमले लैजानु अर्थात समग्र जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापनका माध्यमबाट जलस्रोत क्षेत्रको विकास नै एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापन हो। एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापन अवधारणा अनुसार छरिएर रहेका स-साना जलभाग अथवा स्रोतहरूलाई संरक्षण र विवेकपूर्ण उपयोग तथा माटो, पानी र वनस्पतीय स्रोत बीचको सामनजस्यता वा सह-सम्बन्धलाई ध्यानमा राखि ती स्रोतहरूको संरक्षण र विकासका लागि अपनाउनु पर्ने आवश्यक कामहरूको लेखाजोखा गर्नुपर्दछ।

सामाजिक समानता, आर्थिक सवलता र पर्यावरणीय दिगोपना एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका आधारभुत सिद्धान्तहरू रहेका छन्।

सामाजिक समानता: सबै प्रयोगकर्ताहरू (विशेष गरि सीमान्तकृत र गरिव प्रयोगकर्ता समूहहरू) का लागि पर्याप्त मात्रामा र पानीको गुणस्तरमा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु हो। पानीको प्रयोगबाट प्राप्त लाभहरूको लागि सबै प्रयोगकर्ताहरूको अधिकारलाई पनि पानीको बाँडफाँड गर्दा विचार गर्न आवश्यक छ।

आर्थिक सवलता: उपलब्ध वित्तीय र जलस्रोतहरू बाट सम्भावित प्रयोगकर्ताहरूलाई लाभ पुर्याउने र यसको लागि सबैभन्दा आर्थिक रूपमा उपयुक्त विकल्प चयन गर्न आवश्यक छ। यसले वर्तमान र भविष्यको सामाजिक र पर्यावरणीय लागत र लाभहरूलाई समेत विचार गर्नुपर्छ।

पारिस्थितिकीय दिगोपना: समग्र जलाधार क्षेत्रको स्वास्थ्यको संभावित जोखिमहरूको व्यवस्थापन सहितको योजना तर्जुमाका लागि ध्यान पुर्याउनु पर्ने आवश्यकता छ।

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका सम्बन्धमा तल उल्लेखित डबलिनमा सिद्धान्तहरू जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाका लागि अत्यन्तै आवश्यक रहेका छन्।

सिद्धान्त १ : शुद्ध पानी सिमित जोखिमयुक्त स्रोत हो जुन बाँच्न, विकास गर्न तथा वातावरणको लागि अत्यावश्यक छ।

सिद्धान्त २ : पानीको विकास र व्यवस्थापन सहभागितात्मक विधिको आधारमा हुनु पर्छ जसले उपभोक्ता, योजनाविद र नीति निर्मातालाई समाहित गर्दछ।

सिद्धान्त ३ : पानीको सुरक्षात्मक व्यवस्थापनमा महिलाहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ।

सिद्धान्त ४ : पानी सामुदायिक वस्तु हो तर यसको उच्च आर्थिक महत्व पनि छ।

१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य

सन २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट अनुमोदन गरिएका १७ वटा दिगो विकास लक्ष्य १५ वर्षमा पुरा गर्न विश्वब्यापी रूपमा १६९ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरि यसको प्रगति मुल्यांकन गर्न २३२ सूचकहरू पनि तयार गरिएका छन्। यसै गरि नेपालमा ति १७ वटा लक्ष्य पुर्तिका निम्ति ४७९ वटा

²एशियाली विकास बैंक (ADB) को सहयोगमा संचालित "जलाधार क्षेत्र ब्यवस्थापन कार्यक्रम" अन्तर्गत तयार पारिएको "सहभागितामुलक एकीकृत जलाधार क्षेत्र ब्यवस्थापन हाते पुस्तिका, २०७६

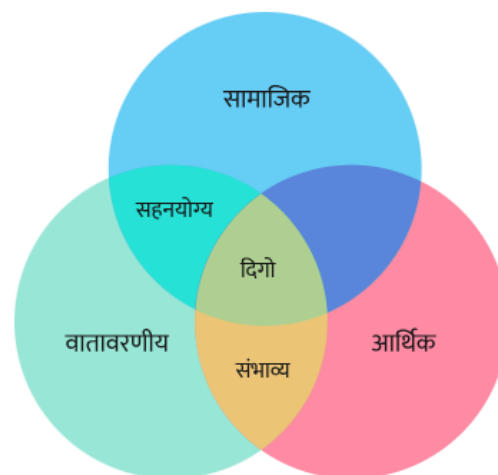
सूचकहरू निर्धारित गरिएका छन्^३। यसरी निर्धारण गरिएका १७ वटा लक्ष्यहरू एक आपसमा अन्तर-सम्बन्धित छन्।

दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि नेपालमा धेरै प्रयासहरू भैरहेका छन्। विशेषगरि ३ वटै तहका सरकारहरूमा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि सूचकहरूको आन्तरिकीकरण गर्ने र सो अनुसार आवश्यक नीति, कार्यक्रम तथा योजना निर्माण गर्ने कार्य भइरहेको छ। नेपाल सरकारद्वारा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि भइरहेका प्रयासहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

- दिगो विकास लक्ष्य अनुसार निर्धारण गरिएका सूचकहरूको आन्तरिकीकरण गर्ने
- स्थानीय तहहरूबाट दिगो विकास लक्ष्यहरूलाई स्थानीयकरण गर्न आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने, आवधिक योजनामा आधारित रही मध्यकालीन खर्च संरचना निर्माण, वार्षिक योजना तर्जुमा र सूचक तथा नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मुल्यांकन पद्धतिको विकास गर्ने कार्य भइरहेको छ^४।
- ३ वटै तहका सरकारहरूले लक्ष्य प्राप्तिका लागि बहु-सरोकारवालाहरूको सहभागितामा जोड दिँदै “कसैलाई पनि पछाडी नछोड्ने” (No One Leaves Behind) को दृष्टिकोण अनुसार लैङ्गिक समानता, अपांगता तथा सामाजिक समावेशीकरण लाई विकासका सबै गतिविधिहरूमा अन्तर-सम्बन्धित सवालको रूपमा मूलप्रवाहिकरण गरिरहेका छन्^५।

यसै गरि दिगो विकास लक्ष्य-नं. ६ खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका साथै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सन् २०३० सम्ममा के के उपलब्धि हासिल हुनुपर्ने भन्ने आधारमा तय गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ६ ले खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धमा दिशानिर्देश गरेको छ। अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले समेत प्रतिबद्धता जाहेर गरेको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नु स्थानीय सरकारको समेत कर्तव्य हुन आउँछ। यस परिवेशमा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय सरकारहरूले प्रक्रियागत विकासमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। जलस्रोत क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि उपलब्ध कानूनी प्रबन्ध तथा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू हासिल गर्न जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको औचित्य अझै बढी पुष्टी हुन्छ।

दिगो विकासका मुख्य आयामहरू

चित्र १: दिगो विकासका आयामहरू

^३राष्ट्रिय योजना आयोग: दिगो विकास लक्ष्यहरू, बर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र (२०१६-२०३०), www.npc.gov.np

^४नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग; दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण श्रोत पुस्तिका, २०७७ <http://sdg.npc.gov.np/en/resource>

^५नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग; दिगो विकास लक्ष्य प्रगति समिक्षा प्रतिवेदन २०१६-२०१९, www.npc.gov.np

- दिगो विकास लक्ष्य-६ को समग्र सूचक " सन् २०३० सम्म, सबैका लागि सफा पानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने" रहेको छ भने, विशिष्ट सूचकहरू निम्न रहेका छन्। सबैका लागि सुरक्षित तथा खर्चले धात्र सक्ने मूल्यमा पिउने पानीमा सर्वसुलभ तथा समतामूलक पहुँच हासिल गर्ने।

- सबैका लागि पर्याप्त तथा समतामूलक सरसफाइ र स्वच्छतामा पहुँच हासिल गर्ने र खुला ठाउँमा दिसा गर्ने चलनको अन्त्य गर्ने।

- पानी तथा सरसफाइ व्यवस्थापनको सुधारका लागि स्थानीय समुदायहरूको सहभागितालाई साथ दिई त्यसलाई अझ सबल बनाउने।

दिगो विकास लक्ष्यहरूमा उल्लेखित लक्ष्य र नेपालले अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा गरिएका प्रतिबद्धताहरू हासिल गर्न क्षेत्रगत विकास योजना (ई. २०१६-२०३०) तर्जुमा भएको छ। क्षेत्रगत विकास योजना खानेपानी, सरसफाइ स्वच्छताका क्षेत्रमा निम्नानुसार अवधि र लक्ष्यहरू लिईएको छ।

- तत्कालीन चरण (ई. २०१६- २०२०): सबैको आधारभुत "वाश" सेवाहरूमा पहुँच सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम २५%/उच्च १५%) जनसंख्या
- मध्यकालीन चरण (ई. २०२१- २०२५): सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम ४०%/उच्च ३०%) जनसंख्या, कार्यदक्षता र दिगोपनमा सुधार
- दीर्घकालीन चरण (ई. २०२६- २०३०): सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम ५०%/उच्च ५०%) जनसंख्या, प्रभाव लेखाजोखा

चित्र २: दिगो विकासका लक्ष्यहरू (२०१६-२०३०)

१.१.४. अन्तरक्षेत्रीय सवालहरू

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

जलउपयोग गुरुयोजना स्थानीय समुदायको सहभागितामा निर्माण हुने हुँदा पानीसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने लिङ्ग, वर्ग र समुदायको आवश्यकता र चाहनामा आधारित हुने गर्दछ। नेपाल सरकारले बि.सं. २०८४ सम्ममा सबै नेपाली जनतालाई आधारभूत खानेपानी र सरसफाइ सेवा उपलब्ध गराउने राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्ने तर्फ अग्रसर रहेको छ। त्यसका लागि पानी वितरण र उपभोग प्रक्रियालाई न्यायोचित र समावेशी बनाउन जलउपयोग गुरुयोजनाले सहयोग पुर्याउँदछ। पानीको घरायसी प्रयोगका लागि महिलाहरू पानीसँग बढी संलग्न हुने हुँदा स्रोत पहिचान, स्रोत छनौट देखि योजना तर्जुमाका चरणहरूमा जलउपयोग गुरुयोजनाले महिलाहरूको उल्लेख्य सहभागिता गराउने गर्दछ। त्यस्तै अपांगता भएका व्यक्तिहरूको खानेपानी र सरसफाइ जस्ता आधारभूत सेवाहरूमा पहुँच बढाउन तथा अपांगतामैत्री अवधारणाको विकासका लागि उनीहरूको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका हरेक चरणमा सहभागिता सुनिश्चित गर्दछ। हाम्रो देशको परिवेशमा जलस्रोतको पहुँच र नियन्त्रणमा लैङ्गिकताका आधारमा छाउपडी र जातीय भेदभावबाट प्रायः महिला, बालीका र सीमान्तकृत समूहका सदस्यहरू बढी प्रभावित भएको देखिन्छ। पानीको स्रोतको संरक्षण, पिउने पानी घर नजिक उपलब्ध हुँदा र निर्णय गर्ने तहमा महिला तथा सीमान्तकृत समूहको सहभागिताले उनीहरूको समयको बचत, लैङ्गिक हिंसाको जोखिम, शोषण र नकारात्मक परिणामहरू कम गर्न मद्दत गर्दछ, साथै समुदायको जीविकोपार्जन प्रत्यक्ष रूपमा पानीसँग जोडिएको हुने हुँदा त्यस्ता विपन्न वर्गहरूको सहभागिता जस्ता लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण र तत् पश्चातका कार्यान्वयन प्रकृत्यामा समेटेको हुन्छ।

जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन

जलवायु परिवर्तनले गर्दा नेपालमा औसत पानी पर्ने समयमा घटबढ भइरहेको हुँदा जलस्रोतहरूमा पानीको बहाव घट्दै गईरहेको र त्यसले प्रत्यक्ष रूपमा समुदायको खानेपानी आपूर्ति, सिंचाइ लगायत जीविकोपार्जनमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ। त्यस्तै विभिन्न किसिमका प्राकृतिक प्रकोपहरू मुख्यतः बाढी, पहिरो, भूकम्प जस्ता प्रकोपहरूले खानेपानी तथा सिंचाइका लागि प्रयोग भएका पानीका मुहानहरू पुरिने, सुक्ने, हराउने र भासिने गरेको हुँदा त्यसले एकातिर समुदायको खानेपानी तथा जीविकोपार्जनका लागि आवश्यक पानीको अभाव भइरहेको छ भने अर्कोतिर खानेपानी, सिंचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरूको दिगोपना र सुचारुपनामा असर पुऱ्याईरहेको हुँदा यस्ता समस्याहरूको न्यूनीकरणका लागि जलउपयोग गुरुयोजनाले समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरि जलवायु परिवर्तन अनुकूलित र प्रकोपहरू आइपर्दा पनि जोखिम कम हुने हिसाबले गरिने योजना तर्जुमालाई महत्व दिएको छ।

१.२. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र

१.२.१. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्यहरू

जलउपयोग गुरुयोजनाको उद्देश्य स्थानीय स्तरमा जलस्रोतको प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रूपले पानीको बहु-उपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु हो । यस योजनाले स्थानीय सरकार र मातहतका जलाधार क्षेत्रहरू भित्रका कुनै निश्चित समुदाय वा समुदायहरू बीचमा जलस्रोतको सही

उपयोग, समानुपातिक वितरण तथा बाँडफाँड मार्फत दिगो रूपमा सबै प्रकारका आवश्यकताहरू पुरा गर्न सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ।

जलउपयोग गुरुयोजनाका विशिष्ट उद्देश्यहरू यसप्रकार छन्;

- सम्बन्धित भूगोल भित्रको जलस्रोतसँग सम्बन्धित सूचना तथा सुविधाहरू पहिचान गर्ने।
- पानीका उपलब्ध सबै स्रोतहरूको विश्लेषण गरि स्रोतहरूको समतामूलक, विवेकपूर्ण प्रयोग र दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्नका साथै योजना प्रति अपनत्वको भावनाको विकास गरि निर्मित संरचनाहरूलाई दीर्घकालीन बनाउन मद्दत गर्ने।
- जलस्रोतहरूको बहुउपयोग गर्नको लागि अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरि यस क्षेत्रमा दीर्घकालीन लगानी प्राप्त गर्ने।
- वातावरणीय दिगोपनाको साथै जल सम्बन्धित भौतिक पुर्वाधारहरू र तिनको दिगो व्यवस्थापनको लागि संस्थागत र वित्तीय व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।
- जलस्रोत क्षेत्रको लगानी नीति तथा दुरदृष्टी निर्माण गरि लक्ष्य हासिल गर्न आन्तरिक तथा बाह्य श्रोततथा सरोकारवाला पहिचान गर्ने।
- नगरपालिका स्तरका जलस्रोत र यससँग सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गर्न, सरसफाइ र स्वच्छता प्रवर्द्धन आदिमा सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने।
- जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा पारदर्शिता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यासको माध्यमबाट सुशासन प्रवर्धन गर्ने।
- जलाधार तथा उपजलाधार क्षेत्र भित्र पर्ने पानीका स्रोतहरूको संरक्षणमा बढावा दिदै पानीको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्उपयोग तथा वातावरणीय स्वच्छताका पक्षहरूमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास तथा सचेतिकरण गर्ने।
- जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी सेवाहरूको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभहरूमा समतामूलक पहुँचका साथै जलस्रोतको न्यायोचित बाँडफाँड सुनिश्चित गर्ने।
- पानीसँग सम्बन्धित योजना तर्जुमा, क्षमता विकास र कार्यान्वयनका हरेक पक्षमा महिला तथा अन्य सीमान्तकृत समूहहरूको समतामूलक सामाजिक तथा आर्थिक विकासलाई प्रवर्धन गर्ने।

१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटने क्षेत्रहरू

कुनै निश्चित क्षेत्र भित्र अवस्थित पानीका स्रोतहरू (पृथ्वीको सतह माथी वा सतहका वा सतह भित्रका) को व्यवस्थापन गरि दिगो उपयोग गर्न गुरुयोजनाले समेट्ने क्षेत्रहरूलाई जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीका माध्यमबाट व्याख्या गर्ने गरिन्छ।

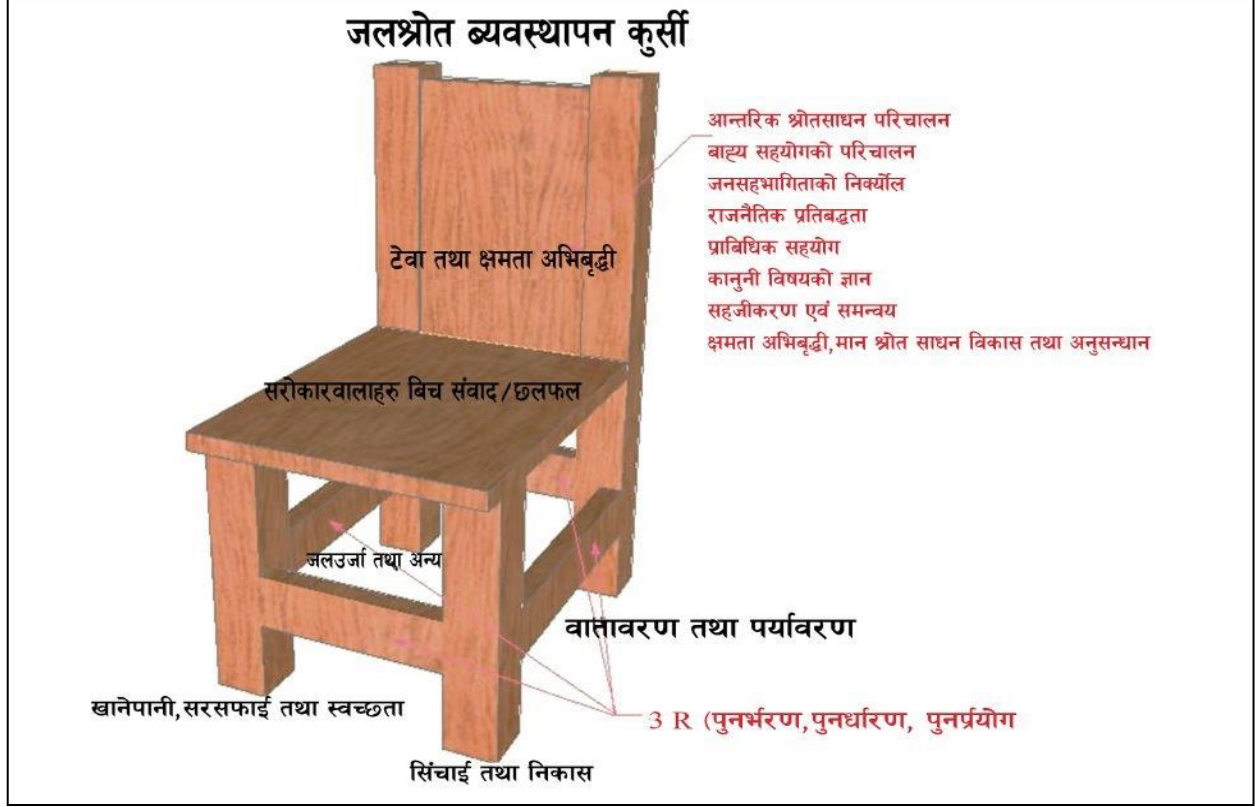
जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी :- जलउपयोग गुरुयोजनालाई विद्यमान कानूनी प्रावधानहरू अनुसार निर्माण गर्न तथा गुरुयोजना तयारीलाई सहज बनाउनुका साथै योजना निर्माण प्रकृतिलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि जलउपयोग व्यवस्थापन कुर्सीको अवधारणालाई अवलम्बन गरिएको छ। यो अवधारणा सरोकारवालाहरूको बुझाईमा एकरूपता ल्याउन निकै प्रभावशाली औजारका रूपमा रहेको छ। जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीले औँल्याएका र गुरुयोजनाले समेट्ने ४ (चार) वटा क्षेत्रहरूको चर्चा तल गरिएको छ।

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता:- खानेपानीका योजनाहरू (नयाँ, मर्मत, पुर्ननिर्माण, सेवा विस्तार र सतह, भूमिगत, बर्षातको पानी आदि), स्रोत सुधार तथा संरक्षण, स्वच्छता, सरसफाइ र चर्पी निर्माण, व्यक्तिगत, घरेलु तथा वातावरणीय सरसफाइ खुला दिसा मुक्त तथा पूर्ण सरसफाइ योजना र योजनाहरूको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार रणनीति आदि ।

सिंचाइ तथा निकास:- परम्परागत कुलो सिंचाइ योजना र लघु तथा आधुनिक पोखरी सिंचाइ योजनाहरू र ढल निकास/झरन। परम्परागत सिंचाइ (कुलो तथा नहर) प्रणाली हालको सिंचाइ प्रणालीहरूको मर्मत सम्भार तथा पुनःनिर्माण आदि। आधुनिक सिंचाइ (फोहरा सिंचाइ, थोपा सिंचाइ रपोखरी) करेसाबारीको लागि लघु सिंचाइ, खेर जाने पानीको उचित निकास तथा करेसाबारी व्यवस्थापनमा प्रयोग आदि।

वातावरण तथा पर्यावरण: स्रोतसुधार तथा संरक्षण, स्रोतहरूको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्उपयोग क्रियाकलापहरू, बर्षातको पानी संकलन, विभिन्न पोखरीहरू निर्माण तथा (मनोरञ्जनात्मक र धार्मिक, माछा पोखरी र आहाल), वन व्यवस्थापन, चरन क्षेत्रहरूको व्यवस्थित विकास, पाखो तथा गह्रा सुधार, नदी नियन्त्रण, पहिरो नियन्त्रण, वातावरणीय सरसफाइ आदि।

जलशक्ति र अन्य : परम्परागत तथा सुधारिएको पानीघट्ट, साना जलबिद्युत उत्पादन आदि। पानीमिल, सुधारिएको घट्ट, घरेलु उद्योगका लागि पानी, लघु जलबिद्युत योजना, माछा पोखरी, जनावरका लागि पानी, धार्मिक प्रयोजनका एवं जलक्रिडा स्थलका लागि पानी र उन्नत स्तरको जीविकोपार्जन लघुवित्त विकास (सामुदायिक संस्था र सहकारी आदि)

चित्र३: जलउपयोग गुरुयोजना तथा जलश्रोत व्यवस्थापन कुर्सी

माथि उल्लेखित मुख्य क्षेत्र बाहेक पनि गुरुयोजनाको समग्र निर्माण चरणले तपसिलका विषयवस्तु समेटेको हुन्छ।

- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद जोखिम व्यवस्थापनका लागि पानीका स्रोतहरूको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्प्रयोग।
- सरोकारवालाहरूको छलफलको थलो: जलस्रोतहरूको समष्टिगत प्रयोगमा उत्पन्न हुन सक्ने विवाद न्यूनीकरण, जलाधार क्षेत्रहरू बीचको पारस्परिक सम्बन्ध र पानीको उपयोगितामा पानीका उपयोगका क्षेत्रहरूको प्राथमिकता आदि।
- टेवा तथा क्षमता अभिवृद्धी: स्थानीय तह, समुदायहरूको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनको परिचालन, जनसहभागिताका पक्षहरू, राजनैतिक क्षेत्रको प्रतिबद्धता, कानूनी विषयहरूको सचेतिकरण, स्थानीय स्रोत साधनहरूको समग्र विश्लेषण र स्थानीय समुदायहरूको क्षमता विकास आदि।
- समग्रमा स्थानीय सरकारहरूले आफ्नो योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र मुल्याङ्कन गर्दा साथै स्रोत साधन जुटाउन र सरोकारवालाहरूलाई छलफल र लगानीको वातावरण बनाउन जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीलाई सहज औजारको रूपमा प्रयोग गर्न सक्दछन्।

१.३. जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाइएका पद्धतिहरू

१.३.१. स्थानीय तहका विद्यमान रणनीतिक योजनाहरूको समीक्षा

यस नगरपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रको क्षेत्रगत योजना तथा नीतिहरू बनेको छ। हाल N-WASH र जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको अवधिमा यस नगरपालिकाले सबै बस्तीहरूमा छलफल गरि N-WASH प्रणाली अद्यावधिक गरि जलउपयोग गुरुयोजनाका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरू सङ्कलन र प्रविष्टि गरिएको छ। यसका साथै नगरपालिकाले तपशिलका नीति कार्यविधि तथा योजना, हर्नुनिर्माण गरेको देखिन्छ।

तालिका-१: नगरपालिकाले तयार गरेका विभिन्न नीतिनियम तथा कार्यविधिहरू

नगरपालिकाले निर्माण गरेका ऐन/नीति, कार्यविधि तथा योजनाहरू	कार्यान्वयनको अवस्था
ठाकुरबाबा नगरपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना WASH PLAN	कार्यान्वयनमा रहेको
ठाकुरबाबा नगरपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सहकारी सञ्जाल गठन तथा परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
ठाकुरबाबा नगर खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
ठाकुरबाबा नगरपालिकाको पूर्ण हात धुने अभियान सञ्चालन कार्यविधि, २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७	कार्यान्वयनमा रहेको

स्रोत: ठाकुरबाबा नगरपालिकाको वेबसाइट, (<https://thakurbabamun.gov.np>)

माथि उल्लेख गरिए अनुसारका केहि ऐन, कार्यविधि तथा योजनाहरूको निर्माण गरिएको भएता पनि त्यसको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिँदैन। साथै खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्धनका लागि प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउने नीति तथा रणनीतिहरू जस्तै: जलस्रोत नियमावली, खानेपानी तथा सरसफाइ रणनीति/पूर्ण सरसफाइ रणनीतिहरू बनेको देखिँदैन। त्यसैले यस जलउपयोग गुरुयोजना र आगामी दिनमा निर्माण हुने खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजनाले नगरपालिकाको लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमा गर्न कोशेदुंगा साबित हुने अपेक्षा गरिएको छ।

१.३.२. रणनीतिक योजनाहरूको एकीकरण

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि ठाकुरबाबा नगरपालिकामा तर्जुमा गरिएका जलस्रोतसँग सम्बन्धीत ऐन, नीति, नियम र योजनाहरूको अध्ययन, विश्लेषण र उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको एकीकरण गर्ने कार्य गरिएको छ। यस नगरपालिकाको WASH योजना, नगर पार्श्वचित्र, विभिन्न विषयगत शाखाका तथ्याङ्कहरूका

साथै सरोकारवाला निकायहरूको तथ्याङ्कहरू समेतलाई समायोजन गरि जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम प्रारूप तयार गरिएको छ। जलउपयोग गुरुयोजना तयार गर्दा नगरपालिकामा उपलब्ध तथ्याङ्कहरूका अतिरिक्त आवश्यक अन्य तथ्याङ्कहरू सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षण, सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका भेला, अन्तर्क्रिया, लक्षित समूह/समुदाय भेटघाटमा आधारित भई प्रचलित ऐन कानूनहरूलाई समेत ध्यानमा राख्दै योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन्।

१.३.३. जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रकृया र चरणहरू

जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम प्रतिवेदन नगरपालिकास्तरमा गरिएका श्रृंखलावद्ध क्रियाकलापहरूको नतिजा हो । गुरुयोजना तयारीमा गरिएका क्रियाकलापहरूमा नगरपालिकामा तर्जुमा गरिएका क्षेत्रगत रणनीति तथा योजनाहरू अध्ययन, नगरपालिकाको वस्तुस्थिति अवलोकन, समुदाय स्तरमा गरिएका सर्वेक्षण, अन्तर्क्रिया, जनचेतना तथा क्षमता विकास, निश्चित समुदाय तथा जानिफकारसँग भेटघाट, संस्थागत क्षमता विकासका कार्यहरू तथा तथ्याङ्क प्रमाणिकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठीहरू पर्दछन् । गुरुयोजना तयारी कार्यलाई एकरूप बनाउन तथा यस कार्यमा समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्न चरणवद्ध कार्यपद्धति निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ । यस प्रक्रियामा निम्न अनुसारका ५ वटा चरण अन्तर्गत चित्र-४ अनुसार १३ वटा खुड्किलामा आधारित रही जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्य सम्पादन गरिएको थियो।

तयारी तथा पुर्व योजना तर्जुमा चरण

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रारम्भिक चरणभित्र स्थानीय तह (नगरपालिका र वडा) को आवश्यकता, उत्सुकता, लगानी प्रतिबद्धता आदिमा आधारित भई नगरपालिका छनौट गर्ने लगायत सेवा प्रदायक संस्था र व्यक्तिहरू छनौट तथा तालिम लगातयका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिएका थिए।

तयारी चरणमा युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजनाले जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण, NAWASH र तथ्याङ्क संकलनका लागि DAI Collect KoBo सम्बन्धी ४ दिने प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम आयोजना गरेको थियो। उक्त प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिममा साँझेदार संस्थाहरूबाट गुरुयोजना निर्माण लक्ष्य राखिएका स्थानीय तहहरूका लागि ८ जना सहभागी भएका थिए। सहभागीहरूको विवरण निम्न तालिका अनुसार रहेको छ।

तालिका-२: प्रशिक्षक प्रशिक्षणमा सहभागी विवरण

जम्मा सहभागी	लिङ्ग अनुसार			जातजाति अनुसार सहभागी विवरण					
	महिला	पुरुष	अन्य	ब्राम्हण/ठकुरी/ क्षेत्रीसन्ध्यासी/	दलित	जनजाति	नेवार	मुस्लिम	अन्य
८	०	८	०	७	०	१	०	०	०

क्षमता विकास चरण

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका सम्पूर्ण कार्यहरूको अगुवाई तथा नेतृत्व नगरपालिकाबाट गर्नुपर्ने भएकाले यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्ने कार्यहरू गरिएका थिए।

जस अन्तर्गत नगरपालिका स्तरमा जलउपयोग गुरुयोजना सम्बन्धी परामर्श गोष्ठी तथा अभिमुखिकरण, ९ वटै वडाहरूमा वडा स्तरीय जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रिया सम्बन्धी परामर्श बैठक र अभिमुखिकरण गोष्ठी, वडा तहमा दलित, महिला तथा पछाडी पारिएका वर्गहरूको लागि क्षमता विकास तालिम, उपजलाधार स्तरीय -

चित्र १: वडा स्तरीय क्षमता विकास तालिम, ठाकुरबाबा-२

गुरुयोजना तथाङ्क संकलनमा समन्वय र सहयोग गर्न स्वयम सेवी सहजकर्ता छनोट, विभिन्न प्राविधिक समितिहरू गठन तथा अभिमुखिकरण बैठक र अन्तरक्रिया आदि क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिएका थिए। यो चरणमा अध्ययन चरणमा सम्पादन गरिने क्रियाकलापहरू सम्बन्धी विस्तृत कार्ययोजना समेत तयार गरिएको थियो।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा विभिन्न क्षमता विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिएका छन्। तथाङ्क संकलनका लागि परिचालन हुने गणकहरूका लागि NWASH तथा DAI Collect KoBo एप्लिकेशन प्रयोग सम्बन्धी तालिम, वडा तथा नगरपालिकास्तरमा जनप्रतिनिधिहरू/स्थानीय बुद्धिजीवी, समाजसेवी, नगरपालिका स्तरमा क्रियाशील राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू सहितको उपस्थितिमा क्षमता विकासका विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिएका थिए। जलस्रोतको न्यायिक बाँडफाँड, जलस्रोत सम्बन्धी विद्यमान कानूनहरूको जानकारीका साथै जलस्रोतहरूमा समान अधिकार र पहुँचका लागि महिला तथा पछाडी पारिएका वर्गका प्रतिनिधिहरूका लागि समेत क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी २ दिने तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा ठाकुरबाबा नगरपालिकामा सञ्चालन गरिएका क्षमता विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूका सहभागीहरूको लैङ्गिक र जातिय विवरण तालिका-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका-३: क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमका सहभागीहरूको लैङ्गिक र जातिगत विवरण

मिति	सम्पन्नक्रियाकलापहरू	महिला	पुरुष	ब्राह्मण/क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासी	जाति	नेवार	दलित	मुस्लिम	अन्य
६-८ बैशाख २०८०	गणकहरूलाई NWASH र WUMPको तथाङ्क संकलन तालिम	१	८	७	२	०	०	०	०

१० बैशाख २०८०	नगरपालिका स्तरीय समन्वय गोष्ठी	५	१५	१३	६	०	१	०	०
१२ देखी १५ बैशाख २०८०	वडा स्तरीय समन्वय गोष्ठी	६६	१७३	१०६	११५	०	१८	०	०
१२ देखी १५ जेष्ठ २०८०	लक्षित वर्गलाई क्षमता विकास तालिम	१२७	६७	६५	११२	१	१६	०	०
२६ देखी ३१ बैशाख २०८०	वडा स्तरीय क्षमता विकास तालिम	१८०	२६	७६	१०८	०	२२	०	०
जम्मा :		२५२	२२२	२०२	२३१	०	४१	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरु योजना क्षमता विकासका क्रियाकलापहरू, २०८०

सूचना संकलन/अध्ययन चरण

यस चरणमा क्षमता विकास चरणमा तयार गरिएको कार्य योजनामा आधारित भई उप-जलाधार क्षेत्र स्तरीय भेला र बैठकहरूका माध्यमबाट सामाजिक स्रोत नक्शांकनको कार्य गर्नुका साथै सो क्षेत्रको विद्यमान अवस्था पहिचान गर्नका लागि सघन रूपले सामाजिक र प्राविधिक अध्ययन गर्ने जस्ता कार्य सम्पादन गरिएका थिए। उक्त कार्यहरूको लागि प्रत्येक उप-जलाधार क्षेत्रमा २ देखि ३ दिन सम्म (भौगोलिक कठिनता तथा घरधुरी संख्या र अवस्थिति अनुसार फरक पर्न सक्ने) सामाजिक र प्राविधिक क्षेत्रका कर्मचारीहरूको छुट्टाछुट्टै टोली तयार गरि उक्त क्षेत्रका लागि समन्वय गर्न तोकिएका स्वयं सेवीहरूको सहयोगमा विद्यमान तथ्याङ्क संकलन एवं अवस्था विश्लेषणका कार्यहरू सञ्चालन गरिएका थिए। यस कार्यमा उप-जलाधार क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण टोल तथा बस्तीहरूको घरधुरी सहितको तथ्याङ्क, विद्यमान खानेपानी तथा सरसफाइको तथ्याङ्क, निर्माण सम्पन्न एवं चालु अवस्थामा रहेका जलस्रोतसँग सम्बन्धीत सबै क्षेत्रका योजनाहरूको तथ्याङ्क संकलन एवं सञ्चालन अवस्था विश्लेषण, विद्यमान पानीका स्रोतहरूको सूची तयार र क्षमता मापन तथा सम्भावित प्रयोग हुन सक्ने क्षेत्रहरूको पूर्वानुमान एवं पहिचान लगायत सो क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण संघसंस्थाहरूको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको तथ्याङ्कहरू संकलन गरि निश्चित ढाँचाका फारमहरूमा भरी हरेक क्षेत्रको अवस्था विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको थियो। यो चरणमा आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहका प्राविधिक समिति सदस्यहरू, नगरपालिका भित्र कार्यरत जलस्रोत सम्बद्ध क्रियाशिल शाखाहरू, गैर सरकारी संस्थाहरूसँगको समन्वयमा तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको थियो। वडा भित्रका सम्पूर्ण उप-जलाधार क्षेत्रहरूको तथ्याङ्क संकलन पश्चात् गुरुयोजनाका तथ्याङ्क संकलन ढाँचाहरूमा तथ्याङ्क प्रविष्टी सहित योजना तर्जुमा चरणको तयारी यसै चरणमा गरिने गरिन्छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा ९ वटै वडाका ७५ वटै बस्तीहरूमा वडा प्रतिनिधिहरू लगायत टोलका बढघर तथा अन्य घरधुरीहरूको उपस्थितिमा सहभागितात्मक विधि सामाजिक/स्रोत नक्शांकनबाट सामाजिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको थियो। संकलित

तथ्याङ्क/सूचनाहरूको प्रविष्टि N-WASH/DAICollect KoBo मा गरिएको थियो। संकलित तथ्याङ्कहरूको विवरण संलग्न अनुसूचीहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

योजना तर्जुमा चरण

यस चरणमा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विद्यमान संकलित तथ्याङ्कहरूको आधारमा सबै क्षेत्रलाई विश्लेषण गरि उप-जलाधार क्षेत्रस्तरबाट जलस्रोतसँग सम्बन्धित सबै (खानेपानी, सरसफाइ, वातावरण र पर्यावरण, संस्थागत विकास, स्थानीय मानव संशाधन विकास) क्षेत्रको आवश्यकता पहिचान गरि सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू तर्जुमा गरि वडाका जनप्रतिनिधिहरूको नेतृत्वमा योजनाहरूको वडास्तरीय प्राथमिकीकरण गरिएको थियो। मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजार (CBRT) को आधारमा खानेपानी, सिंचाइ तथा वातावरण संरक्षणका योजनाहरूको प्राथमिकीकरण, समुदायको विद्यमान अवस्था, कठिनता विश्लेषण, वास्तविक माग र प्राविधिक परामर्शलाई समेत आधार गरिएको थियो भने अन्य योजनाहरूको हकमा बढी क्षेत्रफल वा जनसंख्या लाभान्वित हुने, प्रतिव्यक्ति लागत कम हुने, विगत ५ वर्षमा कुनै पनि निकायबाट बजेट विनियोजन नभएको तथा व्यवस्थापकीय क्षमता राम्रो भएका र आयआर्जनमा सहयोग पुग्ने जस्ता मापदण्डहरू माथि नगरपालिकाका जनप्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूले व्यापक छलफल सहित अनुमोदन गरि सोको आधारमा योजनाहरू छनौट गरिएका थिए । वडामा योजना तर्जुमा गर्दा योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई वडाले कार्यान्वयन गर्ने तथा बाह्य सहयोग र आन्तरिक स्रोत परिचालन गरि कार्यान्वयन गरिने गरि छुट्टाएर नगरपालिका स्तरको गुरुयोजनामा समावेश गरिएका छन् । वडा स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी सामान्यतया १ दिनको हुने भए पनि स्रोत तथा संकलित तथ्याङ्क, प्रस्तावित योजना स्तरीय भूगोलको पुनरावलोकन गर्नु पर्ने अवस्थामा यो प्रक्रिया एक वडाका लागि १ देखि २ दिन सम्म रहेको थियो । वडा स्तरबाट तर्जुमा गरिएका योजनाहरूलाई अन्तिम रूप दिई जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश गर्नको लागि नगरपालिका स्तरमा २ दिने जलउपयोग गुरुयोजना लगानी नीति तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी आयोजना गरि सहभागितात्मक ढंगबाट सबै योजनाहरूको प्रस्तुतिकरण, आवश्यक छलफल एवं समायोजन तथा प्राथमिकीकरण गरि नगरपालिका तथा अन्य सरोकारवाला सहयोगी संघ/संस्थाहरूबाट योजनाहरूको कार्यान्वयन, परिचालन एवं प्राथमिकता क्रमको अनुसरण गर्न प्रतिबद्धता सहित अनुमोदन गर्ने कार्य गरिएको थियो।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा मिति २०८० जेष्ठ १६ गते देखि शुरुवात गरि २०८० जेष्ठ २४ सम्म वडा स्तरीय तथ्याङ्क प्रमाणिकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठी (२/२ दिन प्रत्येक वडामा) सम्पन्न गरिएको थियो भने नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी मिति २०८० असार १२ र १३ गते सञ्चालन गरिएको थियो।

वडा स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा वडा प्रतिनिधिहरू, स्थानीयस्तरमा कार्यरत संघ/संस्थाहरू, बढघर, बुद्धिजीवी र समाजसेवीहरूको उपस्थिति रहेको थियो भने नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा नगर प्रमुख, उप-प्रमुख, नगर कार्यपालिकाका सम्पूर्ण सदस्यहरू, महिला बालबालिका शाखा, योजना शाखा लगायत अन्य सबै सरोकारवालाहरूको उपस्थिति रहेको थियो। वडा स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी र नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीका सहभागीहरूको लैङ्गिक र जातिगत आधारमा विवरण निम्न तालिका-४ अनुसार रहेको छ।

तालिका-४: योजना तर्जुमा गोष्ठीका सभागीहरूको विवरण

मिति	सम्पनक्रियाकलापहरू	पुरुष	महिला	ब्राह्मण/क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासी	दलित	जनजाति	नेवार	मुस्लिम
१६ जेष्ठ देखि २४जेष्ठ२०८०	वडास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी	२९७	१६१	२११	२८	२१८	१	०
१२-१३असार २०८०	नगरपालिकास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी	२६	१०	२२	३	१०	१	०
जम्मा:		३२३	१७१	२३३	३१	२२८	२	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा नगपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

कार्यान्वयन चरण

कार्यान्वयन चरण जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम चरण हो । गुरुयोजनाको यो चरणमा सम्पुर्ण योजनाहरूको कार्यान्वयन, उपलब्धिहरूको मापन एवं समीक्षा जस्ता कार्यहरू सम्पादन गरिन्छन्। यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकता क्रममा रहेका योजनाहरूको अनुसरण, कार्यान्वयन, स्रोत परिचालन, अनुगमन, मुल्यांकन एवं सम्पर्क समन्वयका गतिविधिहरू सञ्चालन गरि जलउपयोग गुरुयोजनाको उपलब्धि हासिल गरिनुको साथै समय सापेक्ष नगरपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा गरि आवश्यकता अनुसार गुरुयोजना अद्यावधिक गरिन्छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको हाल निर्माणको क्रममा रहेको जलउपयोग गुरुयोजनामा योजना तर्जुमा गोष्ठीमा व्यापक छलफल गरि तोकिएका प्राथमिकताक्रम अनुसार क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने र योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने समेत छलफल गरिएको थियो। ठाकुरबाबा नगरपालिकाले खानेपानी तथा अन्य योजनाहरूको प्राथमिकरणका लागि योजना छनौटका लागि प्राथमिकीकरणका औजारहरू (CBRT) को आधारमा गर्दा साच्चिकै सेवाबाट बन्चित रहेका वर्गका समुदायहरू समेटिएको धारणा सहभागीहरूको रहेको थियो।

अध्याय-२: नगरपालिकाको पार्श्वचित्र

२.१. नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत बर्दिया जिल्लाका साबिकका बगनाह र नेउलापुर गाविसलाई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७२ साल आश्विन २ गतेको निर्णय अनुसार बर्दई नगरपालिका स्थापना भएको र त्यसैगरी नेपाल सरकार मिति २०७३ साल फाल्गुन २७ मा भएको निर्णय अनुसार साबिकका ठाकुरद्वार र शिवपुर गाविसलाई समेत बर्दई नगरपालिकामा समेटेर ठाकुरबाबा नगरपालिका स्थापना भएको हो ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकालाई ९ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । नगरपालिकाको वडा नं १ मा साबिकको बर्दई नगरपालिका वडा नं १ र २ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा गणेशनगर, निर्मलनगर, शिवनगर, कृष्णनगर, जानकीटोल, पिपलचौतारी, बालाजीटोल, आदर्शनगर, शितलनगर, सिँहबाहिनिटोल, श्रीनगर, जनचाहनाटोल, टाडीपुरटोल, खोदाउ, स्रोत त्रिभुवनटोल र रामनगर रहेका छन । नगरपालिकाको वडा नं २ मा साबिकको बर्दई नगरपालिका वडा नं ३ र ४ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा पेरहनी, अम्बासा, प्रतापपुर पिपलचौतारा, कर्मला, बलाती, सत्यरुवा, अग्नेनी, रानीपुर, खुलपुर, सुजनपुर र तिनघरुवा रहेका छन । नगरपालिकाको वडा नं ३ मा साबिकको बर्दई नगरपालिका वडा नं ५ र ६ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा मिर्चैया, मानपुर, गितापुर, जुडपानी, गोदाना, कञ्चनपुर र नेउलापुर रहेका छन । नगरपालिकाको वडा नं ४ मा बर्दई नगरपालिका वडा नं ७ र ८ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा बावनपुर, सैनवार, बगनाह गाउँटोल, मैनवार, बर्गदागाउँ टोल रहेका छन ।

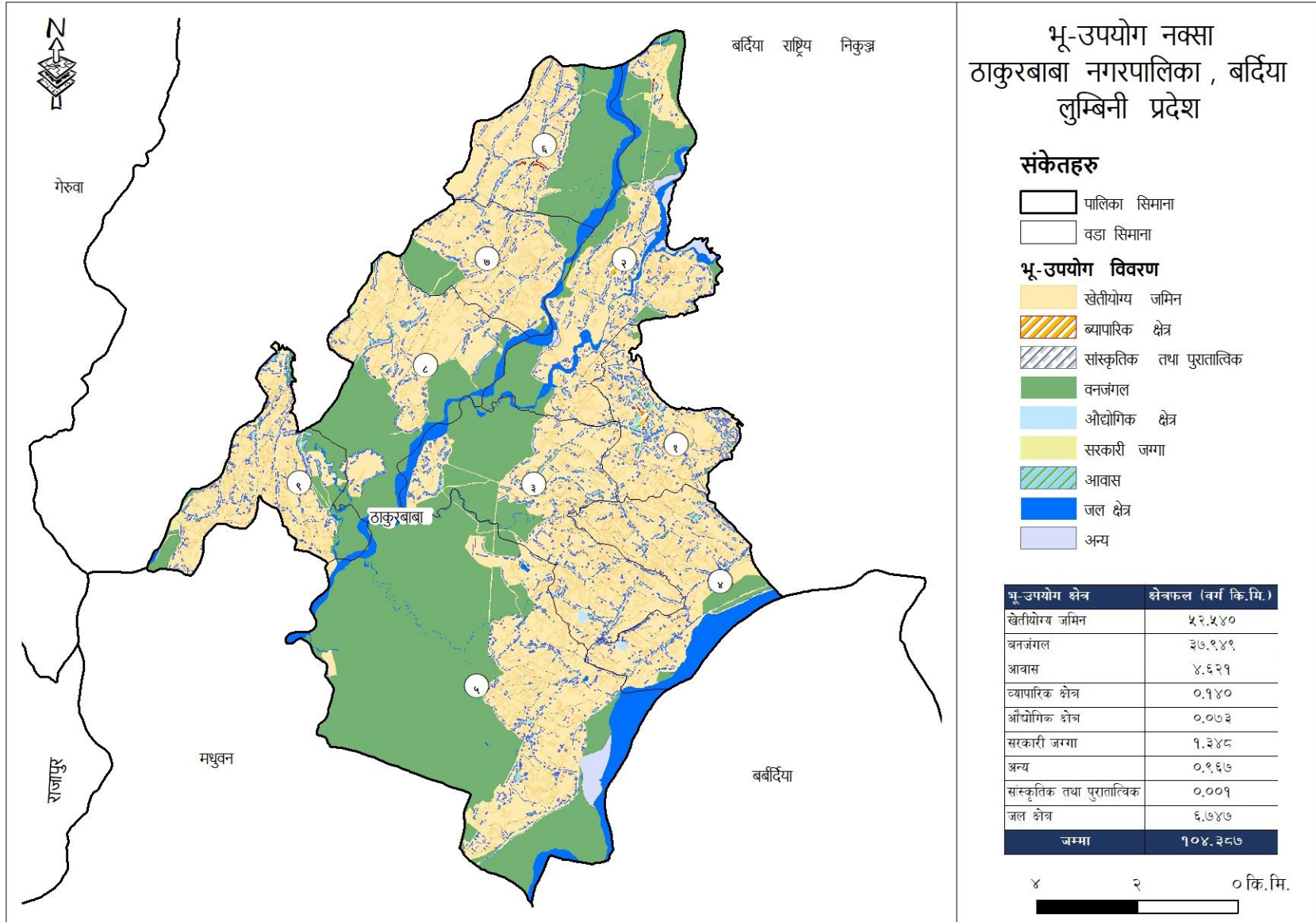
त्यसैगरी नगरपालिकाको वडा नं ५ मा साबिकको बर्दई नगरपालिका वडा नं ९ र १० लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा शाहीपुर चन्दनटोल, बर्दईटोल, ढुग्रहवाटोल, गोबिन्दपुर, शाहीपुर प्रगतिटोल, बनबीरपुर, बनकट्टी र तकीया रहेका छन । नगरपालिकाको वडा नं ६ मा साबिकको शिवपुर गाउँ विकास समितिको वडा नं. १ देखी ७ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा मनिकापुर, तुल्सीपुर, लंकापुर, बकुवाबजार, मोतिपुर, बकुवाटोल, खोकरपुर बनखेत र लठुवा टोल रहेका छन । नगरपालिकाको वडा नं ७ मा साबिकको शिवपुर गाउँ विकास समितिको वडा नं. ८ र ९ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा मोहनपुर, भदेली, मुक्तीपुर, कालीगौडी, उङ्गपुरुवा र सुन्दरपुर रहेका छन् । नगरपालिकाको वडा नं ८ मा साबिकको ठाकुरबाबा गाउँ विकास समितिको वडा नं. १ देखी ४ लाई समावेश गरिएको छ । यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा भुडकैया, नमूनाटोल, सिर्जनशीलटोल, सुतैया, सुखाड, ग्रोबेला, मनकामना र मुनामदन टोलहरू रहेका छन । यसैगरी नगरपालिकाको वडा नं ९ मा साबिकको ठाकुरबाबा गाउँ विकास समितिको वडा नं. ५ देखी ९ लाई समावेश गरिएको छ र यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा बेतहनी, खुसलपटुवा, ठाकुरद्वारा, शिवपुर र बानुगाउँ टोलहरू रहेका छन ।

ठाकुरबाबा नगरपालिका बर्दिया जिल्लाको सदरमुकाम गुलरियाबाट २२ कि.मि. दुरी उत्तर पश्चिममा अवस्थित छ। भौगोलिक अवस्थितिका हिसाबले नगरपालिका २८ डिग्री २३ मिनेट देखि २८ डिग्री २३ मिनेट उत्तर २८१ डिग्री ११ मिनेट देखि ८१ डिग्री १९ मिनेट पूर्व देशान्तर सम्म फैलिएको छ । नगरपालिकाको पूर्व, पश्चिम र उत्तरमा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, दक्षिणमा बर्दिया जिल्लाको मधुवन नगरपालिका र बारबर्दिया नगरपालिका रहेका छन्।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कुल घरधुरी संख्या ११५६४ र जनसंख्या ५७३६२ रहेको छ। यस नगरपालिकामा मुख्य गरि थारु जातिको बाहुल्यता रहेता पनि यस नगरपालिकामा क्षेत्री, ब्राह्मण, ठकुरी, मगर, दलित, नेवार मुस्लिम लगायत लोपउन्मुख सोनाहा समुदायको समेत बसोबास रहेको छ । धार्मिक दृष्टीकोणले यस नगरपालिकाका अधिकांश मानिसहरूले हिन्दुधर्म ९६.२६% ले मान्दछन। त्यसैगरि क्रिस्चियन धर्म मात्रै मानिसहरूको संख्या ३.२३% रहेको छ भने मुस्लिम धर्म मात्रैहरूको संख्या ०.१३% रहेको छ । अन्य धर्म मात्रै मानिसहरूको संख्या ०.३८% मात्र रहेको देखिन्छ ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विभिन्न खालका प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाहरू रहेका छन् । यस नगरपालिकाको दक्षिणी सीमामा मधुवन र बारबर्दिया नगरपालिका र बाँकी तीनतर्फ बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जले घेरेको छ । यहाँ बसोबास गर्ने थारु, ब्राह्मण, क्षेत्री, ठकुरी, दलित, मगर, गुरुङ, नेवार मुस्लिम जातिहरूले मुख्यगरि महाशिवरात्री, चैते दशैं, होली, बडादशैं, तिहार, हरितालिका तीज, श्रीकृष्ण जन्मास्टमी, माघी, माघे संक्रान्ति, चैते दशैं, नागपंचमी, छठपर्व, ल्होसार, ईद, रमजान जस्ता चाडपर्वमा मनाउने गरेका छन् र उक्त समयमा समुदायका मानिसहरूको विशेष जमघट हुने गर्दछ। यस नगरपालिकामा अधिकांश मानिसहरूको मातृभाषा नेपाली रहेको छ यसको अलावा धेरै बोलिने भाषामा स्थानीय थारु भाषा नै हो भने नेवार, मुस्लिम र मगर समुदायका मानिसहरू भने आ-आफ्नै भाषा पनि बोल्ने गर्दछन।

यस नगरपालिकाका मुख्य बजार क्षेत्रहरूमा भुरीगाउँ बजार, बगनाह बजार, शाहीपुर बजार, अग्नेनी बजार, बकुवा बजार, चिटकैया र ठाकुरद्वारा बजार आदि रहेका छन् । यस नगरपालिकामा बखतपुर, घुम्ना बनविर, ढुँग्रहवा, शाहीपुर, खोनपुर, गोबिन्दपुर, पेरुवा, बेतहनी जस्ता ताल तलैयाका साथै बबई, दुन्द्रा, तालबेलुवा, अम्बासा, ओराही, कर्मला खोला, जम्ती खोला, बोक्सी खोला तथा गिठे खोला जस्ता सानाठुला नदीनालाहरू रहेका छन् ।

चित्र ६: पालिकाको भू-उपयोग नक्शांकन

२.२. भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सम्पूर्ण भू-भाग समथर क्षेत्र रहेको छ । गर्मियाममा अत्याधिक धेरै गर्मी हुन्छ र जाडोयाममा हुस्सु लाग्ने हुँदा अत्याधिक चिसो हुन्छ । यस नगरपालिकाको नगरपालिका प्रोफाइल, २०७७ अनुसार नगरपालिका भित्र सडक संजालको अवस्था राम्रो रहेको देखिन्छ । यस नगरपालिकामा हालसम्म १ वटा ११ कि.मि. लम्बाईको पुर्व पश्चिम राजमार्ग, १० कि.मि. लम्बाईको १ वटा सहायक राजमार्ग, कालोपत्रे बाटो ६ वटा जसको लम्बाई ३१ कि. मि. र ग्राभेल सडकको लम्बाई १७८ कि.मि. हुनुको साथै कच्ची सडक ८६ कि.मि. रहेको छ। वर्षायाममा पनि सडकको अवस्था धेरै नबिग्रने र भौतिक पूर्वाधार योजना निर्माण हुने स्थलसम्म बजारबाट निर्माण सामग्री पुर्याउन कुनै कठिनाई देखिँदैन । ठाकुरबाबा नगरपालिकाको केन्द्र भुरीगाउँबाट दुरीको हिसाबले सबैभन्दा टाढा वडा न. ९ का बस्तीहरू रहेका छन्, जुन नगरपालिका केन्द्रबाट १५-२० कि.मि. सम्म टाढा रहेका छन्।

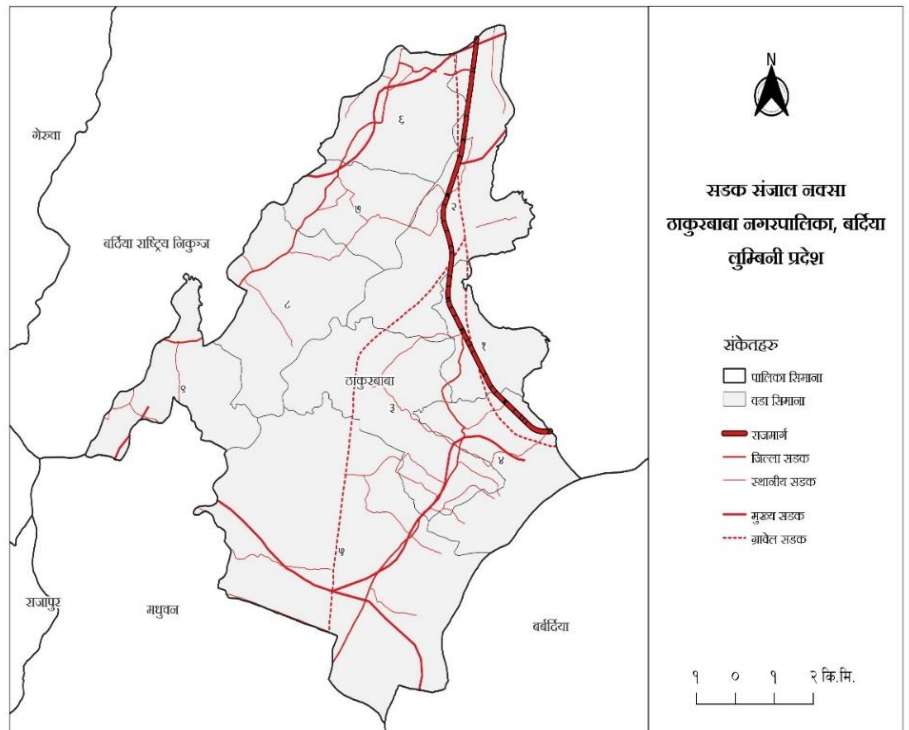
२.३. भौगोलिक स्वरूप तथा भू-उपयोग स्थिति

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत बर्दिया जिल्लाको ठाकुरबाबा नगरपालिका तराई भौगोलिक क्षेत्रमा पर्दछ। यस क्षेत्रमा धरातलीय स्वरूपका हिसाबले अधिकांश भू-भाग खेतीयोग्य समथर जमिन रहेको छ भने उत्तरमा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेको छ, जुन भू-भाग पुरै जंगलले ओगटेको छ। कर्णाली नदी, बबई नदी, दुन्द्रा खोला तलबेलुवा खोला, आम्बासा खोला, औराही खोला, कर्मला खोला, जम्ती खोला, गिठे खोला र बोक्सी खोलाले पनि केहि क्षेत्र ओगटेको छ । त्यसै गरि

बखतपुर ताल, घुम्ना ताल, बनबिर ताल, ढुंग्रहवा ताल, शाहीपुर ताल, खोनपुर ताल, गोबिन्दपुर ताल, पेरुवा चटिया ताल, बेतहनी ताल र ठाकुरबाबा/सरबीर तालले पनि नगरपालिकाको केहि क्षेत्र ओगटेको छ। नगरपालिका भित्र साबिकका ठाकुरद्वार र शिवपुर गाविस र बबई नगरपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्रमा समथर जमिन रहेको छ, जुन जमिन पुर्ण रूपमा खेतीयोग्य जमिन हो। यस नगरपालिकामा तुलनात्मक रूपमा घना बसोबासको क्षेत्र सहितको विविधतायुक्त धरातलीय अवस्थिति रहेको छ । नगरपालिकाको भू-उपयोगको अवस्था विश्लेषण तलको तालिका र GIS नक्सामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका-५: नगरपालिकाको भू-उपयोग विवरण

क्र.सं.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
---------	---------------	-------------------------	---------

चित्र ७: नगरपालिकाको भौगोलिक स्वरूप नक्शा

१	खेती गरिएको जमिन	४६.१४	४४.१%
२	वनजंगल	२९.९५	२८.६%
३	घाँसेमैदान/चरण क्षेत्र	१२.०३	११.५%
४	झाँडी	०.८५	०.८%
५	आवास क्षेत्र	८.७१	८.३%
७	ताल वा पोखरी खोला र अन्य जल क्षेत्र	६.८९	६.६%
	जम्मा	१०४.५७	१००%

स्रोत : NAWASH पोर्टल २०२१ AD

२.४. प्रमुख जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विवरण

यस नगरपालिकाको मुख्य जलाधार क्षेत्र भनेको कर्णाली नदी र बबई नदी रहेका छन्। त्यसैगरि नगरपालिकामा विद्यमान रहेका बखतपुर, घुम्ना बनविर, ढुंग्रहवा, शाहीपुर, खोनपुर, गोबिन्दपुर, पेरुवा, बेतहनी जस्ता ताल तलैयाका साथै दुन्द्रा, तलबेलुवा अम्बासा, औराही, कर्मला खोला, जम्तीखोला, बोक्सी खोला तथा गिठेखोला जस्ता सानाठुला नदीनालाहरू आदि रहेका छन्। यस क्षेत्रमा जलस्रोतको मुख्य प्रयोग खानेपानी र सिंचाइको लागि गरेको देखिन्छ। नगरपालिका भित्र रहेका बखतपुर ताल, घुम्ना ताल, बनबिर ताल, ढुंग्रहवा ताल, शाहीपुर ताल, खोनपुर ताल, गोबिन्दपुर ताल, पेरुवा चटिया ताल, बेतहनी ताल र ठाकुरबाबा सरबीर ताल तलैयाहरूको हालसम्म राम्रोसँग प्रयोग भएको देखिँदैन। आगामी दिनमा ती तालतलैयाहरूको उचित संरक्षण गरि माछापालन गर्न सकेको खण्डमा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटनको माध्यमबाट पनि स्थानीय समुदायको आयआर्जनमा टेवा पुर्याउन सकिन्छ। तालतलैयाहरूमा माछापालन गर्न सकेको खण्डमा नगरपालिकाको आन्तरिक आयस्रोत वृद्धिहुनुका साथै स्थानीय स्तरमा केहि हदसम्म रोजगारीका अवसर समेत सिर्जना हुने सम्भावना वडा तथा नगरपालिकामा भएको छलफलबाट देखिएको छ। यसका साथै नगरपालिकामा विद्यमान रहेको कर्णाली नदी र बबई नदीबाट भइरहेको सिंचाइ प्रणालीलाई थप व्यवस्थापन तथा विस्तार गरि जलस्रोतको थप परिपुर्ति गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

नगरपालिका भित्रका उपजलाधार क्षेत्रको पानी सिधै कर्णाली नदी र बबई नदीमा मिसिन्छन्। मुख्यगरि औराही खोलाको पानी बबई र अन्य खोलाको पानी कर्णाली नदीमा मिसिन जान्छन्। यसरी यस नगरपालिकामा ९ वटा उपजलाधार क्षेत्रहरू रहेका छन्। उप-जलाधार क्षेत्र सम्बन्धी विवरण तालको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विवरण तालिका नं. ६ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण चित्र ६ मा राखिएको छ।

तालिका- 1: नगरपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरू

क्र.सं.	उप-जलाधार क्षेत्र	उप-जलाधारमा पर्ने वडा नं. हरू
१	दुन्द्रा खोला र तलबेलुवा नदी	१
२	अम्बासाखोला, औराही, कर्मला खोला र तलबेलुवा नाला	२
३	औराही खोला, दुन्द्रा झरना र जम्ती खोला	३
४	बोक्सी नाला र गिठेनाला	६

५	औराही खोला	७ र ८
६	पटुवाकुलो, दुन्द्रा खोला र दुन्द्रा झरना	९

स्रोत : जलउपयोग गुरुयोजना सर्वेक्षण, २०८०

२.५. नगरपालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण

२.५.१. नगरपालिकाको घरधुरी तथा जनसंख्या विवरण

यस नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण अवधिमा संकलन गरिएका तथाङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकामा जम्मा ७५ वटा मुख्य बस्तीहरू रहेका छन्। सामाजिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथाङ्क अनुसार नगरपालिकाको कुल घरधुरी संख्या ११५६४ र कुल जनसंख्या ५७३६२ रहेको छ। जसमध्ये कुल जनसंख्यामा महिला जनसंख्या ४९.४% पुरुष जनसंख्या ५०.६% रहेको छ। त्यसैगरि राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल घरधुरी संख्या ११४६९ रहेको छ भने कुल जनसंख्या ४९४२० रहेको छ। जसमध्ये कुल जनसंख्यामा महिला जनसंख्या ४६.३% र पुरुष जनसंख्या ५३.७% रहेको छ। वडागत रुपमा जनसंख्या र घरधुरीको विवरण निम्न तालिका-७ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-३, SA -६ मा दिइएको छ।

तालिका-७: वडागत रुपमा बस्ती, घरधुरी र जनसंख्याको विवरण

वडान	वस्ती संख्या	संकलित तथाङ्क अनुसार जम्मा घरधुरी	जनसंख्या
१	१६	१६१०	७३५०
२	११	१६९९	८३७०
३	७	१६१५	८३४९
४	५	१२३१	६२८१
५	८	१३७४	६८८१
६	९	८८२	४५१४
७	६	९१९	४६४५
८	८	१०१७	५०८४
९	५	१२१७	५८८८
जम्मा :	७५	११५६४	५७३६२

स्रोत : नगरपालिका प्रोफाइल २०८० र जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.५.२. जातियता

यस नगरपालिकामा सामाजिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथाङ्क अनुसार जनजाति जनसंख्या सबैभन्दा बढी अर्थात् ५८.५%, ब्राह्मण/क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासीहरूको जनसंख्या ३२.७% दलितको जनसंख्या ८.३०%, नेवार जनसंख्या ०.२३% र मुस्लिम तथा सोनाहा जातिको जनसंख्या ०.११% रहेको छ। वडा अनुसार जातिगत घरधुरी विवरण तलको तालिका-८ मा दिइएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-३, SA-६ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका-८: वडा अनुसार जातिगत घरधुरीको विवरण

वडा नं.	जम्मा बस्ती संख्या	घरधुरी संख्या						
		ब्राह्मण/क्षेत्री/ ठकुरी/ सन्यासी	दलित	जनजाति	नेवार	मुस्लिम	सोनाहा	जम्मा
१	१६	६९८	६४१	८	२४७	१६	०	१६१०
२	११	४७३	१०४३	२	१८१	०	०	१६९९
३	७	६२१	८९५	९	८८	०	२	१६१५
४	५	३६८	८०५	२	५६	०	०	१२३१
५	८	२८८	१०२८	२	५६	०	०	१३७४
६	९	४०३	३५२	१	१२६	०	०	८८२
७	६	२३८	६३९	०	४२	०	०	९१९
८	८	३००	६३६	३	७८	०	०	१०१७
९	५	३९८	७३०	०	८९	०	०	१२१७
जम्मा	७५	३,७८७	६,७६९	२७	९६३	१६	२	११,५६४
प्रतिशत :		३२.७%	८.३०%	५८.५%	०.२३%	०.१०%	०.०२%	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.५.३. साक्षरता विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कुल साक्षरता दर ७७.९६% रहेको छ, जसमध्ये पुरुष साक्षरता दर ८४.४९% रहेको छ भने महिला साक्षरता दर ७२.५०% रहेको छ। वडागत रूपमा साक्षरता दर हेर्दा तालिका-९ अनुसार रहेको देखिन्छ।

तालिका-९: वडागत रूपमा साक्षरता विवरण

वडा नं.	साक्षर जनसंख्या सम्बन्धी विवरण				कैफियत
	पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत (%)	संख्या	प्रतिशत (%)	
१	२८९२	८८.१७	३२९९	७४.९६	
२	३१६८	८८.२९	३५९८	७८.३५	
३	२८९३	८३.८२	३५२५	७२.९९	
४	२१४८	८०.१७	२६५८	६८.१७	
५	२४३२	७८.७८	२९५१	६६.९९	
६	१४५३	८६.९९	१८५८	७०.९९	
७	१७४७	८३.४६	१९६१	७१.१९	
८	१६७३	८६.५५	२१०३	७५.७०	
९	२२८८	८३.२२	२७७७	७०.८७	
जम्मा :	२०६९४	८४.४९	२४७३०	७२.५०	७७.९६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०८०

२.५.४. व्यवसाय

यस नगरपालिकाका बासिन्दाहरू जीविकोपार्जनका लागि विभिन्न पेशा व्यवसायहरूमा संलग्न हुँदै आईरहेका छन् तर पनि यहाँका बासिन्दाहरूको मुख्य पेशा कृषि रहेको छ समा कुल जनसंख्याको करिब ७०% कृषिमा संलग्न रहेको देखिन्छ भने साना तथा मझौला खालका व्यापार व्यवसायहरूमा १%, सरकारी वा गैर सरकारी सेवामा ४%, वैदेशिक रोजगारीमा ३% र अन्य पेशा व्यवसायमा ४% जनसंख्या संलग्न रहेको देखिन्छ। वडागत रूपमा विभिन्न पेशा व्यवसायमा संलग्न मानिसहरूको विवरण निम्न तालिका-१० मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका-१०: वडा अनुसार विभिन्न पेशा/व्यवसायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण

वडानं.	व्यवसाय सम्बन्धी विवरण					कैफियत
	कृषि	लघुउद्यम	सरकारर/गैरसरकारी क्षेत्र नोकरी	वैदेशीक रोजगार	प्राविधिक रोजगार	
१	१७२०	२८	४१८	३१९	१८३	
२	३९८०	३५	३२६	२००	१८४	
३	४२१०	९०	२३०	२४४	१३८	
४	५९१०	५८	२२५	१५८	२८६	
५	९५८०	७६	१९१	४०३	३६१	
६	४६३०	३६	२२४	१४७	४०४	
७	२६१०	३९	१३८	११०	२२४	
८	४९७०	६२	१८२	१५९	३९०	
९	३०००	१०३	२३१	११६	१२८	
जम्मा	४०६१०	५२७	२१६५	१८५६	२२९८	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.५.५. कृषि र जीविकोपार्जन

ठाकुरबाबा नगरपालिकाका मुख्य कृषि खाद्य बालीहरूमा धान, गहुँ, मकै, जौ, जुनेलो, कागुनो र कोदो हुन्। तेलहन बालीका रूपमा तोरी, सुर्यमुखी, सरसो आदी प्रमुख बाली हुन्। त्यसैगरि दलहन बालीको रूपमा मुसुरो, भटमास, चना, केराउ आदि छन् भने नगदेबालीमा उखु, कपास र तरकारी खेति मुख्य रूपमा रहेका छन्। कृषि उत्पादनका लागि उपयुक्त हावापानी र उर्बर माटो रहेको र खेतीयोग्य कृषि जमिन रहेकोले कृषि पेशामा निर्भर घरपरिवारलाई पनि आफ्नै उत्पादनबाट अधिकांश घरधुरीहरूमा बर्षभरिका लागि खाद्यान्न पुग्ने गरेको देखिएको छ। संकलित तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा आफ्नै कृषि उत्पादनबाट ९-१२ महिना खान पुग्ने घरधुरी ६६% रहेका छन् भने ६-९ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरीहरू ९% र ६ महिनाभन्दा कम खान पुग्ने घरधुरीहरू २५% रहेको देखिन्छ। यस नगरपालिकाको खेतीयोग्य सबै जमिनमा वर्षेभरि सिंचाइ पुर्याउन सकिएमा अन्नबाली, दलहनबाली, तेलबाली, तरकारीबाली र मसला बालीको उत्पादन बढ्ने र अधिकांश घरधुरीहरूलाई बर्षभरिका लागि खाद्यान्न पुगेर पनि थप आयआर्जन हुन सक्ने यस क्षेत्रका विभिन्न

सरोकारवालाहरूको साझा बुझाई रहेको छ । वडागत अनुसार खाद्यान्न पहुँचको अवस्था निम्न तालिका नं ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका-११: वडागत रूपमा खाद्यान्न पहुँचको अवस्था विवरण

वडा न.	खाद्यान्न पहुँचको अवस्था (घरधुरी -आफ्नै उत्पादनबाट)		
	६ महिना भन्दा कम पुग्ने	६-९ महिना सम्म पुग्ने	९-१२ महिना सम्म पुग्ने
१	२३०	६३	१३१७
२	५२१	२०५	९७३
३	४३२	९८	१०८५
४	२३०	९२	९०९
५	४१२	१४७	८१५
६	३३३	१७२	३७७
७	२७१	७८	५७०
८	३७५	१३१	५११
९	१३५	५१	१०३१
जम्मा :	२९३९	१०३७	७५८८
प्रतिशत:	२५	९	६६

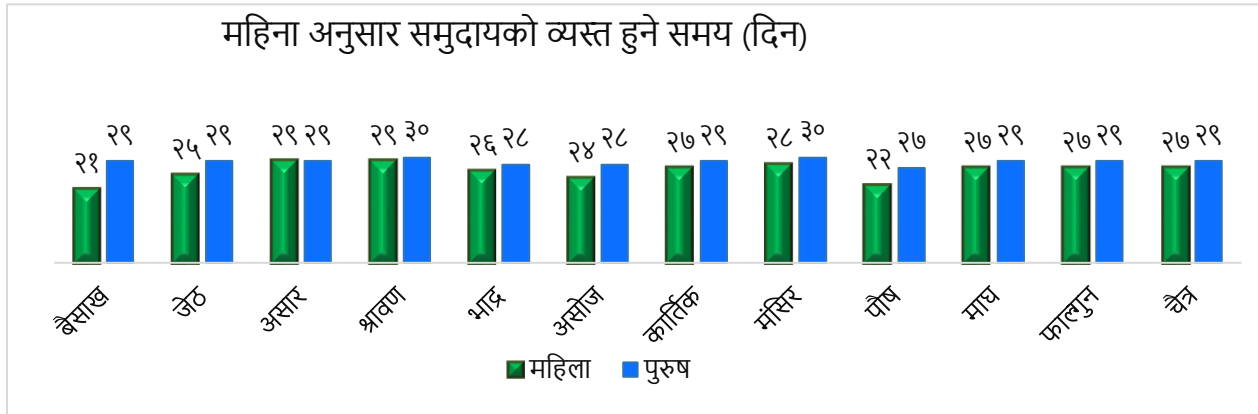
स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

यस बाहेक नगरपालिकाको अवस्था हेर्दा र बस्ती स्तरमा गरिएको छलफल अनुसार कृषि उत्पादन बाहेक जीविकोपार्जन अन्य स्रोतहरू जस्तै; खुद्रा व्यापार, साना व्यवसाय, कुखूरा पालन, बाख्रा पालन, बँगुर पालन, माछा पालन, दुग्ध व्यवसायहरू पनि रहेका छन् ।

२.५.६. मौसमी पात्रो तथा कार्यबोझ

भविष्यमा निर्माण गरिने योजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा समुदायको नियमित पेशा व्यवसाय लगायतका नियमित कार्यहरूमा असर नहोस् भन्ने उद्देश्यले समुदायको मौसमी पात्रो पत्ता लगाउनु आवश्यक हुन्छ । यस नगरपालिकामा भविष्यमा निर्माण गरिने योजना तथा कार्यक्रमहरू आगामी दिनहरूमा समुदायमा आधारित विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न समुदायका मानिसहरूको कार्य व्यस्तताको समय जात्र जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका क्रममा मौसमी पात्रो तयार गरिएको हो । यस नगरपालिकामा समेत समुदायका बहुसंख्यक मानिसहरू स्थानीय कृषि तथा मजदुरी जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरि

जीविकोपार्जन गर्ने भएकाले समुदायको फुर्सदलाई मध्यनजर गरि विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ।

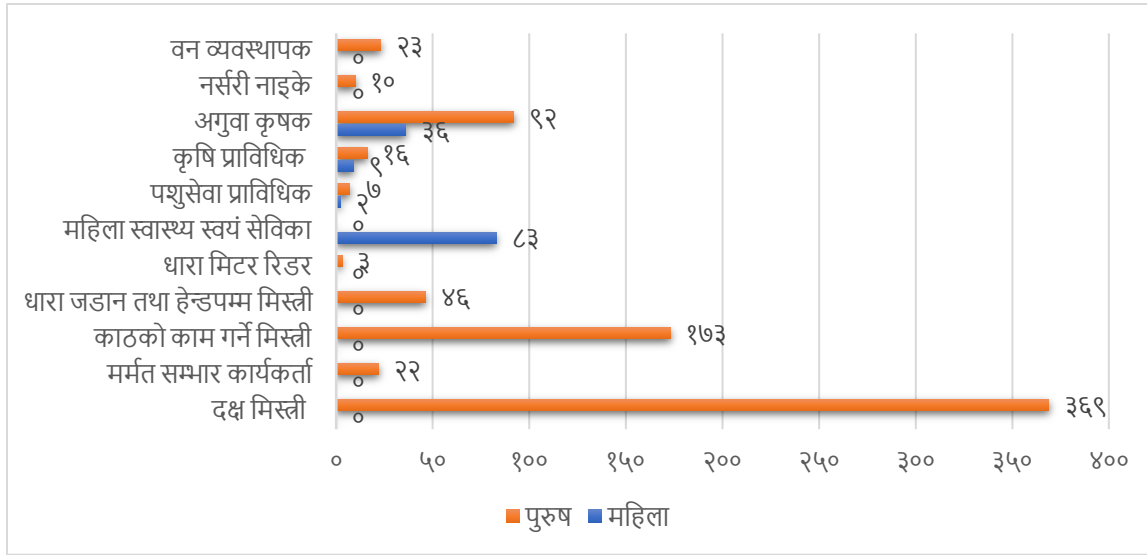
ग्राफ-१: नगरपालिकामा समुदायको मौसमी काममा व्यस्त हुने समय

यस नगरपालिकाको तयार पारिएका वडागत तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाका मानिसहरू चैत्र, बैशाख र जेष्ठ महिनामा गहु, मकै र दलहन बाली भित्र्याउने कार्यमा व्यस्त भने पानी प्रशस्त हुने ठाउँमा धान रोप्ने काम समेत हुने गरेको देखिन्छ । आषाढ, श्रावण महिनामा धान रोपाइँ तथा चैते धान र मकै भित्र्याउने काममा व्यस्त हुने र असोज तथा कार्तिक महिनामा धान काट्ने कार्यमा व्यस्त हुन्छन भने मंसिर देखि फाल्गुण महिनामा मात्रै अलि फुर्सदिलो हुने तथ्याङ्कले देखाएको छ । तथापी यस अवधिमा पनि पुरुष मानिसहरू दैनिक ज्याला मजदुरीका लागि जिल्ला भित्रै वा जिल्ला बाहिर वा छिमेकी मुलुक भारतमा समेत जाने गरेको जल उपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका समुदाय भेटघाटको छलफलबाट जानकारी प्राप्त भएको छ । धेरै जसो घरायसी काममा महिलाको सहभागिता बढि छ र अझै पुरुष मानिसहरू दैनिक ज्याला मजदुरीका लागि जिल्ला भित्रै वा जिल्ला बाहिर वा छिमेकी मुलुक भारतमा गएको समयमा सबै घरायसी काम महिलाले नै गर्नुपर्ने भएकोले महिलाहरूको कार्यबोझ अत्यधिक बढ्ने गरेको देखिन्छ । समुदायका महिला र पुरुषको प्रत्येक महिना व्यस्त हुने समयको विश्लेषण ग्राफ १ मा गरिएको छ ।

२.५.७. नगरपालिकामा उपलब्ध मानव संशाधनको विश्लेषण

कुनै पनि विकास निर्माणका क्रियाकलापहरूलाई गुणस्तरीय र दिगो रुपमा सञ्चालन गर्न स्थानीय स्तरमा सिप भएका दक्ष मानव संशाधन हुन अति आवश्यक छ । योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको खाका तयार गर्दा कुनै पनि भूगोलमा दक्ष मानव संशाधन के कति छ, कुन कुन दक्षता र सीप छ भनि पत्ता लगाउनु जरुरी हुने गर्दछ । यस नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा गरिएको छलफल र लिईएको तथ्याङ्कका आधारमा, नगरपालिकामा कुल ८९१ जना विभिन्न दक्षता र सीप भएका मानव संशाधन उपलब्ध

छन्। जसमध्ये सबैभन्दा दक्ष मिस्त्रीको काम गर्ने ३६९ जना रहेका छन् भने हेण्डपम्प जडान गर्ने ४६ जना र कृषि

ग्राफ-२: नगरपालिकामा उपलब्ध मानव संसाधनहरूको विवरण

प्राविधिक २५ जना रहेका देखिन्छन्। नगरपालिकामा उपलब्ध मानव संसाधनको विवरण तलको ग्राफ नं. २ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

२.५.८. स्थानीय निर्माण सामग्रीहरूको उपलब्धता

नगरपालिका क्षेत्र भित्रै स्थानीय स्रोत तथा निर्माण सामग्रीहरूको पर्याप्तता रहेको छ। बालुवा, काठ, गिट्टी र बाँस जस्ता स्थानीय निर्माण सामग्रीहरू हरेक वडाहरूको आफ्नो क्षेत्रभित्र नै उपलब्ध छन्। वडामा ढुङ्गाको स्रोतको लागि नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा नदी/खोला/खहरेहरू प्रशस्त रूपमा नभएकोले अन्य वडाहरूमा आश्रीत हुनुपर्ने देखिएको छ भने गिट्टी बालुवा र काठको लागि नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध हुन्छ। वडा अनुसार स्थानीय सामग्री उपलब्धता सम्बन्धी थप विस्तृत विवरण तलको तालिका-१२ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- १२: स्थानीय सामग्रीहरूको उपलब्धता

वडा नं.	स्थान/दुरी	ढुंगा	गिट्टी	बालुवा	काठ/अन्य
१	पाइने स्थान	बबई	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	१०	१०	१०	२
२	पाइने स्थान	औराही खोला	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	५	१०	१०	२
३	पाइने स्थान	बबई	कर्णाली	कर्णाली	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	१५	१५	१५	२

४	पाइने स्थान	जम्तीघाट	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	३	१५	१५	२
५	पाइने स्थान	चन्दनपुर	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	३	१८	१८	२
६	पाइने स्थान	बबई	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	१८	१८	१८	२
७	पाइने स्थान	औराही खोला	बबई	बबई	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	५	१८	१८	२
८	पाइने स्थान	बबई	कर्णाली	कर्णाली	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	१८	२५	२५	२
९	पाइने स्थान	बबई	कर्णाली	कर्णाली	सामुदायिक वन
	दुरी (कि.मि.)	२०	२५	२५	२

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.६. सेवा केन्द्रहरू सम्बन्धी विवरण

यस नगरपालिकामा स्थानीय सेवा केन्द्रको रूपमा हरेक वडामा आधारभुत तथा माध्यमिक विद्यालयहरू रहेका छन्। त्यसैगरि ९ वटा आधारभुत स्वास्थ्य इकाई पनि रहेका छन्। हाल स्थानीय तहको संरचना निर्माण भएपछि हरेक वडामा वडा कार्यालयहरू स्थापित भएका छन्। उक्त संघसंस्थाहरू/सेवा केन्द्रहरू सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका-१३ र अनुसूची नं.१, SA-३, SA-५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- १३: नगरपालिकामा रहेका सेवाकेन्द्रहरूको विवरण

क्र.स.	सेवा केन्द्रको नाम	कार्यालय स्थित वडा र स्थान	कैफियत
१.	नगर अस्पताल	ठाकुरबाबा न पा -१, भुरिगाउँ	
२.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न पा -१, भुरिगाउँ	
३.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-२, परहेनी	
४.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-३, गोदाना	
५.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-४, बगनाह	
६.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.५, बनकट्टी	
७.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-६, बकुवा	
८.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-७, मोहनपुर	
९.	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-८, मढेला	

१०.	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र	ठाकुरबाबा न.पा.-९, ठाकुरद्वारा	
११.	सिको बचत तथा ऋण सहकारी संस्था	ठाकुरबाबा, राजापुर, गेरुवा, बारबर्दिया र मधुवन	
१२.	नेउलापुर साना किसान कृषि सहकारी संस्था	ठाकुरबाबा न .पा. १, २ र ३	
१३.	लेकबेसी महिला विकास बहु-उद्देश्य सहकारी संस्था	ठाकुरबाबा न .पा. १, २ र ३	
१४.	प्राकृतिक महिला सहकारी संस्था	ठाकुरबाबा न .पा. १, २ र ३	
१५.	सिंहबाहिनी सिबष्ठी कृषक बहु-उद्देश्यीय सहकारी संस्था	ठाकुरबाबा न.पा.	
१६.	हिमालय सहकारी संस्था	बर्दिया जिल्लाभरि	
१७.	हाम्रो साना किसान कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड	साबिक बगनाहा गा.वि.स	
१८.	कञ्चन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	ठाकुरबाबा नगरपालिका	
१९.	किसान कमैया कल्याण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	ठाकुरबाबा, मधुवन, वारावर्दिया नर .पा. .पा.गेरूवा गा	
२०.	सगुन बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	ठाकुरबाबा, वारवर्दिया र मधुवन न.पा.	
२१.	श्रीमालिका बचत तथा ऋण सहकारी	ठाकुरबाबा न.पा.	
२२.	सिबपुर साना किसान सहकारी	ठाकुरबाबा न. पा. ६ र ७	
२३.	ठाकुरबाबा बहु- उद्देश्यीय सहकारी	ठाकुरबाबा र मधुवन नगरपालिका	
२४.	मंगल साना किसान कृषि सहकारी संस्था	ठाकुर बाबा न. पा. ८ र ९	
२५.	हिमालय बैंक	ठाकुरबाबा नपा -९, ठाकुरद्वारा	
२६.	ग्लोबल आई.एम.ई. बैंक	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
२७.	ज्योति विकास बैंक	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
२८.	एन.आई.सि. एसिया बैंक	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
२९.	गरिमा विकास बैंक	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
३०.	कुमारी बैंक लिमिटेड	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
३१.	साँग्रिला बैंक	ठाकुरबाबा न पा -१ भुरीगाउँ	
३२.	विद्यालय (आधारभूत/मा.बि. तह)	ठाकुरबाबा न पा सबै वडा	
३३.	चुरे क्याम्पस	ठाकुरबाबा न पा -३ बगनाह	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.७. विकास साझेदारहरू, गैह सरकारी संस्थाहरू, समुदायमा आधारित संस्थाहरू तथा सहकारी सम्बन्धी विवरण

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा सरकारी निकायहरू बाहेक अन्य दातृ निकाय/विकास साझेदारहरूले पनि विभिन्न क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आईरहेका छन्। विशेषगरि कृषि उत्पादन/बजारीकरण, स्वास्थ्य

सरसफाइ, विपद जोखिम न्यूनीकरण लगायत सामाजिक/आर्थिक विकासका क्रियाकलापहरू आदिमा सघाउ पुर्याउँदै आईरहेका छन्। नगरपालिकामा कार्यरत मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरूको विवरण निम्न तालिका-१४ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१ को SA-४ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- १४: मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरूको विवरण

क्र.स.	विकास साझेदार/गैह्र सरकारी संस्थाको नाम	कार्यक्रमकोक्षेत्र
१	गेरुवा ग्रामीण जागरण संघ	पैरवी, आय आर्जन
२	बी ग्रुप बैंक	पैरवी अभियान तथा विपद व्यवस्थापन
३	स्याक नेपाल	विपद व्यवस्थापन, स्कुल वास
४	थारू महिला उत्थान केन्द्र	शिक्षा स्वास्थ्य पोषण तथा विपद व्यवस्थापन
५	बेस बर्दिया	शिक्षा स्वास्थ्य पोषण तथा विपद व्यवस्थापन
६	थारू समुदाय विकास मञ्च	आयआर्जन तथा क्षमता विकास
७	सीएमसी नेपाल	पैरवी, आय आर्जन क्षमता विकास तथा सीप विकास
८	वातावरण तथा ग्रामीण विकास केन्द्र	पैरवी, आय आर्जन क्षमता विकास तथा सीप विकास
९	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी जिल्ला शाखा बर्दिया	विपदजोखिम न्यूनीकरण तथा क्षमता विकास
१०	हेफर प्रोजेक्ट नेपाल	सीप विकास तथा पशुपालन
११	युएसएआईडी कर्णाली जल परियोजना	खानेपानी तथा सरसफाइ, सुशासन, दिसाजन्य लेदो तथा जलाधार व्यवस्थापन

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

माथि तालिका-१४ मा उल्लेख गरिएका विकास साझेदारहरू तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरू बाहेक नगरपालिका स्तरमा विभिन्न सामुदायिक संस्थाहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू, कृषि समूहहरू/आमा समूहहरू पनि गठन भएका छन्। ती समुदायमा आधारित संस्थाहरूले कुनै न कुनै रूपमा समुदायको सामाजिक तथा आर्थिक क्रियाकलापहरूमा सहयोग पुर्याउँदै आईरहेका छन्। यसका साथै समुदाय स्तरमा वित्तीय सेवा प्रदान गर्न १४ वटा सहकारी संस्था गठन भई समुदायस्तरमा बचत तथा ऋण लगायत लघु उद्दम प्रवर्धन मार्फत आर्थिक गतिविधिहरूलाई चलायमान बनाउन सहयोग पुर्याउँदै आईरहेका छन्। वडा नं. १ देखि ९ सम्म स्थापना भएका उक्त सहकारी संस्थाको विवरण तलको तालिका-१५ अनुसार रहेको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१ को SA-३ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- १५: वडा अनुसार सहकारी संस्थाहरूको विवरण

वडा न.	जम्मा सहकारी संख्या	सहकारीको किसिम अनुसार संख्या			शेयर सदस्य संख्या				जम्मा शेयर पुँजी
		कृषि/बचत ऋण	बहु-उद्देश्य	पेशागत/अन्य	महिला	पुरुष	अन्य	जम्मा	
१	५	२	३	०	९०९९	६१३२	०	१५२३१	८१४३०४००
२	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	१		१	०	१२५४	८८५	०	२१३९	२५०३५७००
४	२	१	१	०	१९५३	१०१२	०	२९६५	१३६९६३००
५	२	२	०	०	६६८१	५३२८	०	१२००९	३५६६७६००
६	२	१	१	०	१३७८	८७५	०	२२५३	१०१७७०००
७	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	०	०	०	०			०		
९	२	१	१	०	२६५८	७७१	०	३४२९	१९००२२००
जम्मा	१४	७	७	०	२३०२३	१५००३	०	३८०२६	१८५००९२००

स्रोत : जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

अध्याय-३: विद्यमान जलस्रोतहरूको अवस्था र प्रयोग

३.१. नगरपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विवरण

ठाकुरबाबा नगरपालिका क्षेत्र भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकामा सतह माथिको पानीका मुहान नरहेको र सतहमुनीको पानीका स्रोतहरू रहेको देखिन्छ । नगरपालिकाको भूगोल कर्णाली र बबई नदीको जलाधार क्षेत्र भित्र रहेको, नगरपालिकामा पानीका स्रोतहरू विशेष गरि जलाधार तथा उपजलाधार क्षेत्र अन्तर्गतका स-साना खोलानाला तथा नदीहरूबाट रिचार्ज भएको देखिन्छ। खानेपानीका लागि यस नगरपालिकाका शत प्रतिशत घरधुरीहरू भूमिगत जलस्रोत मै निर्भर रहेका छन् भने

सिंचाइका लागि नगरपालिका क्षेत्रको अधिकांश खेतियोग्य जमिन राष्ट्रिय गौरव बबई सिंचाइ आयोजनाबाट सिंचित भैरहेको छ भने केहि बस्तीहरूमा बोरिंगको माध्यमबाट सिंचाइ गर्दै आइरहेका छन् ।

३.२. नगरपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण

पानीको एकिकृत तथा समुचित व्यवस्थापनका लागि विद्यमान जलस्रोतहरूको विश्लेषण महत्वपूर्ण हुने गर्दछ। जलउपयोग गुरुयोजनाको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको यस अध्यायमा नगरपालिका भित्रका पानीका स्रोतहरूको अवस्था, गुणस्तर, वर्तमान र भविष्यमा हुन सक्ने प्रयोगको विश्लेषण गरिएको छ। समुदायका मानिसहरूले आफ्ना पानीजन्य आवश्यकताहरू जस्तै: पिउने पानी, खाना पकाउने लगायत अन्य घरायसी प्रयोजनका साथै उत्पादन मुलक पेशा व्यवसायका लागि स्रोतहरूमा पानी यथेष्ट परिमाणमा उपलब्ध छ वा छैन, उपलब्ध पानीको गुणस्तर के, कस्तो रहेको छ, पानीका भूमिगत स्रोत के, कस्तो अवस्थामा रहेका छन्, जलस्रोतहरूको विद्यमान प्रयोग स्थिति र भविष्यको उपयोगको संभावना के-कस्तो रहेको छ, पानी सम्बन्धी कुनै किसिमको विवाद छ/छैन भन्ने अवस्थाको विश्लेषण जलउपयोग गुरु योजनाकोअध्ययन चरणमा सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययनका माध्यमबाट गरिएको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा हाल प्रयोगमा रहेका तथा भविष्यमा प्रयोगको सम्भावना रहेका भूमिगत तथा सतहमा रहेका स्रोतहरूको प्राविधिक अध्ययन, जानिफकारहरूसँगको अन्तरक्रिया तथा स्थलगत अवलोकन गरि यस अध्यायमा पानीका स्रोतहरू सम्बन्धी तथ्याङ्कहरूको विवेचना गरिएको छ ।

३.२.१. स्रोतहरूको अवस्थितिको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण

ठाकुरबाबा नगरपालिकाभित्र रहेका सबै पानीका स्रोतहरू भूमिगत तथा सतही स्रोतहरू प्रमुख स्रोतका रूपमा रहेका छन् । यस क्षेत्रमा रहेको भूमिगत जलस्रोतहरू तराई क्षेत्रको उत्तरी भागहरू; चुरेभावर लगायतका पहाडी क्षेत्रहरूमा हुने वर्षाले गर्दा नदी तथा खोलाहरूको रूपमा तराईमा बग्ने र त्यसैबाट पानी जमिन भित्र छिरेर (रिचार्ज) भएर भूमिगत जलस्रोतको रूपमा देखिने स्रोतहरू हुन्। बर्दिया जिल्लामा गरिएको एक अध्ययन अनुसार रिचार्ज हुने पानीको मात्रालाई हाइड्रोलोजिकल मोडेल⁶ अनुसार विश्लेषण गर्दा जमिन मुनि रहेको पानीको परिमाण पश्चिम तराइका जिल्लाहरूमा घट्दै गईरहेको र बर्दिया जिल्लाको ०.३८ मिलियन घन मिटर प्रति बर्ष मात्रै रहेको देखिन्छ, तथापी बर्दिया जिलामा गहिरो जलसतह भएकोले अन्य पश्चिमी तराइका जिल्लाहरूमा भन्दा राम्रो रहेको छ जुन ३२ लि.प्र.घ.मि. रहेको देखिन्छ।

३.२.२. स्रोतहरूको क्षमताको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण

यस नगरपालिकाभित्र खानेपानीका लागि प्रयोग भएका विद्यमान स्रोतहरू सबै भूमिगत स्रोतहरू रहेका छन्। भूमिगत स्रोतहरूलाई व्यवस्थित योजनाका माध्यमबाट ३ वटा (सुखड सुतिया खानेपानी तथा सरसफाइ योजना वडा नं. ८, भुरीगाउ खानेपानी तथा सरसफाइ योजना वडा नं. १ र शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइयोजना वडा नं. ६) योजना मार्फत खानेपानी वितरण गरिएको छ, साथै सिंचाइ तथा अन्य प्रयोजनका

⁶स्रोत:-Water Access Challenges in the Western Plains of Nepal, <https://csisa.org/wp-content/uploads/sites/2/2021/06/Water-Access-Report-Nepal-June2021-Web-rev.pdf>

लागि बबई, कर्णाली नदीहरू र नगरपालिका भएर बग्ने अन्य स-साना खोलाहरू जस्तै; दुन्द्रा, तालबेलुवा अम्बासा, औराही, कर्मला खोला, जम्ती खोला, बोक्सी खोला तथा गिठे खोलाको पानी प्रयोगमा ल्याएको सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षणमा पाईएको छ। नगरपालिकाभित्र विभिन्न स्थानमा स-साना ताल तलैयाहरू समेत रहेका छन् जस्तै: बखतपुर, घुम्ना, बनविर, ढुंग्रहवा, शाहीपुर, खोनपुर, गोबिन्दपुर, पेरुवा र बेतहनी, ठाकुरबाबा/सरबिर ताल। नगरपालिकाको विभिन्न स्थानमा माछापालन व्यवसाय संचालनमा रहेका छन्। ठाकुरबाबा नगरपालिकामाभित्र बर्दिया राष्ट्रियनिकुञ्ज समेत रहेकोले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू वर्षेनी ठाकुरदार क्षेत्रमा जंगली जनावर हेर्न आउने गरेको र नगरपालिका भित्रका नदी र तालतलैयाहरूले पनि आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकलाई आकर्षण गरिरहेकोले भविष्यमा जलस्रोतहरूको संरक्षण तथा पर्यटन पूर्वाधार विकास मार्फत नगरपालिकाको आन्तरिक आम्दानी बढाउन सकिने प्रशस्त संभावना रहेको छ।

३.२.३. स्रोतहरूको गुणस्तरको आधारमा विश्लेषण

यस जलउपयोग गुरुयोजनाको सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षण र नगरपालिकाका ९ वटै वडाहरूमा सम्पन्न गरिएको वडा स्तरीय तथ्याङ्क प्रमाणिकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठीहरूमा सहभागीहरूले नगरपालिका क्षेत्र भित्र प्रयोगमा आएका भूमिगत जलस्रोतहरू गुणस्तरीय नरहेको जानकारी गराएका थिए। नगरपालिकामा गुरुयोजना निर्माण पूर्व विभिन्न निकायहरूबाट गरिएका पानी परीक्षण र नतिजाहरू समेतले पानीको गुणस्तर सन्तोषजनक नरहेको औँल्याएको नगरकार्यपालिका कार्यालयले जानकारी दिएको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकासँगको छलफल पश्चात युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजनाको सहयोगमा ठाकुरबाबा नगरपालिकाका ९ वटै वडाबाट जम्मा १४३ वटा घरधुरीहरूको ट्युबवेलको पानी नमूना परीक्षण गरिएको थियो। पानीको गुणस्तर सम्बन्धमा विगतमा विभिन्न अनुसन्धानकर्ता व्यक्ति/संस्थाहरूबाट गरिएका अनुसन्धान/अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार पनि नेपालका तराईका जिल्लाहरूमा मानव स्वास्थ्यका लागि हानिकारक रासायनिक पदार्थहरू तथा जैविक किटाणुहरू पानीमा रहेको भन्ने देखिएको छ। विशेषगरि मानव स्वास्थ्यका लागि अत्यन्त हानिकारक रासायनिक पदार्थ जस्तै; आर्सेनिक बर्दिया जिल्लामा पनि १०-५० भाग प्रति १०० करोड (10-50 parts per billion⁷) देखिएको र जुन मात्रा खानेपानी प्रयोजनका लागि उपयुक्त नहुने भन्ने नेपाल सरकारको खानेपानी गुणस्तर मापदण्डले इंगित गरेको छ।

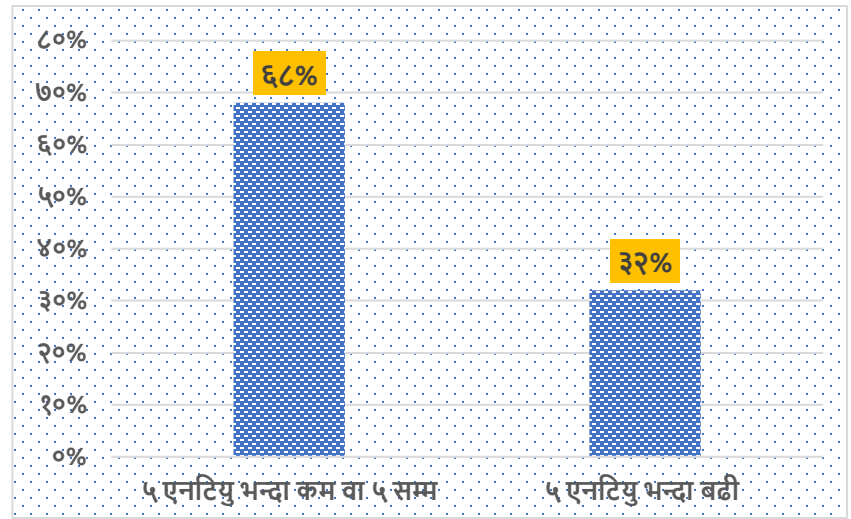
दिगो विकासका लक्ष्य, नेपाल सरकारको क्षेत्रगत योजना र ठाकुरबाबा नगरपालिकाको प्रतिबद्धता अनुसार मानव स्वास्थ्यका लागि हानिकारक कुनै पनि पदार्थ पानीमा नमिसिएको सुरक्षित खानेपानी पुऱ्याउने लक्ष्य अनुरूप जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा खानेपानीको गुणस्तर सम्बन्धी विभिन्न गोष्ठीहरूमा छलफल गरिएको छ। साथै खानेपानी योजनाहरूको तर्जुमा, सेवा बिस्तार गर्दा खानेपानी सुरक्षित भए नभएको एकिन गर्ने र सोका लागि पानी परीक्षणलाई अनिवार्य लागु गर्ने, खानेपानी योजना निर्माण चरणमा खानेपानी सुरक्षा योजना लागु गर्नुका साथै पानी शुद्धीकरणका विधिहरूलाई व्यापक प्रचारप्रसार र लागु गर्ने, पानी शुद्धीकरणका विधिहरू योजना निर्माण गर्दा उपयुक्त तवरले निर्माण गर्ने लगायतका पानीको गुणस्तरका विषयमा व्यापक छलफल गरिएको छ।

⁷ स्रोत: ठाकुर, जे.के., आदि, २०११: *Arsenic Contamination of Groundwater in Nepal—An Overview, Water 2011*, <https://doi.org/10.3390/w3010001>

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका क्रममा ठाकुरबाबा नगरपालिकाका सबै वडाबाट अधिकांश बस्तीहरू समेट्ने गरि १४३ वटा घरधुरीहरूको हाते ट्युबवेलहरूको रासायनिक प्यारामिटर (आर्सेनिक, आइरन, नाईट्रेट, म्याग्निज), भौतिक प्यारामिटर (पानीमा ठोस घुलनशील पदार्थको मात्रा, पिएच, विद्युतीय सम्बाहकता र धमिलोपना) र जैविक प्यारामिटर (ई-कोली) नमूनाको रूपमा परीक्षण गरिएको छ। नमूना परीक्षणको रासायनिक र जैविक प्यारामिटरहरूको सारांश विवरण अनुसूची-२ मा दिइएको छ।

धमिलोपना: नेपाल सरकारको खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड (NDWQS-2079⁸) अनुसार खानेपानीमा धमिलोपनाको मात्र ५ एनटियु (Nephelometric Turbidity Unit) सम्म सिफारिस गरिएको छ।

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा ठाकुरबाबा नगरपालिकाका १४३ घरधुरीहरूमा गरिएको नमूना परीक्षण अनुसार धमिलोपना ५ एनटियु भन्दा कम भएका घरधुरी संख्या ९७ (६८%) रहेका छन् भने ५ एनटियु वा सो भन्दा बढी भएका घरधुरी संख्या ४६ (३२%) रहेका छन्। यसको सारांश नतिजा विवरण ग्राफ-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-२ TA १ मा दिइएको छ।

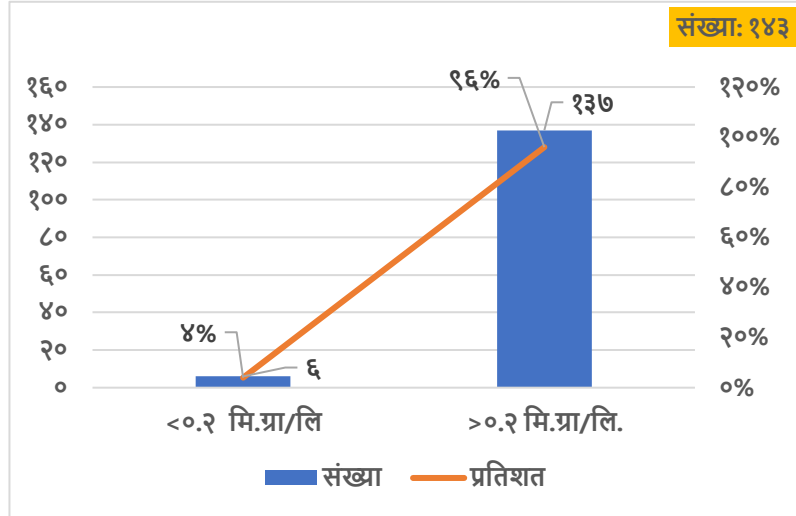
पिएच (Potential of Hydrogen): नेपाल सरकारको राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसार खानेपानीमा पिएच अर्थात् हाइड्रोजन बिभवको मात्रा ६.५-८.५ सम्म हुनुपर्ने सिफारिस गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्रका १४३ वटा घरधुरीका ट्युबवेलहरूको नमूना परीक्षणबाट प्राप्त नतिजा अनुसार १४० (९८%) ट्युबवेलहरूको पानीमा पिएचको मात्रा राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०७९ ले तोकेको सीमा भित्रै रहेको देखिन्छ, भने ३ घरधुरी (२%) को ट्युबेलको पानीमा पिएचको मात्रा ६.५ भन्दा कम रहेको छ। विभिन्न अध्ययनहरूले पिउनका लागि प्रयोगहुने पानीमा pH को मात्रा ७ सिफारिस गरेको भएता पनि नेपालका लागि राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०७९ ले ६.५-८.५ सिफारिस गरेको छ।

कुल घुलित ठोस पदार्थ (Total Dissolved Solids): नेपाल सरकारको राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०७९ अनुसार खानेपानीमा कुल घुलित ठोस पदार्थको मात्रा अधिकतम १००० मिलिग्राम/लिटर सम्म सिफारिस गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाका १४३ वटा घरधुरीमा ट्युबवेलको पानीको नमूना परीक्षण गर्दा सबै १४३ वटै नमूना परीक्षणमा कुल घुलित ठोस पदार्थको मात्रा १००० मिलिग्राम/लिटर भन्दा कम रहेको पाईएको छ।

⁸नेपाल सरकार; राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०६२ (संशोधन २०७९)

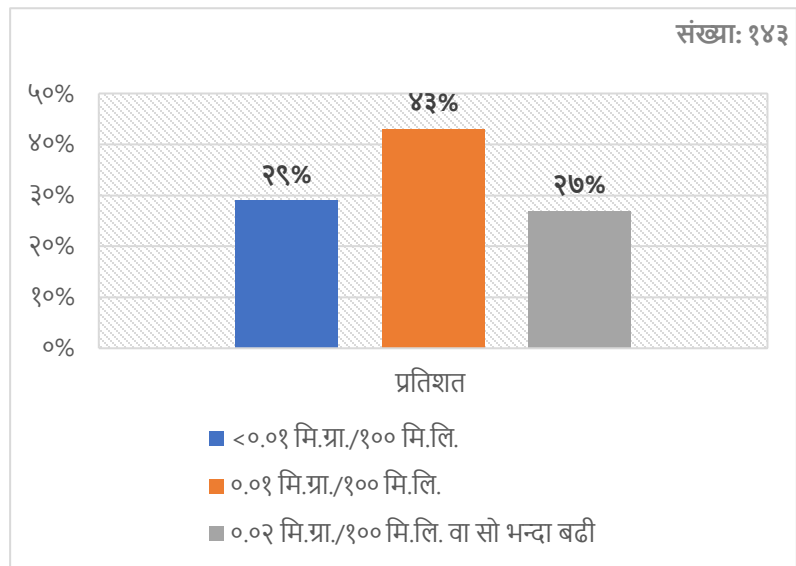
विद्युतीय संवाहकता (Electric Conductivity): नेपाल सरकारको राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०७९ अनुसार खानेपानीमा विद्युतीय संवाहकता अधिकतम १५०० माइक्रोस/से.मि. सिफारिस गरेको छ। यस ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्र नमूना परीक्षण गरिएका १४३ वटै ट्युबवेलहरूको पानीमा विद्युतीय संवाहकता (Electrical Conductivity) १५०० माइक्रोस/ से.मि.($\mu\text{s}/\text{cm}$) भन्दा कम रहेको पाइएको छ।

मेन्गानीज (Manganese): राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०७९ अनुसार खानेपानीमा मेन्गानीजको अधिकतम मात्रा ०.२० मिलिग्राम/लिटर सिफारिस गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाका १४३ वटा घरधुरीमा गरिएको नमूना पानी परीक्षण अनुसार १३७ (९६%) घरधुरीहरूमा ०.२० मिलिग्राम/लिटर भन्दा बढी रहेको छ भने ६ (४%) घरधुरीहरूको ट्युबवेलमा मेन्गानीजको मात्रा ०.२०

मिलिग्राम/लिटर भन्दा कम रहेको पाईएको छ। सारांश विवरण ग्राफ-४ मा दिईएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-२ TA १ मा उल्लेख गरिएको छ।

आर्सेनिक (Arsenic) : भूमिगत खानेपानीका स्रोतहरूमा घुलनशील रूपमा रहने रासायनिक पदार्थ आर्सेनिक मानव स्वास्थ्यका लागि एकदमै हानिकारक रहेको छ। नेपालमा तराई क्षेत्रको भूमिगत खानेपानीका स्रोतहरूमा आर्सेनिक धेरै जसो ठाउँमा रहेको देखिन्छ। नेपाल सरकार लगायत विभिन्न निकायहरूले पनि खानेपानीको लागि भूमिगत जलस्रोतमा निर्भर हुनुपर्ने मुख्य गरि तराईका जिल्लाहरूमा र

भिन्नि मधेश तथा उपत्यकाहरूमा आर्सेनिक न्यूनीकरणका (Arsenic Mitigation) लागि विभिन्न प्रविधिहरू अपनाउँदै आइरहेको छ। हाल जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा पनि बर्दिया जिलाको ठाकुरबाबा नगरपालिकामा १४३ वटा ट्युबवेलहरूमा आर्सेनिक परीक्षण गर्दा नेपाल खानेपानी गुणस्तर मापदण्डले

खानेपानीको लागि सिफारिस गरेको ०.०५ मिलिग्राम/लिटर को सीमा भन्दा बढी आर्सेनिक कुनैपनि ट्युबवेलमा नरहेको पाइएता पनि १०४ (७३%) ट्युबवेलहरूमा ०.०१ मि.ग्रा./लिटर वा सो भन्दा कम र ३९ (२७%) ट्युबवेलहरूमा ०.०२ मि.ग्रा./लिटर वा सो भन्दा बढीरहेको देखिएको छ तथापी खानेपानीमा रहेको आर्सेनिकको थोरै मात्रा पनि मानव स्वास्थ्यका लागि राम्रो नहुने हुँदा आर्सेनिक न्यूनीकरणका क्रियाकलापहरू संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसको सारांश नतिजा विवरण ग्राफ-५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

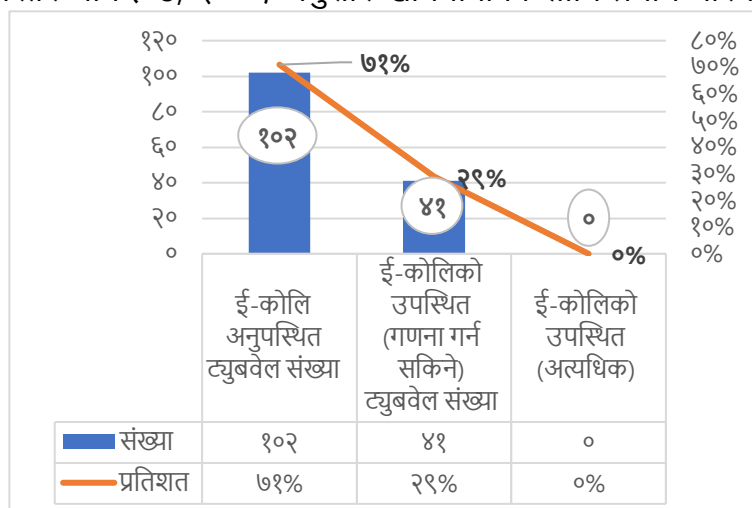
आइरन (Iron): ठाकुरबाबा नगरपालिकामा नमूना परीक्षण गरिएका १४३ वटा ट्युबवेलहरूमा आइरनको मात्रा परिक्षण गर्दा ११६ (८१%) ट्युबवेलहरूमा नेपाल खानेपानी गुणस्तर मापदण्डले सिफारिस गरेको सीमा (३ मिलिग्राम/लिटर) भन्दा कम देखिएको छ भने २७ (१९%) ट्युबवेलहरूमा ३ मिलिग्राम/लिटर भन्दा बढी रहेको देखिएको छ, जुन पिउने प्रयोजनका लागि प्रयोग हुने खानेपानीका लागि सिफारिस गरिएको मात्रा भन्दा बढी रहेको छ ।

नाईट्रेट (Nitrate): राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०७९ अनुसार खानेपानीमा नाईट्रेटको अधिकतम मात्रा ५० मिलिग्राम/लिटर हुनुपर्ने सिफारिस गरेको छ। यस ठाकुरबाबानगर पालिकामा नमूना परीक्षण गरिएका १४३ वटा ट्युबवेलहरूमा पानी परीक्षण गर्दा ८७% मा सिफारिस गरिएको मात्रा भन्दा कम रहेको र १४% मा सिफारिस गरिएको अधिकतम मात्रा भन्दा बढी रहेको छ ।

ग्राफ-६: पानी परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा नाईट्रेटको अवस्था

ई-कोली (E-coli) : राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०७९ अनुसार खानेपानीका लागि प्रयोग गरिने खानेपानी कुनै पनि जैविक पदार्थ/किटाणुहरू रहित हुनुपर्ने हुन्छ अर्थात् खानेपानीमा ई-कोलीको मात्रा (सी.एफ.यु./१०० मि.लि.) शून्य हुनुपर्ने सिफारिस गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा नमूना परीक्षणको रूपमा १४३ वटा ट्युबवेलहरूको पानी परिक्षण गर्दा ७१% ट्युबवेलहरूमा ई-कोली शून्य रहेको छ भने १९% ट्युबवेलहरूमा २-८ सम्म गणना गरिएको छ। भूमिगत खानेपानीका स्रोतहरूमा ई-कोली भेटिनुको कारणहरूमा शौचालयको खाडल र ट्युबवेलको

दुरी कम हुनु, ट्युबेलको गहिराइ कम हुनु, शौचालय खाडलको उपयुक्त तवरले निर्माण नहुनु, फोहोर पानीको निकासको उपयुक्त व्यवस्थापन नहुनु, समुदायका अस्वस्थकर व्यवहार तथा आनीबानी आदि रहेका छन् । माथिको परीक्षण नतिजा अनुसार भौतिक, रासायनिक र जैविक रूपले खानेपानी प्रयोजनका लागि घरधुरी स्तरमा प्रयोग भईरहेका ट्युबवेलहरूको पानी एकदमै प्रदुषित नरहेको पाइएता पनि दिगो विकास लक्ष्य (२०१६-२०३०), नेपाल सरकारको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रगत योजनाको लक्ष्य सुरक्षित खानेपानीको गुणस्तर निर्धारित मापदण्ड अनुसार हुनुपर्ने र ई-कोलीको मात्र शुन्य हुनुपर्ने रहेको तर परीक्षण गरिएका ट्युबवेलहरूमा सिफारिस मात्रा भन्दा बढी देखिएको हुँदा त्यस्ता घरधुरीहरूमा व्यवस्थित खानेपानी योजनाबाट खानेपानी आपूर्तिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने र पहुँच नपुगेका घरधुरीहरूमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अपनाउन घरधुरी स्तरमा जनचेतना जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

३.२.४. स्रोतहरूको विद्यमान परिप्रयोग र उप-जलाधार क्षेत्रहरूमा सम्भावित उपयोगको आधारमा विश्लेषण

खानेपानीका लागि यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा भूमिगत जलस्रोतहरूको मात्रै प्रयोग भएको छ । भूमिगत स्रोतहरूलाई लिफ्ट प्रविधिबाट तानेर आकासे ट्यांकी निर्माण गरि ३ वटा योजना मार्फत १०८१ घरधुरीमा मात्र खानेपानी वितरण गरेको छ भने ७२८३ घरधुरीहरू हाल निर्माणाधीन खानेपानी योजनाबाट लाभान्वित हुने र बाँकी ३२०००० घरधुरीहरूको खानेपानीको प्रमुख स्रोत ट्युबवेल मात्र रहेको देखिन्छ । नगरपालिका क्षेत्रमा खानेपानीका लागि भूमिगत स्रोत मात्रै रहेको हुँदा हाल विद्यमान खानेपानी योजनाको सेवाक्षेत्र बिस्तार, पानीको गुणस्तर सुधारका लागि प्रशोधन प्लान्ट जडान, निर्माणधिन योजनाहरूमा पनि पानीको गुणस्तर सुरक्षाका प्रविधि जडानका साथसाथै नयाँ प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूबाट समेत धेरै भन्दा धेरै घरधुरीहरूलाई सेवा प्रवाह हुन सक्ने भएकोले गुणस्तर कायम हुने गरि योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिका क्षेत्र भएर बग्ने ठूलो नदी कर्णाली र बबईबाट सिंचाइको अत्यधिक प्रयोग रहेको देखिन्छ । नगरपालिका क्षेत्रमा बबई सिंचाइ आयोजनाले खेतीयोग्य भू-भागको करिब २९,३०२ रोपनी क्षेत्र सिंचित भइरहेको छ । बबई सिंचाइ योजनाको सेवा बिस्तारको लागि नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा छलफल भई योजनाहरू प्रस्तावित गरिएका छन् ।

३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

यस नगरपालिकामा विद्यमान जम्मा ३ वटा ओभरहेड लिफ्ट पाइप प्रणाली मार्फत खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिहरूले खानेपानी योजनाहरू व्यवस्थापन गरिरहेका छन् । जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका अन्तरक्रिया र वस्तुस्थिति विश्लेषणका साथै NWASH को तथ्याङ्कबाट संचालनमा रहेका सबै खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्था नाजुक रहेको पाईन्छ । विद्यमान ३ वटै खानेपानी योजनाबाट १०८१ घरधुरी लाभान्वित भएका छन्, जुन नगरपालिकाको जम्मा घरधुरीको ९.३४% हुन जान्छ, भने ठाकुरबाबा नगरपालिकामा हाल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका ८ वटा खानेपानी योजनाहरूबाट ७२८३ घरधुरी अर्थात ६२.८% घरधुरीहरू लाभान्वित हुने देखिन्छ ।

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको अवधिमा सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा खानेपानी योजनाका संरचना निर्माण भइ खानेपानी वितरण गरिएको भएतापनि हालको अवस्था हेर्दा योजनामा निर्माण भएका संरचनाहरू सुरक्षित संचालनमा नरहेको हुँदा सबै खानेपानी योजनाहरूलाई आधारभूत सुबिधा भएका खानेपानी योजनाहरूको शीर्षकमा राखिएको छ। विद्यमान खानेपानी योजनाहरूमा उपभोक्ता समिति गठन भएता पनि योजनाको संस्थागत व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भार कोष स्थापना र पानी सुरक्षाका उपायहरू नअपनाएका कारण योजनाबाट उपभोक्ताले व्यवस्थित सेवा प्राप्त गरेका छैनन्। ठाकुरबाबा नगरपालिकाको वडा र नगरपालिका तहमा गरिएका योजना तर्जुमा गोष्ठीहरूमा खानेपानी सुबिधाको विस्तार, ओभरहेड ट्यांकीहरू थप गर्न माग गर्नुका साथै पानी प्रशोधन प्लान्टहरूको बारेमा छलफल र तर्जुमा गरिएको छ। विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको अवस्था सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची-३ को TA-२ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- १६: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

वडा नं.	सेवा क्षेत्रका लाभान्वित घरधुरी	प्रयोग गरिएका स्रोत			संचालन अवस्था			निर्माणाधिन योजना		कैफियत (विद्यमान योजना वाट लाभान्वित घरधुरी)
		व्यवस्थित योजना	अव्यवस्थित योजना	असुरक्षित स्रोत	व्यवस्थित	सन्तोषजनक	अव्यवस्थित	संख्या	सेवा क्षेत्रका घरधुरी	
१	६७५	१	०	०	०	०	१	०	०	६७५
२	१९६९	०	०	०	०	०	०	२	१९६९	
३	८२९	०	०	०	०	०	०	१	८२९	
४	५८३	०	०	०	०	०	०	१	५८३	
५	१४६७	०	०	०	०	०	०	२	१४६७	
६	१६४३	१	०	०	०	०	१	१	१५२०	१२३
७		०	०	०	०	०	०	०		
८	२८३	१	०	०	०	०	१	०	०	२८३
९	९१५	०	०	०	०	०	०	१	९१५	
जम्मा	८३६४	३	०	०	०	०	३	८	७२८३	१०८१

स्रोत : जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.३.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र

यस नगरपालिकाका जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका समय गरिएका बस्ती भेट र तथ्याङ्क प्रमाणिकरण कार्याशालाहरूमा आएको जानकारी र तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाका कुल ११५६४ घरधुरीहरू मध्ये करिब ९.३४% घरधुरीहरूविद्यमान खानेपानी योजना हरूबाट लाभान्वित भएको पाइन्छ। विद्यमान योजनाहरूबाट वडा नं. १ का गणेशनगर, निर्मलनगर, शिवनगर, कृष्णनगर, जानकी टोल, पिपलचौतारी, बालाजी टोल, आदर्शनगर, शितलनगर, सिँहबाहिनि टोल, श्रीनगर, जनचाहना टोल, टाडीपुर टोल, खोदाउ, स्रोत त्रिभुवन टोल र रामनगर बस्तीहरू; वडा नं. ६ का मनिकापुर, तुल्सीपुर, लंकापुर, बकुवा बजार, मोतिपुर, बकुवाटोल, खोकरपुर बनखेत र लठुवा बस्ती, र वडा नं. ८ का सुतैया र सुखाड बस्तीका

समुदायहरूले खानेपानी सेवा प्राप्त गरिरहेका छन्। निर्माणाधीन खानेपानी योजनाबाट कुल घरधुरी मध्ये लगभग ६२% घरधुरीहरू लाभान्वित हुनेछन् र जसबाट वडा नं. २ का कर्मला, रानीपुर टोल, परेनी, अम्बासा, प्रतापपुर, बलाती, अग्नेनी खुलपुर टोल, वडा नं. ३ का मिर्चैया, मानपुर, गितापुर, जुडपानी, गोदाना, कञ्चनपुर र नेउलापुर, वडा नं. ४ का बावनपुर, मैनवार र बर्गधा टोल, वडा नं. ५ का शाहीपुर चन्दन टोल, बबई टोल, दुग्रहवा टोल, गोबिन्दपुर, शाहीपुर प्रगति टोल, बनबीरपुर, बनकट्टी र तकीया टोल, वडा नं. ६ का मनिकापुर, तुल्सीपुर, लंकापुर, बकुवाबजार, मोतिपुर, बकुवाटोल, खोकरपुर बनखेत र लठुवा टोल, वडा नं. ७ का मोहनपुर, भदेली, मुक्तीपुर, कालीगौडी, डङ्गपुरुवा र सुन्दरपुर टोलहरू वडा नं. ६ र ८ मा निर्माणहुने योजनाहरू वाट लाभान्वित हुने छन् र वडा नं. ९ का खुसलपटुवा, बेतनी र ठाकुरद्वार बस्तीहरूले पानीको सेवा प्राप्त गरेका हुने छन ।

त्यसै गरि प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूबाट वाड नं. ३ का कञ्चनपुर, नेउलापुर, गोदाना टोल, वडा २ नं. का सत्थरुवा र तिनघरुवा, नं. वडा नं. ४ का सैनबार, बानुगाउ र शिवपुर, वडा नं. ८ का सुतैया र सुखाड बस्ती बाहेकका सबै टोलहरू र वाड नं. ९ बेतहनी, खुसलपटुवा, ठाकुरद्वारा, शिवपुर र बानुगाउँलाई समेत पुग्ने गरि खानेपानी योजनाहरू तय गरिएका छन । विद्यमान खानेपानी योजनाहरूबाट लाभान्वित घरधुरी तथा जनसंख्याको विस्तृत विवरण अनुसूची-३ को TA-२ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.२. विद्यमान योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था

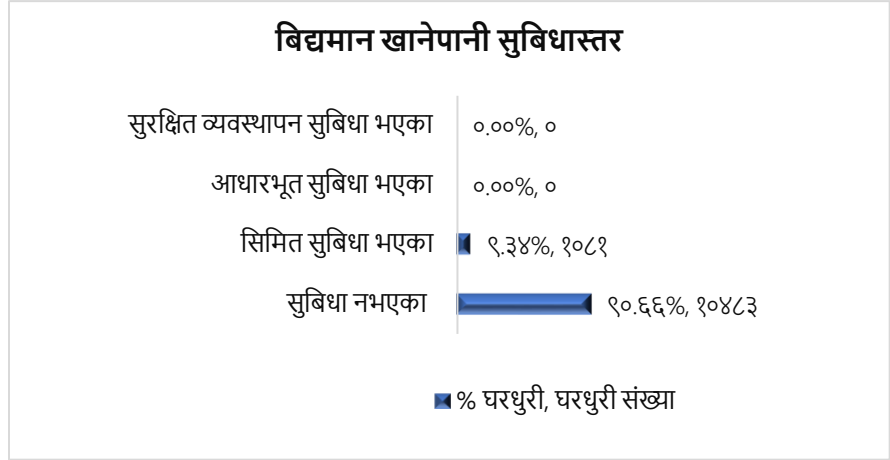
यस नगरपालिकामा रहेका विद्यमान खानेपानी योजनाहरू योजनावद्ध तरिकाले तथा निर्धारित प्राविधिक मापदण्ड अनुसार निर्माण गरिएको भएता पनि मर्मत सम्भारका लागि आवश्यकता अनुसारको व्यवस्था नभएको र योजनाहरूमा पानी सुरक्षा योजना लागु नगरिएको अवस्था रहेको छ। जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका समय गरिएका बस्ती भेट र स्रोत तथा संरचनाहरूको स्थलगत अवलोकन गर्दा गुणस्तरका आधारमा योजनाबाट वितरित खानेपानी पनि पूर्णरूपमा सुरक्षित रहेको देखिँदैन । सञ्चालनमा रहेका योजनाहरूले योजना क्षेत्रका सबै घरधुरीहरूलाई नियमित सेवा दिन नसकेको अवस्था विद्यमान छ। विद्यमान योजनाहरूमा पानी शुद्धीकरण सम्बन्धी यथेष्ट संरचना नभएको, सडकको छेउछाउमा मुख्य पाईप लाइन रहेको र सडक मर्मत तथा विस्तार गर्ने क्रममा पाईप टुटफुट हुने हुदा प्रणाली दूषित हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ।

विद्यमान खानेपानी योजनामा अन्य व्यवस्थापकीय पक्षहरू हेर्दा उपभोक्ता समितिको बैठक नियमित नबस्ने गरेको साथै सबै योजनामा नियमित पानी महसुल पनि उठ्ने गरेको पाईँदैन। योजनाको नियमित सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समिति दर्ता गराई कार्य सञ्चालन गर्दा खानेपानी योजना व्यवस्थित हुने देखिन्छ। खानेपानी योजनाका संरचनाहरू प्राविधिक मापदण्ड अनुसार निर्माण भएमा, नियमित रूपमा पानीको महसुल सङ्कलन गरेमा र, उ.स. को वार्षिक साधारणसभा बैठक लगायत सार्वजनिक सुनुवाई जस्ता कार्यक्रमहरू सबै विद्यमान खानेपानी योजनामा आगामी दिनमा गर्नुपर्ने देखिन्छ। नगरपालिका भित्र सेवा नपुगेको क्षेत्रमा नयाँ योजनाहरूको निर्माण र सेवा पुगेको क्षेत्रमा विद्यमान योजनाको अवस्था विश्लेषण गरि मर्मत सम्भार, पानी सुरक्षा/शुद्धीकरण तथा दिगोपनाका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ।

३.३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुविधास्तरको अवस्था विश्लेषण

ठाकुरबाबा नगरपालिकाका कुल ११५६४ घरधुरीहरूको विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुविधास्तरको विश्लेषण गर्दा करिब ९.३४% घरधुरीहरूमा मात्रै खानेपानी प्रणालीको सुबिधा पुगेको देखिन्छ भने बाँकी ९०.६६% घरधुरीहरूमा खानेपानी प्रणालीबाट सुबिधा पुगेको छैन। खानेपानी सुबिधाको पहुँच पुगेका घरधुरीहरू मध्ये पनि १५% घरधुरीहरूमा पानीको गुणस्तरको कारणले आधारभूत सुबिधा मात्रै पुगेको देखिन्छ त्यसै गरि ८५% घरधुरीमा सिमित सुविधाको पानीको गुणस्तर रहेको देखिन्छ । नगर पालिकामा खानेपानीको सुबिधा स्तरको सारांश विश्लेषण चित्र-४ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने वडगत सुबिधास्तर (घरधुरी) विवरण ग्राफ-८ मा दिइएको छ ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाका कुल ११५६४ घरधुरीहरूको विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधास्तरको विश्लेषण गर्दा करिब ९.३४% घरधुरीहरूमा मात्रै खानेपानी प्रणालीको सुबिधा पुगेको देखिन्छ भने बाँकी ९०.६६% घरधुरीहरूमा खानेपानी प्रणालीबाट सुबिधा पुगेको छैन। खानेपानी सुबिधाको पहुँच पुगेका घरधुरीहरू मध्ये पनि १५% घरधुरीहरूमा पानीको गुणस्तरको कारणले आधारभूत सुबिधा मात्रै पुगेको देखिन्छ त्यसै गरि ८५% घरधुरीमा सिमित सुविधाको पानीको गुणस्तर रहेको देखिन्छ । नगर पालिकामा खानेपानीको सुबिधा स्तरको सारांश विश्लेषण चित्र-४ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने वडगत सुबिधास्तर (घरधुरी) विवरण ग्राफ-८ मा दिइएको छ ।

ग्राफ- ८: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधा स्तर

३.३.४. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र विवरण

NWASH प्लान तथा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरू हेर्दा यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा ८ वटा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरू रहेका छन् । निर्माणाधीन योजनाबाट करिब ७२८३ घरधुरीहरूमा व्यवस्थित खानेपानी सेवा सुचारु हुने देखिन्छ । निर्माणाधीन खानेपानी योजनाका लाभान्वित घरधुरीहरूमा निजी धारा समेत जडान हुने हुँदा खानेपानी व्यवस्थित तरिकाले वितरण हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

यस नगरपालिकामा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरूको सेवा क्षेत्रको विश्लेषण गर्दा वडा नं. २ का २ वटा खानेपानी तथा सरसफाइ योजना (कर्मला र बलाती) योजनाहरूबाट कर्मला, बलाती, पेरहनी, प्रतापपुर, अम्बासा, खुलपुर, बलाती र अग्नेनी, वडा नं. ३ को ठाकुरबाबा खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाका मिर्चैया, मानपुर, गितापुर र जुडपानी, वडा नं. ४ को ठाकुरद्वार खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाबाट बावनपुर, मैनावार र बर्गदवा, वडा नं. ५ को शाहीपुर खानेपानी तथा सरसफाइ योजना र बगनाह खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाबाट यस वडाका शाहीपुर, बनवीरपुर, ढुंग्रहवा, गोबिन्दपुर, बनकट्टी र तकिया, वडा नं. ६ को शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाबाट मोहनपुर, भदेली, मुक्तीपुर, उङ्गपुरुवा, कालीगौडी र सुन्दरपुरका साथै वडा न ७ का टोलहरु, वडा नं. ९ को बेतहनी खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाबाट सुखलपटुवा, ठाकुरद्वारा र बेतहनी बस्तीहरू लाभान्वित हुने रहेका छन् ।

वडागत रुपमा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरूको संख्या, लाभान्वित हुने घरधुरी र जनसंख्या विवरण अनुसूची- ६ को OT-१ मा दिइएको छ।

३.४. विद्यमान सरसफाइ अभ्यासको अवस्था विश्लेषण

३.४.१. बस्तीहरूको खुला दिसामुक्त क्षेत्र तथा पूर्ण सरसफाइ स्थिति

ठाकुरबाबा नगरपालिका अन्तर्गतका साबिकका गाविस खुल्ला दिसामुक्त भइसकेको भएता पनि हाल सबै घरधुरीहरूमा शौचालय रहेको छैन। NWASH सर्वेक्षणको क्रममा ५९% (६१९६) घरधुरीहरूमा गरिएको सर्वेक्षण अनुसार ६१९६ घरधुरीहरू मध्ये ६.५% घरधुरीहरूमा शौचालय नभएको भेटिएको छ। शौचालय भएका घरधुरीहरू मध्ये पनि ९९% घरधुरीहरूमा मात्रै सुधारिएको शौचालय भएको र बाँकी १% घरधुरीहरूमा खाल्डो शौचालय वा अस्थायी प्रकारका शौचालयहरू रहेका छन्। मुख्यतः शौचालय नहुनुको कारण अलगाएका घरधुरीहरूले शौचालय नबनाउनु र बिग्रे भत्केका शौचालयहरूलाई मर्मत तथा पुनर्निर्माण नगर्नु रहेको छ। निर्माण भएका शौचालयहरू मध्ये पनि उपयुक्त मर्मत सम्भार अभावका कारण प्रयोग विहीन अवस्था भएको देखिन्छन्। नगरपालिकाभित्र सर्वेक्षण गरिएका केही घरधुरीहरूमा सामाजिक कुरीतिहरू, अशिक्षा आदि कारणले महिनावारी भएको बेला महिलाहरूलाई शौचालय प्रयोग गर्न नदिने गरेको भन्ने पनि बस्ती स्तरको आमभेला र छलफलबाट देखिएको छ।

नगरपालिकाका करिब ६०% प्रतिशत भन्दा बढी घरधुरीहरूले पशुपालन गरिराखेको र गोठेमल व्यवस्थापनको अवस्था व्यवस्थित रहेको पाईन्छ। यस नगरपालिकाको मानिसहरू बस्ने आवासीय भवन भन्दा अलि टाढा सानो वा अस्थायी संरचना निर्माण गरि गोठको रुपमा प्रयोग हुने र पशुपंक्षी पालन गरिने साथै हिउँदको समयमा पनि घर आँगन भन्दा टाढा पशु चौपाया बाँधेर पालन गर्ने भएकाले गोठेमलसँग सम्बन्धित सरसफाइ व्यवस्थापन गरेको देखिन्छ। सरसफाइका अन्य महत्वपूर्ण भागहरू अन्तरगत भाडा सुकाउने चाङ्ग र फोहोर फाल्ने खाडलहरू व्यवस्थापन पनि केहि केहि घरधुरीहरूमा देखिन्छ।

नगरपालिकाले ठोस तथा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त स्थान छनोटको सम्भाव्यता अध्ययन गरिरहेको तर प्राविधिक दृष्टिकोणले उपयुक्त स्थान यकिन गर्नसकेको छैन। ठोस तथा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापनाको लागि प्राविधिक दृष्टिकोणले उपयुक्त स्थान यकिन भएमा विकास साँझेदारहरूसँगको साँझेदारीमा छिटो भन्दा छिटो प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने योजना नगरपालिकाको रहेको छ। आगामी दिनहरूमा नगरपालिकामा घरायसी तथा व्यक्तिगत सरसफाइका क्रियाकलापहरू निर्माण र सचेतना लगायतका सामाजिक परिचालन गतिविधिहरूमा नगरपालिका लगायत अन्य सरकोकारवालहरूले प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। बुँदागत रुपमा घरायसी सरसफाइको अवस्था तालिका-१७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- १७: वडागत घरायसी सरसफाइको अवस्था विवरण

वडा नं.	जम्मा घरधुरी	शौचालय	सुधारिएको	घरधुरी स्तरको अन्य सरसफाइको अवस्था विश्लेषण	पूर्ण सरसफाइ
---------	--------------	--------	-----------	---	--------------

				साबुन सहित हातधुने घरधुरी संख्या	चांग जुठ्यान भएका संख्या	व्यवस्थित ठोस फोहोर फाल्ने व्यवस्था भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका	व्यवस्थित पशुपालन र गोठे मल व्यवस्थापन भएका	घोषणा भएको (छ/छैन)	योजना छ (लक्षित समय)
१	९९२	९७५	९७५	९२२	५०५	७८९	७३	७८९	छैन	छ
२	८९८	८४५	८४५	७३१	६२५	७३४	१५४	७३४	छैन	
३	१३०४	११७४	११७४	१०४४	९७७	५२२	१४६	४७०	छैन	
४	५२६	४५२	४५१	४६३	५०२	४५१	३९	४५१	छैन	
५	११२४	१०४१	१०४१	१०७१	९५३	५६७	७	५६७	छैन	
६	१६	१५	१५	१६	१५	१५	२	१५	छैन	
७	१४४	१४४	१४४	१४०	७७	८०	१०	६०	छैन	
८	५४२	५२०	५२०	५१७	४५०	४३२	२९	४११	छैन	
९	६५०	६२६	६२६	६३७	११	६१२	७५	६०२	छैन	
जम्मा :	६१९६	५७९२	५७९१	५५४१	४११५	४२०२	५३५	४०९९		

स्रोत: NWASH सर्वेक्षण, २०७८

३.४.२. विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूको सरसफाइ अवस्था

सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवहार प्रवर्द्धनका लागि विद्यालय तथा संस्थागत सरसफाइ र स्वच्छता कायम हुन अति आवश्यक छ। बालबालिकाहरूले सरसफाइ तथा स्वच्छता कायम गर्न र व्यवहार परिवर्तनका कुराहरू विद्यालयबाट सिक्ने हुँदा विद्यालयहरू परिवर्तनका लागि माध्यम बन्न सक्छन्। यस नगरपालिकामा जम्मा ३९ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् जसमध्ये सुरक्षित खानेपानी ३२ वटा (८२%), शौचालय ३९ वटा (१००%), साबुनपानीले हात धुने व्यवस्था भएको ३३ वटा (८५%) र ठोस फोहोर संकलन र व्यवस्थापन ३५ वटा (९०%) विद्यालयहरूमा रहेको देखिन्छ। नगरपालिकाका सबै विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था भएको देखिएता पनि नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुरूप विद्यार्थीको अनुपातमा आवश्यक पर्याप्त र सुरक्षित पानीको परिमाण कुनै पनि विद्यालय भएको देखिँदैन।

वडा तथा नगरपालिका कार्यालयहरूमा रहेको खानेपानी तथा सरसफाइ अवस्थाको तथ्याङ्क अनुसार ९ वटा वडा कार्यालय र नगरपालिकाको कार्यालय समेत गरि १० वटा कार्यालय मध्ये सबैमा खानेपानी, शौचालय र साबुनपानीले हात धुने व्यवस्था उपलब्ध रहेको, खानेपानी शुद्धीकरणका लागि केहि वडाहरूमा फिल्टरको व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने ठोस फोहोर व्यवस्थापन र दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भने एकदमै कमजोर रहेको देखिएको छ। ठोस तथा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापनाको लागि प्राविधिक दृष्टिकोणले उपयुक्त स्थान यकिन भएमा विकास साँझेदारहरूसँगको साँझेदारीमा छिटो भन्दा छिटो प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने योजना नगरपालिकाको रहेको छ। विद्यालय र संस्थागत खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी विवरण तालिका-१८ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- १८: विद्यालय तथा संस्थागत खानेपानी र सरसफाइको अवस्था

संस्थाको किसिम	वडा	संस्थाको जम्मा संख्या	खानेपानीको व्यवस्था भएका संख्या	शौचालयको व्यवस्था भएका	साबुन पानीले हातधुने व्यवस्था भएका	व्यवस्थित ठोस फोहोर व्यवस्थापन भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका
विद्यालय	१	४	४	४	४	४	०
विद्यालय	२	४	४	४	७	४	०
विद्यालय	३	५	५	५	२	३	०
विद्यालय	४	१	१	१	१	१	०
विद्यालय	५	३	३	३	२	२	०
विद्यालय	६	६	६	६	५	५	०
विद्यालय	७	२	२	२	२	२	०
विद्यालय	८	३	३	३	३	३	०
विद्यालय	९	७	७	७	७	७	०
जम्मा :		३९	३९	३९	३३	३५	०
प्रतिशत :			१००%	१००%	८५%	९०%	०%
वडा तथा नगरपालिका कार्यालयको सरसफाइ अवस्था							
वडाकार्यालय	९	९	९	९	९	९	०
नगरपालिका	१	१	१	१	१	१	०
जम्मा :	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०

स्रोत: NWASH सर्वेक्षण, २०७८

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जम्मा १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेको देखिन्छ जसमध्ये सुरक्षित खानेपानी १० वटा संस्थाहरूमा, शौचालयको व्यवस्था १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा रहेको देखिन्छ तर ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुरूप सेफ्टीट्यांकी निर्माण गरेको र स्वास्थ्य संस्था बाहेक अरु कुनै पनि संस्थाहरूमा ठोस तथा तरल फोहोर व्यवस्थापन र दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन राम्रो सँग व्यवस्थापन गरेको पाइँदैन। यसको संख्यात्मक विवरण तालिका-१९ मा दिइएको छ।

तालिका- १९: स्वास्थ्य संस्थाहरूमा खानेपानी तथा सरसफाइको अवस्था

संस्थाको किसिम	वडा	संस्थाको जम्मा संख्या	खानेपानीको व्यवस्था भएका संख्या	शौचालयको व्यवस्था भएका	साबुन पानीले हातधुने व्यवस्था भएका	व्यवस्थित ठोस फोहोर व्यवस्थापन भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका
स्वास्थ्य संस्था (सरकारी)	९	१०	१०	१०	१०	१०	१०

जम्मा :	९	१०	१०	१०	१०	१०	१०
---------	---	----	----	----	----	----	----

स्रोत: NWASH सर्वेक्षण, २०७८

३.४.३. वातावरणीय सरसफाइको अवस्था

ठाकुरबाबा नगरपालिका क्षेत्रमा बढ्दै गइरहेको सहरीकरण, बाहिरबाट बसाई सरेर आउने जनसंख्याको चाप बढ्दै गइरहेको, यातायात आवागमनले गर्दा बाटोघाटो र सार्वजनिक स्थलहरूमा ठोस तथा तरल फोहोर पदार्थहरू थुप्रिने क्रम बढ्दै गइरहेको छ। नगरपालिका क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको समाधानका लागि सार्वजनिक स्थानहरूमा शौचालयहरूको निर्माण र निर्माण भएको ठाउँहरूमा उचित व्यवस्थापन र नयाँ निर्माणका लागि आवश्यक पहल गर्नु पर्ने योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठीहरूमा छलफल गरिएको छ।

नगरपालिका क्षेत्रमा संचालित स-साना अन्य उद्योगहरूले पनि पानी, वायु र ध्वनि प्रदुषित भएको पाईन्छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाले नीतिगत रूपमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी नीति, योजना/कार्य योजना तथा कार्यविधिहरू (स्थानीय विपद तथा जलवायु उत्थानशील योजना, स्थानीय विपद जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्य योजना, नगरपालिकाको वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन आदि) निर्माण गरि कार्यान्वयनको चरणमा रहेका छन्। ठाकुरबाबा नगरपालिकाले ठोस फोहोर व्यवस्थापनको लागि ल्याण्ड फिल साइटको आवश्यकता महसुस गरेको तर उचित स्थान तथा सहयोगी विकास साझेदारको अभावले कामको सुरुवात गर्न सकेको देखिँदैन। हाल नगरपालिकामा वडा नं. १ भुरीगाउँमा सार्वजनिक शौचालय रहेता पनि शौचालयको उचित व्यवस्थापनको लागि प्रयाप्त पानी र स्पष्ट संचालन कार्यविधि नरहेकोले शौचालयको अवस्था नाजुक रहेको छ।

३.४.४. दिसाजन्य लेदो, ठोस फोहोर तथा फोहोरपानी व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था

ठोस फोहोर व्यवस्थापनका साथै दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन नगरपालिकाका लागि भविष्यमा सरसफाइका क्षेत्रको चुनौतिका रूपमा रहेको छ। संकलित तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा करिब ८८% घरायसी चर्पीको खाडल २-४ वर्ष भित्रै भरिने गरेको देखिन्छ। समुदायमा भरिएका खाडलहरूको दिसाजन्य लेदोको संकलन, ढुवानी र व्यवस्थापनको उचित प्रबन्ध नभएकाले नगरपालिकाका करिब सबै घरधुरीले मान्छेद्वारा दिसाजन्य लेदो पनि असुरक्षित तरिकाले खेतबारी वा खोलानालामा फाल्ने गरेको गुरुयोजना सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका समुदाय भेटघाट अन्तरक्रियाहरूबाट थाहा हुन आएको छ। दिसाजन्य लेदोको उचित व्यवस्थापन नहुँदा वातावरणीय स्वच्छतामा हानि पुर्‍याउने, भूमिगत जलस्रोतहरू दुर्गन्धित हुनुका साथै मानव स्वास्थ्यमा समेत प्रतिकूल असर पर्ने तथा विभिन्न महामारीहरूको प्रकोप बढ्ने सम्भावना सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ।

नगरपालिकामा सम्बन्धित क्षेत्रको विज्ञ, प्राविधिक मानव ससाधन र स्पष्ट कार्ययोजनाका साथ ठोस फोहोर, दिसाजन्य लेदो तथा ढल व्यवस्थापनका लागि निर्देशिका तयार गरि उपयुक्त स्थान छनोट गर्न नेतृत्वदायी भूमिका लिई अन्तर पालिकासँग सम्पर्क, समन्वय, सहकार्य र विकास साझेदारको खोजी गरी सहर उन्मुख क्षेत्रको सरसफाइ योजना लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ। नगरपालिकाले बजार क्षेत्रहरूमा ठोस फोहोर संकलन, ढुवानीको व्यवस्थापन गर्नुका साथै घरधुरीबाट फोहोरको संकलन समयमा वर्गीकरण तथा फोहोर पदार्थको

प्रयोग नै घटाउने (Reduce), पुनःप्रयोग (Reuse) र पुनचक्रण (Recycle) को लागि कार्यविधि तयार गरि लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.४.५ सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्धनका लागि आनीबानी तथा व्यवहार परिवर्तन

गुरुयोजना निर्माणका क्रममा संकलित तथ्याङ्क, समुदाय भेटघाट र अन्तरक्रियाहरूको आधारमा घर परिवार, टोल, समुदाय तथा नगरपालिका स्तरमा निश्चित व्यवहारहरूको परिवर्तन जरुरी देखिएको छ। नगरपालिकाले तपसिलका मुख्य क्षेत्रमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता र पानीको बहु-उपयोगका व्यवहार प्रवर्धनका लागि थप क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

- १) पानीको उत्पादनशिल प्रयोग
- २) जलस्रोत संरक्षण, भण्डारण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन खानेपानीको शुद्धता, सरसफाइ र स्वच्छता
- ३) वातावरणीय स्वच्छता
- ४) पानीको पहुँच र बहुउपयोगमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण

तालिका- २०: गतिविधि तथा सुझावहरू

क्र.स	व्यवहार परिवर्तन केन्द्रित क्षेत्र	लक्षित वर्ग	जिम्मेवारी	सरोकारवाला निकाय	सञ्चार माध्यम
१	खानेपानी शुद्धीकरण	घर परिवार, विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय	नगरपालिका, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति तथा सार्वजनिक निकाय, समुदाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, स्वास्थ्य स्वयं सेविका, स्वयं सेवक तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी, सडक नाटक तथा विभिन्न सूचनामुलक सामग्री
२	वास (खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता)	घरपरिवार, विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय	नगरपालिका, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, स्वास्थ्य संस्था तथा सार्वजनिक निकाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, स्वास्थ्य स्वयं सेविका, स्वयं सेवक तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरू तथा बैठकहरूमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विधालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरू

३	पानीका स्रोत संरक्षण	घरपरिवार, विद्यालय र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति	खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, समुदाय तथा नगरपालिका	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, कृषि समूह (साना किसान) तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरू तथा बैठकहरूमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विधालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरू
४	पानीको उत्पादनशिल तथा बहुप्रयोग	घरपरिवार, समुदाय, साना किसान	खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, नगरपालिका, कृषक समूह तथा विकास साझेदारहरू	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, कृषि समूह (साना किसान) तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरू तथा बैठकहरूमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विधालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरू
५	वातावरणीय स्वच्छता	घरपरिवार तथा समुदाय	विद्यालय, समुदाय, नगरपालिका तथा सार्वजनिक निकाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, नगर प्रहरी कृषि समूह साना किसान तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था, सुरक्षा निकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरू तथा बैठकहरूमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विधालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरू

६	जलवायु अनुकूलन तथा विपद जोखिम न्यूनीकरण	घरपरिवार, साना किसान, समुदाय	नगरपालिका, विधालय, कृषि समूह, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभाक्ता समिति,	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, नगर प्रहरी कृषि समूहसाना किसान तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघ संस्था, सुरक्षा निकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाटबजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरू तथा बैठकहरूमा), सडकनाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विधालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरू, जोखम पूर्व सूचना प्रणाली
---	---	------------------------------	---	---	--

३.५. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

३.५.१. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरू र सेवाक्षेत्र

यस नगरपालिकाको कुल भू-भाग १०४.५७ वर्ग कि.मि. अर्थात् २०५५४८ रोपनी रहेको छ। उक्त भू-भाग मध्ये खेतीयोग्य जमिनको भू-भाग ९१४८१ रोपनी करिब ४४.५% रहेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विद्यमान २३ वटा कुलो सिंचाइ योजनाहरू रहेको छन् भने ४३६ वटा डिप बोरिंग सिंचाइ योजना रहेका छन्। ती विद्यमान सिंचाइका योजनाहरूबाट ७५०० घरधुरीहरूको करिब ५३५५८ रोपनी अर्थात् कुल खेतीयोग्य भू-भाग मध्ये करिब ५८% जमिन सिंचित भइरहेको छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा निर्माण भएका विद्यमान सिंचाइका योजनाहरू नेपाल सरकारको सिंचाइ विभाग तथा विभिन्न संघ सस्थाहरूको आर्थिक सहयोगमा निर्माण भएका हुन्। ठाकुरबाबा नगरपालिकाको वडा नं. ४ र ६ मा बर्बई सिंचाइ परियोजनाबाट थप विस्तारको लागि पहल भइ रहेको छ। सिंचाइ योजनाहरूको साराशं विवरण तलको तालिका-२१ मा दिइएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-५, SA-८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- २१: वडागत रुपमा सिंचाइ योजना र सिंचित क्षेत्रफल (रोपनीमा)

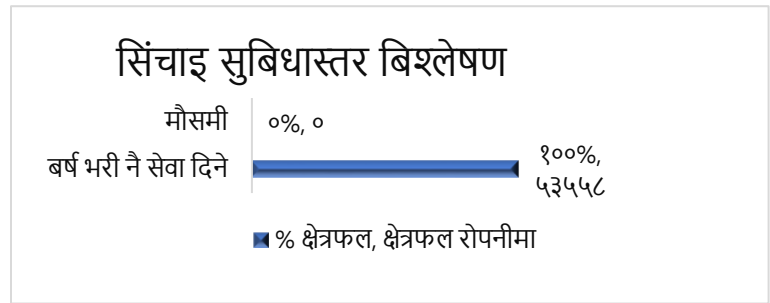
वडानं.	विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको विवरण				निर्माणाधीन सिंचाइ योजना				कैफियत
	कुलो सिंचाइ		लघु/अन्य सिंचाइ		कुलो सिंचाइ		लघु/अन्य सिंचाइ		
	संख्या	सेवाक्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवाक्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवाक्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवाक्षेत्र (रोपनी)	
१	६	११२४	३	४	०	०	०	०	
२	३	१०६५५	१२	३४०९	०	०	०	०	
३	७	११०३६	१	४५२	०	०	०	०	

४	१	६७	०	०	०	०	०	०	०
५	२	२५७७	९८	५६७२	०	०	०	०	०
६			१५२	५६५३	०	०	०	०	०
७	१	२७	८७	४८६८	०	०	०	०	०
८			८१	४१३९	०	०	०	०	०
९	३	३८१६	२	५९	०	०	०	०	०
जम्मा	२३	२९३०२	४३६	२४२५६	०	१०	०	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.५.२. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा रहेका २३ वटा विद्यमान कुलो सिंचाइयोजनाहरूको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सबै योजनाहरूबाट हाल सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएता पनि सबै योजनाहरूमा कुलोमा चुहावट भइरहेको हुँदा सानो देखि ठूलो मर्मत समेत गर्नुपर्ने देखिएको छ। विद्यमान योजनाहरूको सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षण अनुसार २३ वटा विद्यमान योजनाहरू मध्ये १२ वटा योजनाहरू सन्तोषजनक रूपमा संचालित रहेको र ११ वटा सिंचाइ योजनाहरू आंशिक सञ्चालनमा रहेका छन्। डिप बोरिंग सिंचाइका लागि नगरपालिका र विभिन्न सहयोगीबाट सहयोग प्राप्त गरेको भएपनि हाल ४३६ योजनाहरू मात्र राम्रो सँग सञ्चालनमा रहेका छन्। यसका साथै सञ्चालनमा रहेका योजनाहरूमा मर्मत सम्भार तथा पानी बाडफाड व्यवस्थापनका लागि सिंचाइ उपभोक्ता समिति समेत गठन गरिएको र योजनाको नियमानुसार सन्तोषजनक ढंगबाट कार्यहरू गर्दै आई रहेका छन्।

ग्राफ- ९:सिंचाइ योजनाहरूको सञ्चालनअवस्था

विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको अवस्था सारांश ग्राफ-९ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने योजनाहरूको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्था अनुसूची-५, TA-३ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.५.३. निर्माणाधीन सिंचाइ योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा सिंचाइका निर्माणाधीन योजनाहरू छैनन्। वडा नं. ४ र वडा नं. ६ मा बबई सिंचाइ परियोजनाबाट विस्तारको लागि पहल भइ रहेको छ।

३.६.विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

यस नगरपालिकामा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण सम्बन्धी २९ वटा योजनाहरू विद्यमान योजनाको रूपमा रहेका छन्। ती २९ वटा विद्यमान योजनाहरूबाट ठाकुरबाबा नगरपालिकाका करिब ३८०५ घरधुरीहरू लाभान्वित भइरहेका छन्। जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन, नदी कटान नियन्त्रण, बृक्षारोपण, तालतलैया संरक्षण, उच्चधारा निर्माण तथा संरक्षणका योजनाहरू मध्ये वडा नं. १ मा ८ वटा, वडा नं. २ मा ३ वटा, वडा नं. ३ मा ४ वटा वडा नं. ४ मा २ वटा वडा नं. ५ मा ३ वटा, वडा नं. ६ मा ५ वटा, वडा नं. ७ मा १ वटा, वडा नं. ८ मा १ वटा, वडा नं. ९ मा २ वटा योजनाहरू रहेका छन्।

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि गरिएको तथ्याङ्क संकलन तथा अवस्था विश्लेषण अनुसार यस नगरपालिकामा हालसम्म वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजना तथा क्रियाकलापहरू पर्याप्त मात्रामा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुन नसकेको देखिन्छ। स्थानीय स्तरमा साधन स्रोतको कमी, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको अधिकारका क्षेत्र तथा सम्बन्धित विकास सम्बन्धित कार्यालयहरूको ग्रामिण क्षेत्रमा गरिने विकास निर्माण कार्यहरूमा समन्वय अभाव जस्ता कारणले खासै उपलब्धि हासिल हुन नसकेको सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ। यसकारण आगामी दिनहरूमा क्षेत्रगत योजना निर्माण गर्दा वातावरण, पर्यावरण तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी कृयाकलापहरू अन्य आयोजनाहरूको अन्तर्निहित कृयाकलापको रूपमा समेत सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

यस बाहेक विश्वभरि भइरहेको प्राकृतिक स्रोतहरू माथिको अति दोहन, बढ्दो प्रदुषण र जलवायुमा परिवर्तनको त्यसको प्रत्यक्ष असरले गर्दा अतिवृष्टि, अनावृष्टि र त्यसबाट सिर्जित प्राकृतिक प्रकोपहरूको संख्या नेपालमा पनि बढ्दो छ। राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७^९अनुसार, नेपालको अधिकतम तापक्रम प्रतिवर्ष सरदर ०.०६ डिग्री सेल्सियसका दरले वृद्धि भएको देखिन्छ। नेपालले विश्वको कुल हरित ग्याँसको करिब ०.०२५% मात्र उत्सर्जन गरेता पनि वायुमण्डलीय तापक्रम वृद्धिका कारण नेपाल अधिक रूपमा प्रभावित हुँदै गइरहेको छ। यहाँ वार्षिक वर्षा-चक्रमा हेरफेर, लामो समय सम्म खडेरी पर्ने, तथा तिब्र वर्षा हुने गरेको छ। पानी पर्ने समय र अवधिमा पनि परिवर्तन हुँदै गइरहेको छ। बर्दिया जिल्ला अन्तर्गत रहेको ठाकुरबाबा नगरपालिकामा पनि पछिल्ला वर्षहरूमा वर्षातको समयमा ठूलो पानी पर्ने र त्यसले गर्दा नगरपालिका भित्र रहेका खोलाखोल्सीहरूमा पानीको बहाव बढ्दा बाढी आउने खोलाको कटान हुने/नदी, र जसको प्रत्यक्ष असर खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता, तथा बालीनालीहरूमा परिवर्तन भएको छ। वर्षातको समयमा पर्ने अतिवृष्टिले नगरपालिकाका धेरैजसो बस्तीबस्तीहरूमा कटान र बाढीको कारणले ठूलो धनजनको क्षति हुने गरेको छ।

^९स्रोत :राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति)२०७६,<https://climate.mohp.gov.np/>

३.६.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा वातावरण पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धी २९ वटा योजनाहरू रहेका छन्। ती योजनाहरूलाई ३ वटा उप-क्षेत्रहरूमा विभाजन गरेर हेर्दा नदी नियन्त्रण अन्तर्गत ३ वटा, विपद जोखिम अन्तर्गत ६ वटा योजना र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी २० वटा योजनाहरू रहेका देखिन्छन्। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा २ वटा ठुला नदीहरू कर्णाली र बबई बिचमा पर्ने र सानाठूला थुप्रै खोलानालाहरू रहेको छन्। खोला र नदी नालाहरूबाट कटान र बाढीको जोखिम रहेता पनि नदी नियन्त्रण तथा तटबन्धका योजनाहरू उपयुक्त तवरले योजनाबद्ध नरहेका र दिगो रूपमा संचालनमा रहेको पाईएनन्।

३.६.२. विद्यमान योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्था

वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू मध्ये तटबन्ध तथा नदी/खोला नियन्त्रणका योजनाहरू त्यति दिगो भैरहेको देखिँदैन। जलवायु परिवर्तनका असरले गर्दा वर्षातको समयमा अत्यधिक ठुलो पानी पर्ने र खहरे खोला तथा नदीहरूमा पानीको मात्रा अत्याधिक बढ्ने हुँदा तटबन्धहरू बगाउने गरेको, जसले गर्दा योजनाहरूको नियमित सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार र दिगोपनामा समस्या हुने गरेको छ।

३.६.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र

यस नगरपालिकामा तथ्याङ्क सङ्कलनको समयमा वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण निर्माणाधीन योजनाहरू नरहेको देखिन्छ।

३.७. विद्यमान जल उर्जा योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाका सबै घरधुरी तथा बस्तीहरूमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनको पहुँचमा रहेको छ। नगरपालिकामा अन्य वैकल्पिक उर्जाका कुनै पनि योजनाहरू संचालनमा रहेका छैनन्। यद्यपि बबई र कर्णाली जस्ता ठुला नदीहरूबाट प्रचुर मात्रामा जल उर्जा निकासको सम्भावना रहेको हुँदा आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरेर थप अध्ययन गरि जल उर्जा क्षेत्र सम्भाव्यता अध्ययन गर्न उपयुक्त देखिन् । यसका साथै बर्दिया राष्ट्रिय निकुन्ज क्षेत्र पनि यस नगरपालिकाको हाताभित्र पनि रहेको हुँदा त्यसले वन तथा वन्यजन्तुमा पर्न सक्ने सम्भावित असरको समेत अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.८. जलस्रोतहरूको दिगोउपयोगका लागि संस्थागत/उपयोग सम्बन्धी संयन्त्र

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा भित्र खोला, नदीमा उत्तर तिरबाट बगेर आउने पानी र वर्षातको समयमा ताल-तलैयाहरूमा जम्मा हुने बाहेक अधिकांश पानीका स्रोतहरू भूमिगत स्रोतहरू हुन् र भूमिगत पानी नै मुख्य पानीको स्रोत रहेको छ। खोला/नदी वा वर्षातको पानी कुनै न कुनै रूपमा जमिन भित्र छिर्ने र त्यहि पानी मुलको रूपमा निस्केर बाहिरने हुँदा मुहान, खोलानाला, नदी लगायत पानीको पनि संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस नगरपालिकामा जलस्रोतहरूको दिगो उपयोगका लागि विशेष कुनै ऐन, नीति तथा

कार्ययोजना निर्माण नगरेको भएता पनि त्यसको लागि संस्थागत संयन्त्रको रुपमा नगरपालिका खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिको गठन गरिएको छ। उपभोक्ता समितिहरूको संस्थागत विकासका लागि खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७ तयार गरि कार्यान्वयनको क्रममा रहेको छ। योजना तर्जुमा गोष्ठीमा भएको छलफल अनुसार जलस्रोतहरूको दिगो उपयोगका लागि खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समिति लगायत सम्पूर्ण उपभोक्ताहरूको अहम भूमिका रहने हुँदा उपभोक्ता समितिहरूलाई क्षमता विकास गर्न आवश्यक नीति निर्माण गरि त्यसको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यसैगरि उपभोक्ता समिति गठन, परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि लगायत वातावरण तथा पर्यावरणको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण कार्यविधि निर्माण गरि जलस्रोतको एकीकृत व्यवस्थापनका लागि पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

त्यसै गरि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि नगरपालिका तथा वडास्तरका संयन्त्रहरू जस्तै; खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिहरूलाई सक्रिय बनाउने, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायलाई नै सक्रिय बनाउने र उनीहरूको परम्परागत ज्ञान, सीप र दक्षता प्रयोग गरि पर्यावरणको संरक्षणका साथै समुदायको जल, जंगल र जमिनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरूको माध्यमबाट जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने कार्यहरू अति आवश्यक देखिन्छन्।

यसका साथै जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण र वन तथा वातावरणको अति दोहन रोक्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको क्षमता विकासमा सहयोग पुर्याउँदै आइरहेको छ। नगरपालिकाको हाता भित्रको वातावरण तथा पर्यावरणको संरक्षणका लागि भौतिक पुर्वाधारका कुनैपनि ठुला योजनाहरू निर्माण गर्नु भन्दा पहिले प्रारम्भिक वातावरणीय सर्वेक्षण र परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण ऐनमा छ र प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता रहेको छ।

३.९. जलस्रोतमा विवाद

जलस्रोतको उपभोग र स्वामित्वका सन्दर्भमा समुदायमा सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक लगायत विभिन्न सरोकार र चाहनाले पानी प्रयोग र बाँडफाँड सम्बन्धी विवादहरू हुने गरेका पाईन्छन्। जलउपयोग गुरुयोजना तयारिका समय गरिएका समुदाय केन्द्रित छलफलहरूमा प्राप्त जानकारी अनुसार उपभोक्ता समिति मार्फत संचालित खानेपानीबाट वितरण हुने खानेपानीको गुणस्तर, परिमाण सम्बन्धी सामान्य विवादहरू आउने गरेका छन्। तुलनात्मक रुपमा छरिएको बस्ती रहेको हुँदा पानीको बाँडफाँड गर्दा र धाराहरू राख्दा दुरीको कारणले गर्दा कुनै समुदायमा घरायसी स्तरमा विवादहरू आउने गरेको पाईन्छ। यसका अतिरिक्त सामुदायिक वनहरूको प्रयोग, संरक्षित क्षेत्र (मन्दिर, सार्वजनिक जग्गा आदि) वरिपरिको जग्गा जमिनमा हुने अतिक्रमण र खोलानालाबाट र स्थानीय सामाग्री संकलन र ढुवानीको क्रममा पनि विभिन्न कारणले व्यक्ति-व्यक्ति, समुदाय-समुदाय वा अन्तर वडा र अन्तरपालिका तहमा विवादहरू हुने गरेको र सो को स्थानीय स्तरमै समाधान भई रहेको सरोकारवालाहरूले जानकारी दिएका छन्। जलउपयोग गुरुयोजना सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका समुदाय भेटघाट र अन्तक्रियाबाट प्राप्त जानकारी अनुसार केहि

समुदायमा फरक जातजातिहरूको बसोबास रहेको अवस्थामा खानेपानीको स्रोत र धारा प्रयोगको बेला दलित र गैह्र दलित घरधुरी/समुदायको बिचमा समय समयमा विवाद हुने गरेको छ।

अध्याय-४ : गुरुयोजना कार्यन्वयन रणनीति र परिकल्पना

४.१. नगरपालिकाको रणनीतिक प्राथमिकता

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको समीक्षा तथा समायोजन कार्य स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू लगायत विद्यमान सरोकारवालाहरूको व्यापक सहभागिता, सकृयता तथा चरणबद्ध कार्यतालिका अनुसार नगरपालिकाका बस्तीहरूको वास्तविक अवस्था, विद्यमान स्रोत साधनहरूको सम्भावना तथा वर्तमानको वास्तविक आवश्यकतामा आधारित भई निर्माण गरिएको छ । नगरपालिकाले हाललाई पञ्चवर्षीय (आ.व. २०७९/८० देखी २०८४/८५) सम्मका लागि क्षेत्रगत रूपमा आवधिक परिकल्पनाहरू निर्माण गरि गुरुयोजनाले निर्धारण गरेका योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य कायम गरिएको छ ।

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाले तपसिल बमोजिमका क्षेत्रगत परिकल्पनाहरू तथा योजना प्राथमिकीकरणका आधारहरू योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत तय गरेको छ। यस नगरपालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०३०) अनुसार नेपाल सरकारको लक्ष्य पुरा गर्न निम्न अनुसारका परिकल्पनाहरू र रणनीतिहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

क्षेत्रगत परिकल्पना :

खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र :

परिकल्पना:

"सन्तुलित वातावरण सुरक्षित पानी, समुन्नत ठाकुरबाबाको लागि सहयोगी बानी"

योजना छनौटका आधारहरू :

- मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरणका औजारहरूको आधारमा खानेपानी सेवाबाट हालसम्म वन्चितकरणमा परेका समुदाय र बस्तीहरूलाई पहिलो प्राथमिकता दिने
- गरिब, विपन्न समुदायको जल अधिकार सु-निश्चित गर्न क्षमता विकास, सचेतना र सबै निर्णय प्रक्रियामा सबै वर्ग, समुदायको सहभागिता गराउने
- विद्यमान, निर्माणाधिन र प्रस्तावित सबै खानेपानी योजनाहरूमा पानी शुद्धीकरण गर्ने प्रविधिहरू जडान गर्ने
- प्रस्तावित योजनाहरूको लागि आर्थिक स्रोतहरूको प्रबन्ध गर्ने

सिंचाइ तथा निकास क्षेत्र

परिकल्पना:

सिंचाइ गरौँ उत्पादन बढाऔँ, आयआर्जन गरौँ सबल बनौँ

योजना छनौटका रणनीति तथा आधारहरू

- विद्यमान सिंचाइहरूले नसमेटेको र भविष्यमा पनि ती योजनाहरूबाट सिंचित हुने सम्भावना नभएको वा न्यून भएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता

- आय आर्जनलाई टेवा पुर्याउने तथा प्रति इकाई बढी फाईदा हुने क्षेत्रलाई प्राथमिकता
- पानीको बहुउपयोग हुने क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने
- प्रति व्यक्ति कम लागत तथा बढी जनसंख्या लाभान्वित हुने क्षेत्रलाई प्राथमिकता
- बढी सिंचित क्षेत्र समेट्ने तथा सेवा क्षेत्र बृद्धि हुने लाई प्राथमिकता

वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्र

योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरणका आधारहरू

- मूल संरक्षण र सुरक्षण (पुनर्धारण, पुनर्भरण, पुनःप्रयोग जस्ता क्रियाकलापहरू) लाई प्राथमिकता
- वृक्षारोपण, भू-व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता
- ठोस तथा तरल फोहोर व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकता
- भू-क्षय, नदी र बाढी कटान, रोकथाम र वायो ईन्जिनियरिङ्गका योजनाहरूलाई प्राथमिकता

४.२. जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत जलस्रोतव्यवस्थापन

ठाकुरबाबा नगरपालिका तराईको समथर भू-भागमा कर्णाली र बबई नदी जलाधार क्षेत्र भित्र अवस्थित रहेको छ। नगरपालिका क्षेत्रका अन्य सहायक नदी र खोलानालाका साथै तालतलैया समेत कर्णाली नदीसँग सबन्ध रहेका, नगरपालिका बर्दिया राष्ट्रिय निकुन्ज क्षेत्रको नजिकमा रहनुका साथै जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेको पाईन्छ। नगरपालिका क्षेत्रमा कृषि व्यवसायका लागि मलिलो माटो हुनु, भूमिगत लगायत सतही पानीको प्रयाप्त उपलब्धता हुनु र मनोरम स्थलहरूका साथै जैविक विविधतायुक्त रहेकाले यो क्षेत्रको दीर्घकालीन योजना सहित जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापन, संरक्षण र उपयोग गर्नु पर्ने नगरपालिकाका सरोकारवालाहरूको साझा धारणा रहेको छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा प्राय सबै जसो नदी तथा जलाधार क्षेत्रहरूको नजिकै वरिपरी मानिसहरूको बस्ती रहेको पाईन्छ। नगरपालिकामा रहेका विभिन्न तालहरूबाट माछा मार्ने, पानी तात्रे पम्पको प्रयोग गरि सिंचाइ गर्ने तथा पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा समेत प्रयोग गरिरहेका छन्। नगरपालिका भित्रका समुदायहरूको जीविकोपार्जन लगायत आयआर्जनमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको नदी प्रणालीहरू, तालतलैया, वनजंगल र जमिनको समष्टिगत व्यवस्थापन गर्नु अति आवश्यक रहेको छ। पूर्वाधार निर्माण लगायत गरिने अन्य विकासका क्रियाकलापहरूमा जलाधारको समग्र स्वास्थ्यलाई असर नपर्ने गरि योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने, नदी प्रणालीहरूलाई स्वच्छ राख्न नगरपालिकामा फोहोर विसर्जन, दिसाजन्य लेदो विसर्जनका लागि उचित प्रविधि अपनाउनु पर्ने, बढ्दै गएको शहरीकरणसँगै वन जंगलमा अत्यधिक चाप रहेकोमा बृक्षारोपण र संरक्षण अभियानहरू संचालन गर्ने, जलाधार भित्रका समुदायहरू बीचको पारस्परिक सम्बन्ध समुधुर बनाउदै समुदायको क्षमता विकास गर्नु पर्ने, समुदायहरूको जनचेतना बृद्धी गरि संरक्षणका अभियानहरू संचालन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

समग्रमा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका माध्यमले समग्र जलाधार क्षेत्रको समुचित र विवेकपूर्ण विकास गर्न, जलाधार क्षेत्र भित्रको सम्पूर्ण प्राकृतिक स्रोतहरूलाई एकीकृत एवं दिगोरूपमा विकास गरि गरिबी न्यूनीकरण गर्न नगरपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमामा सरोकारवाला साझेदारहरू, समुदाय र जनप्रतिनिधिहरूले ठोस

योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको र सोका लागि सबैको सहकार्य, साझेदारी र प्रतिबद्धता आवश्यक रहेको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा आयोजना गरिएका योजना तर्जुमा गोष्ठीहरूमा सरोकारवालाहरूको धारणा रहेको छ। एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरू योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत सहभागीहरूले नगरकार्यपालिकामा सिफारिस गरि गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण सहित समावेश गरेका छन्।

४.३. एक जल नीति तथा अवधारणा

जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन अन्तर्गत स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन, जलाधार र समुदायमा पानीको विद्यमान अवस्था विचार गर्दै दिगो उपयोग नीति र पानीको उत्पादनसिल उपयोगमा एक जल अवधारणाले जोड दिन्छ। एक जल अवधारणाको अवलम्बनले समग्र प्रणालीगत दृष्टीकोणले उपयोग गरि पानीको आपूर्ति र सरसफाइको गुणस्तरिय सेवा, परिणाम र समतामुलक जलस्रोत व्यवस्थापन गरि पानीको दिगोपना हासिल गर्न मद्दत गर्दछ। एक जल प्रणाली अन्तर्गत निम्न कार्यहरू प्राथमिकताका साथ गरिन्छ।

- सुरक्षित रूपमा खानेपानीको व्यवस्थापन, बहु उपयोगी जल प्रणाली र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिहरू मार्फत प्रभावकारी रूपमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र व्यवस्थापन,
- दिसाजन्य लेदोको सुरक्षित ढंगले व्यवस्थित तथा दिगो व्यवस्थापन सेवा, त्यसको उपचारका लागि आवश्यक प्लान्ट र त्यसको पुनउपयोगबाट आर्थिकोपार्जनको अवसरहरू प्रदान गर्ने,
- स्थानीय सरकार र समुदायका साझेदार सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास र जलस्रोतको न्यायोचित व्यवस्थापन गर्ने,
- पानीको दिगो सेवाका लागि राम्रोसँग संरक्षित र व्यवस्थित पानी प्रभावित क्षेत्रहरूमा पारिस्थितिकीय जल प्रभाव सुनिश्चित गर्ने।

एक जल नीतिको नौलो अवधारणालाई आत्मसात गर्दै युएसएआइडि कर्णाली जल परियोजनाले जलाधार स्तरीय एक जल निर्देशक समितिको गठन गरेको छ। सो प्रक्रियामा जलाधार अन्तर्गत समाविष्ट सम्पूर्ण गाउँपालिका र नगरपालिकाहरूबाट प्रमुख/अध्यक्ष ज्यू, उप-प्रमुख/उपाध्यक्ष ज्यू, वडा अध्यक्ष ज्यू तथा प्रशासकिय प्रमुख ज्यूहरू र सरोकारवाला निकाय तथा सम्बद्ध कार्यालयहरूबाट प्रतिनिधि ज्यूहरूको उपस्थितिमा जलको उचित व्यवस्थापनका लागि एक जल नीतिको आवश्यकता र जलाधार स्तरीय जल सम्बद्ध समस्याहरूको पहिचान, छलफल र निराकरणका लागि एक जल निर्देशक समितिको भूमिकाका बारेमा वृहत छलफल र सो अवधारणाको महत्वलाई आत्मसात गर्दै एक जल निर्देशक समिति गठन गरिएको छ। हाल यस समितिका संयोजकका रूपमा राजापुर नगरपालिकाका नगर प्रमुख रहनु भएको छ। एक जल निर्देशक समितिको नियमित छलफल र बैठकले जल समस्याका साँझा सवालहरू पहिचान गरि समाधानका उपायहरू सुझाव गर्ने, जलस्रोतको उपयोगमा हुन आउने विवाद किनारा लगाउने, साझेदारहरूको सहयोगमा योजना लागु गर्ने, आवश्यकता अनुसार नियम तर्जुमा गर्ने र अन्ततः समृद्ध र व्यवस्थित जलाधारको अवधारणालाई साकार तुल्याउने लक्ष्य हो। यस समितिले सुझाएका विषयवस्तुले एकिकृत जलाधार व्यवस्थापनमा योजनामा महत्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने परिकल्पना पनि छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाले नगरपालिका स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत एक जल अवधारणाको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्ने गरि एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यान्वयन गर्ने नीति लिने प्रतिबद्धता गरेको छ। यस नगरपालिकाले एक जल अवधारणामा तपशिलका कार्यगत सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयन गरि एकीकृत एवम् समावेशी जलस्रोत व्यवस्थापन तथा पानीको दिगो बहुउपयोगको विकास गर्ने नीतिमा सरोकारवालाहरूले छलफल गरेका थिए।

- “सबै पानीको मूल्य हुन्छ” भन्ने सिद्धान्तलाई यस नगरपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ ।
- जलस्रोतको उत्पादनशील तथा बहुउपयोग गरि आर्थिक सम्पन्नता हासिल गर्ने सिद्धान्तलाई यस नगरपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ ।
- जलस्रोत संरक्षण तथा पानीको बहुउपयोग गर्नका लागि कार्यविधि बनाई व्यवस्थित प्रणाली कार्यान्वयन गर्नेछ ।
- जलाधार र उपजलाधार क्षेत्रस्तरमा यस नगरपालिकाले जलस्रोत व्यवस्थापन र सहकार्य गर्नेछ । नगरपालिकाले आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्रका उपजलाधार क्षेत्रहरूमा जलस्रोत व्यवस्थापन गर्नेछ ।
- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकाले सरकारी निकाय, समुदाय, संस्था, र निजीक्षेत्रसँग साझेदारी तथा सहकार्य गर्नेछ ।
- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनमा सबैको सहभागिता हुनेछ र व्यवस्थापन संरचनाहरू समावेशी हुनेछन ।
- जलस्रोतको उपयोग तथा व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत सरोकारवालाहरूको साझा समस्या तथा चुनौतीहरूलाई यस नगरपालिकाले एक जल अवधारणा तथा यसको कार्यान्वयन मार्फत दिगो समाधान गर्नेछ ।

एक जल अवधारणाको कार्यान्वयन मार्फत यस नगरपालिकाका प्रत्येक व्यक्ति, समुदाय, प्रत्येक सरोकारवाला तथा प्रत्येक समूहको जलाधार वा उपजलाधार क्षेत्रमा दिगो पानीको भविष्य सुरक्षित गर्नमा भूमिका हुनेछ ।

४.४. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण अवधारणा र एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन

समुदायको अवस्था विश्लेषण गर्दा पानीसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरूमा घरायसीस्तरमा महिलाहरू तथा जीविकोपार्जन वा उत्पादनशिल प्रयोगको हिसाबले समुदायका केहि निश्चित वर्ग, समुदायको पानीसँग बढी सरोकार हुने हुँदा जल उपयोग गुरुयोजनाको तयारी चरण देखि कार्यान्वयन तहसम्म महिला र पछाडि पारियका वर्गहरूको सहभागिता र नेतृत्व सुनिश्चित गरिन्छ। गुरुयोजनाले पानी र जलस्रोतको विनियोजन, सुशासन र वित्तका पक्षहरूमा पहुँचमा सबैभन्दा ठूलो असमानताहरू अनुभव गर्ने जनसंख्याको विशेष आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्दै उमेर, लिंग, धर्म, जाति, अपाङ्गता, भूगोलका आधारमा आउने अवरोधहरू र त्यसबाट आधारभूत सेवाहरूको पहुँचमा पर्ने असरलाई कम गर्ने र प्राथमिकता दिन सहयोग पुर्याउँदछ। यस जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन प्रकृत्यामा पारदर्शिता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यास मार्फत सुशासनको प्रवर्द्धन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सुनिश्चितता गराउन तपसिलका नीति लिईने छ।

- प्रत्येक वर्ष यस नगरपालिका लगायत अन्य कार्यरत संघ संस्थाहरूको जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा उपलब्ध बजेट समीक्षा गरि सो बारे सबै उपभोक्तालाई अग्रिम जानकारी गराइनेछ।
- उपलब्ध बजेट तथा जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धित अन्य सूचना तथा जानकारीमा सबै उपभोक्ताहरूको पहुँचका लागि आम संचार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ।
- यो जलउपयोग गुरुयोजना यस नगरपालिका भित्र जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताका क्षेत्रमा गरिने सम्पुर्ण लगानीहरूको प्रमुख आधारको रूपमा रहनेछ। उपलब्ध बजेट तथा स्रोत साधनले सम्भव भए सम्म परियोजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा जलउपयोग गुरुयोजनामा उल्लेखित प्राथमिकता अनुरूप नै गरिनेछ।
- जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाको चरणमा झै यसको कार्यान्वयनमा समेत महिलाहरूको समान सहभागिता तथा दलित, जनजाति तथा पछाडी पारिएको वर्गको समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने गरि सम्बन्धित उपभोक्ताहरूको सकृय सहभागिता रहनेछ। परियोजनाहरूको निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार सम्बन्धित उपभोक्ताहरूले गठन गरेको उपभोक्ता समितिको प्रत्यक्ष संलग्नतामा हुनेछ।
- सबै उपभोक्ता समितिहरूमा सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोवास गर्ने महिलाहरूको समान तथा विभिन्न जातजाति हरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ। समितिका प्रमुख पदहरूमा समेत महिलाहरूको कम्तिमा ५०% सामाजिक विभेदमा परेका जातजातिहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व अनिवार्य गरिनेछ।
- गुरुयोजना कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समिति गठन तथा पुनर्गठन गर्दा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण लाई ध्यान दिदै महिलाहरूको समान सहभागिता तथा दलित, जनजाति तथा पछाडी पारिएको वर्गको समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने गरि पदाधिकारी तथा सदस्यहरू समावेश गरिनेछ।
- यो जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनको क्रममा महिला र सामाजिक विभेदमा परेका जातजातिहरूको क्षमता अभिवृद्धीका लागि विशेष पहल गरिनेछ। उनीहरूलाई नै लक्षित गरेर विभिन्न क्षमता विकास क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछन। क्षमता विकासका कृयाकलापहरूको लागि सहभागी छनौट गर्दा समेत लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण लाई ध्यान दिनु पर्नेछ।
- स्रोत र साधनले भ्याए सम्म यस अन्तरगत निर्माण गरिने सबै भौतिक संरचनाहरूलाई महिला, बालबालिका, अपाङ्गता र जेष्ठ नागरिक मैत्री बनाइने छन्। मुख्यतया खानेपानी र सरसफाइ परियोजनाका सबै संरचनाहरू महिलाहरूको महिनावारीको बेलाको स्वच्छता व्यवस्थापन, छुट्टै शौचालयको व्यवस्था र उनीहरूको घरायसी कार्य बोझ न्यूनीकरण हुनेगरि निर्माण गरिनेछन।
- खानेपानी सरसफाइ र स्वच्छताको कभरेज कम भएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने र बजेट वृद्धि गर्ने तदनुसार विनियोजन बजेटले अति-गरिब र पछाडि पारिएका वर्गहरूको उच्च जनसंख्या भएको क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ।
- खानेपानीको धारा, शौचालय निर्माण, ढल जडान गर्दा आवश्यक पर्ने लागतमा गरिब तथा सीमान्तकृत परिवारलाई सहूलियत दिइनेछ।
- कठिन परिस्थिति र विशेष अवस्थाका कारण पानीको महसुल तिर्न नसक्ने गरिब तथा सीमान्तकृत समुदायलाई पानीको महसुलमा अनुदान वा छुट दिइनेछ।

- खानेपानी सम्बन्धी सचेतना अभियान र सरसफाइ अनिवार्य हुनुपर्छ । सचेतनामा लैससासको विषय समावेश हुनुपर्दछ सबै प्रशिक्षणमा अनिवार्य; महिला, सीमान्तकृत र पछाडि पारिएका वर्गलाई GESI सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ।
- ग्रामीण मर्मत सम्भार कार्यकर्ता र शौचालय निर्माणकर्ता छनोटको मापदण्ड महिला, गरिब र बहिष्कृत वर्ग मैत्री हुनेछ ।
- महिला, गरिब र बहिष्कृतका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समितिका लागि सम्झौतामा शर्तहरू हुनेछन ।
- महिला, गरिब र बहिष्कृतको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने क्रियाकलापका लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्ने, यी समूहको क्षमता अभिवृद्धि गरि गुणस्तरीय कार्य गर्ने ।
- निर्माण सामग्री खरिद गर्दा महिला सहकारी तथा अन्य महिला, गरिब र बहिष्कृत समूहलाई सामग्रीको स्थानीय आपूर्तिकर्ताको रूपमा प्रवर्धन गरिनेछ ।
- अनुगमन समूहमा महिला, बालबालिका , गरिब तथा बहिष्करणमा परेका समूहको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
- सार्वजनिक लेखापरीक्षण गर्दा जीईएसआई मुद्दाहरू र सार्वजनिक अडिट दिशानिर्देशहरू अनुसार सम्बोधन गरिनेछ ।
- अति-गरिब र गरिव वर्गको उच्च जनसंख्या भएका क्षेत्रहरू प्राथमिकता र तदनुसार बजेट विनियोजन गरिनेछ ।

यस गुरुयोजना अर्न्तगत निर्माण गरिने सबै योजनाहरूमा सुशासन नीति अगाल्दै अनिवार्य रूपमा सार्वजनिक सुनवाई, सार्वजनिक समीक्षा र सार्वजनिक परीक्षण गरिनेछन । यी सबैमा कार्यहरूमा आम उपभोक्ता र सेवा प्रदायक बीचको अन्तरक्रिया र संवादलाई विशेष जोड दिइनेछ । परियोजनाहरूका भौतिक संरचना, तिनले प्रदान गर्ने सेवाको गुणस्तर र दिगोपनाको लागि उक्त योजना कार्यान्वयन गर्ने संस्था पुर्णरूपमा जवाफदेहि हुनेछ ।

४.५. पानीको उत्पादनशिल प्रयोग

पानीलाई खानेपानी प्रयोजनका लागि मात्रै प्रयोग गर्ने तर संस्थागत र दिगो विकासका लागि ध्यान नदिँदा समुदायमा योजनाहरू डिजाइन अवधिसम्म सञ्चालनमा राखिराख्र समस्या रहेको स्थिति विद्यमान छ । योजनाहरूमा पानी उपयोग बापतको शुल्क उठाउने र उठेको रकमबाट योजनामा हुन आउने विभिन्न स-साना मर्मत कार्यहरूमा उपयोग गर्न सकिए योजनाहरूको सञ्चालनलाई सहज र दिगो बनाउन सकिन्छ । नगरपालिकामा गरिएका प्राविधिक र सामाजिक सर्वेक्षणमा गरिएका छलफलमा पानीको शुल्क उठाउने र योजनाहरूको उपभोक्ता स्तरबाटै स्वस्फुर्त समयानुकूल मर्मत सम्भार गर्ने गरेको निकै नै कम अभ्यास छन् । पानीको उपभोगमा पुस्तान्तरण गर्न र दिगो योजनाका लागि संस्थापन व्यवस्थापन, मर्मत सम्भार कोष, पानी शुल्क लगायत पारदर्शी सयन्त्र स्थापना र समावेशीताका सिद्धान्त अवलम्बन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । पानीको उत्पादनशिल प्रयोग मार्फत समुदायको आयआर्जन बृद्धी गर्न सकिए कोष उठाउन र योजनाहरूको मर्मत सम्भार समय गरि पानीको उपभोग दिगो र निरन्तर गर्न सकिन्छ ।

समुदायमा पानीको बहु-उपयोग मार्फत उत्पादनशील क्षेत्रहरूमा प्रयोग गर्ने, धाराबाट खेरजाने पानी करेशाबारी तथा तरकारी खेतीमा प्रयोग गर्ने, स्रोतहरू उपलब्ध हुने समुदाय तथा बस्तीहरूमा पानीको बहु-उपयोग गर्ने नीति अपनाई खानेपानी सँगै आधुनिक सिंचाइका योजनाहरूको पनि कार्यान्वयन गर्ने तर्फ नगरपालिकाले नीति तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा जानु दिगो योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक छ। खेरजाने पानीले समुदायको वातावरणलाई फोहोर तुल्याउनका साथै विभिन्न रोगहरू/महामारीहरू समेत निम्त्याउन सक्ने, लामखुट्टे, झिंगा जस्ता किराहरूको प्रकोप बढ्ने हुदा त्यसको उचित व्यवस्थापन गरिने नीति अवलम्बन सहित पानीको प्रयोग मार्फत आयआर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्ने र समुदायले पानीको उपयोग बापतको शुल्क संकलन गरि पानीका योजना तथा स्रोतहरू संरक्षणमा लगानी गर्ने, स-साना आर्थिक स्रोतहरूका लागि बाह्य स्रोत र परनिर्भरता हटाउन पानीलाई उत्पादनशिल प्रयोग गर्नु आवश्यक देखिन्छ। जलउपयोग निर्माणका क्रममा ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्र पानीको उत्पादनशिल प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था पर्याप्त रहेका र पानीको बहुउपयोगीता तथा दिगो संस्थागत व्यवस्थापकिय पक्षमा जोड दिनु पर्ने सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ।

४.६. मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरू (CBRT)

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा खानेपानीका योजनाहरूको वडा र नगरपालिकास्तरमा प्राथमिकीकरणका लागि युएसएआईडी कर्णाली जल परियोजनाले मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरणका औजारहरू (CBRTtools) को प्रयोग गरेको थियो। जलउपयोग गुरुयोजनाका खानेपानी क्षेत्रका योजना प्राथमिकीकरणमा प्रयोग भएको यो औजारको प्रयोग गर्न निकै सहज, योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरणमा हुने विवाद न्यूनीकरणमा सहयोगी रहेको, गरिब विपन्न र पछाडी पारिएका वर्ग/ खानेपानीको पहुँच नपुगेका (सेवा विहीन), भौगोलिक कठिनाई भएका क्षेत्र/समुदायहरूलाई प्राथमिकता दिने, सेवाकेन्द्रको अवस्थिति लगायत बस्ती घनत्व भएको स्थान विशेषका योजनाको माग सम्बोधन गर्नका साथै समतामुलक ढंगबाट माग सम्बोधन गर्न अत्यन्तै महत्वपूर्ण रहेको योजना तर्जुमा गोष्ठीका सहभागीहरूको प्रतिक्रिया रहेको थियो।

मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरूर सूचकहरूको विवरण तलको तालिका- २२, २३ र २४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- २२: समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (नयाँ निर्माण)

क्र. सं	सूचक	उप सूचक	अंक भार	जम्मा अंक	कैफियत (अङ्क दायरा(३६ - ६ :
क) आधारभूत खानेपानी सेवाको पहुँचमा सामुदायको स्थिति				१३	(अङ्क दायरा(१३ - ४ :
१	गरीब घरधुरि (%)	>=५०%	३	३	बढी जनसंख्या भएका समुदायको लागि प्राथमिकता उच्च) (जनसंख्या घनत्व
		>=२५%<५०%	२		
		<२५%	१		
	लैङ्गिक समानता लक्षित समूहको घरधुरि (%)	>=५०%	३	३	
		>=२५%<५०%	२		

			<२५%	१		
		सामाजिक समावेशीकरण लक्षित समूहको घरधुरि (%)	>=५०%	३	३	
			>=२५%<५०%	२		
			<२५%	१		
२	भौगोलिक कठिनाइमा रहेको समुदाय		>=५घण्टा	३	३	भौगोलिक कठिनाइमा रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
			>=२घण्टा<५घण्टा	२		
			<२घण्टा	१		
३	विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थाको अवस्थिति		छ	१	१	विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्था भएका समुदायलाई प्राथमिकता
			छैन	०		
ख) सामुदायमा विद्यमान खानेपानी सेवाको अवस्था (सेवास्तर)					१८	(अङ्क दायरा: ० - १८)
			घरधुरी (%)	अंक भार		
१	सेवा विहिन तथा असुरक्षित खानेपानी सेवा उपभोग गर्ने घरधुरी		१००%	३	१८	उच्च प्रतिशत, उच्च प्राथमिकता हुनेछ
२	सीमित खानेपानी सेवाको पहुंचमा रहेको घरधुरी		०%	२		
३	आधारभूत खानेपानी सेवाको पहुंचमा रहेको घरधुरी		०%	१		
४	सुरक्षित रूपमा व्यवस्थित खानेपानी सेवाको पहुंचमा रहेको घरधुरी		०%	०		
ग) सामुदायमा लगानी मैत्री वातावरणको अवस्था					५	(अङ्क दायरा: २- ५)
१	स्थानीय सरकार (LG) द्वारा जलउपयोग गुरुयोजना अथवा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना अथवा पालिकाको वार्षिकयोजनामा प्राथमिकता निर्धारण गरिएको योजना		वजेट विनियोजन भैसकेको	३	३	स्थानीय तहले पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गरिएको खानेपानी योजना अथवा आवधिक योजनामा समावेश गरिएको योजना उच्च प्राथमिकता हुनेछ
			बजेट विनियोजनको प्रतिवद्धता गरेको	२		
			छैन	१		

२	खानेपानी योजनामा लागत साझेदारीको सम्भावना (खानेपानी योजनामा योगदान र मर्मत गर्न स्थानीय निकाय रसरोकारवालाहरूको इच्छा, तत्परता र प्रतिवद्धता)	छ	२	२	स्थानीयसरकार साझेदारहरू र / उपभोक्ता सँग लागतसाझेदारीको सम्भावना उच्च राहेको योजना उच्च प्राथमिकता हुनेछ
		छैन	१		
जम्मा अंक (माथिका ३ सूचकहरूको जम्मा - क, ख र ग)				३६	

तालिका- २३: समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (मर्मत तथा पुनरनिर्माण)

क्रसं.	सूचक	उप सूचक	अंक भार	जम्मा अंक	कैफियत (अङ्क दायरा(२८ - ९ :
योजनाको भौतिक अवस्था				२१	(अङ्क दायरा(२१ - ६ :
१	पानीको उपलब्धता	वर्ष भरी	१	३	पानीको उपलब्धता कमरहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		>११महिना	२		
		≤११महिना	३		
२	योजना सम्पन्न वर्ष	≤५वर्ष	१	३	पुरानो योजनारहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		>५वर्ष देखि ≥१०वर्ष	२		
		>१०वर्ष	३		
३	विद्यमान खानेपानी योजनाका भौतिक संरचनाको संचालन अवस्था	>७५%	१	४	भौतिक संरचनाको संचालनअवस्था नाजुक रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		>५०% <७५%	२		
		>२५% <५०%	३		
		<२५%	४		
४	घरधुरी र सन्चालनमा रहेका धाराको आनुपत	≤५घरधुरी	१	३	घरधुरी र सन्चालनमारहेका धाराको आनुपत उच्चरहेको समुदायकोलागि प्राथमिकता
		५-१०घरधुरी-	२		
		>१० घरधुरी	३		

५	समुदायमा उपलब्ध पानीकोमात्रा	≤६५लिसे/	१	३	हाल सन्चालनमा रहेकोधारामा पानीको बहाव कम (से/लि) रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		६६-१००-लिसे/	२		
		>से/१००लि	३		
६	उपलब्ध पानीको गुणस्तर	सधै राम्रो	१	३	समुदायमा उपलब्ध पानीकोगुणस्तर नाजुक रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		प्राय राम्रो	२		
		प्राय नराम्रो	३		
७	पानीको चुहावट	छैन	०	२	संरचना तथा पाईपप्रणालीमा चुहावट उच्चरहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छ	२		
विद्यमान खानेपानी योजनामा उपभोक्ता समितिकोअवस्था				७	(अङ्क दायरा: ३-७)
१	विद्यमान समयमा खानेपानी योजनामा उपभोक्ता समितिको उपलब्धता	छ	२	२	विद्यमान समयमा खानेपानी योजनामा उपभोक्ता समितिको उपलब्ध रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छैन	१		
२	विद्यमान समयमा मर्मत सम्भार कार्यकर्ताको उपलब्धता	छ	२५.	२५.	विद्यमान समयमा मर्मत सम्भार कार्यकर्ताको उपलब्ध रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छैन	१		
३	विद्यमान समयमा पानी महसुलको व्यवस्था रहेको तथा महसुल संकलन गर्ने गरेको	छ	२५.	२५.	विद्यमान समयमा पानी महसुलको व्यवस्था रहेको तथा महसुल संकलन गर्ने गरेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छैन	१		

तालिका- २४: सिबिआरटी सूचक र अंकभार (सिचाई आयोजनाको लागि)

क्र.सं.	मुख्य सूचक	अंकभार	कैफियत
१	प्रति घरधुरी लागत	३	धेरै घरधुरी प्रतिशतलाई धेरै अंक
२	समुदायमा आयआर्जन/उत्पादनमुखी क्रियाकलापहरू संचालनको अवस्था	३	उत्पादनमुखी खेती गरिरहेको र बजार केन्द्र सम्म सहज पहुँच रहेको समुदायलाई धेरै अंक
३	योजनाबाट सिंचित हुने क्षेत्रफल	३	धेरै क्षेत्रफललाई धेरै अंक

४	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	३	धेरै लैससास समटने योजनालाई धेरै अंक
५	स्थानीय तहको आफ्नो प्राथमिकतामा आधारित सूचक	३	विशेष प्राथमिकताका भूगोल / लगानी जुट्न सक्ने/गरिब पछाडी परेको समुदायलाई धेरै अंक
जम्मा अंकभार		१५	कुल बढी अंकलाई प्राथमिकता

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा निर्देशिका, कर्णाली जल परियोजना

४.७. स्रोत संरक्षण

एकातिर खानेपानीका स्रोतहरू जलवायु परिवर्तन तथा मानवद्वारा निर्माण भईरहेका विभिन्न पूर्वाधारजन्य गतिविधिहरूले गर्दा सुक्दै र हराउँदै गईरहेका छन् भने अर्कोतर्फ बढ्दो जनसंख्या, शहर केन्द्रित जनघनत्व, नयाँ प्रविधि र जीवनशैली, उद्योग धन्दा आदि कारणहरूले समुदायमा पानीको माग बढ्दै गईरहेको छ। समुदायको बढ्दो पानीको माग, पर्यावरणको संरक्षण र सुक्दै तथा हराउँदै गईरहेका स्रोतहरू बीचको सन्तुलन मिलाउन हाल प्रयोग भईरहेका पानीका स्रोतहरूका साथै प्रयोग नभएका स्रोतहरूको पनि उचित संरक्षण र व्यवस्थापन हुन अति आवश्यक छ ।

नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा भएको छलफलमा खुला चरिचरनलाई, आगलागि, जंगल फडानी आदिलाई निरुत्साहित पार्ने, योजनाबद्ध विकास निर्माण योजनाहरू थाल्ने साथै स्रोत संरक्षणमा समुदायको अगुवाई सुनिश्चित गरि जलाधारहरू बीच विवाद समाधान सहित क्षमता अभिवृद्धी र विवेकपूर्ण उपयोगको वातावरण निर्माण, सामुदायिक वनक्षेत्रहरूलाई विस्तार र स्रोत संरक्षण/सम्बर्द्धनमा टेवा पुर्‍याउने, नदी कटान, भू-क्षयीकरणलाई रोक्न तटबन्ध, ढुंगा गिट्टी बालुवा आदिको संकलन,उत्खनन र ढुवानीमा आवश्यकता अनुसार नियमन र प्रयोग, पूर्वाधार निर्माण गर्दा स्रोतलाई असर नपर्ने र वातावरणमैत्री संरचना निर्माण साथै पानीका स्रोत नजिक संरचना निर्माण गर्दा वायो ईन्जिनियरिङका विकल्प सहित संरचना निर्माण गर्ने, प्राकृतिक अवस्थालाई कायम, संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने, नगरपालिका स्तरमा संरक्षणका ठोस नीति नियम तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ। यसै गरि निर्माण नियमन जस्ता विषयहरूमा विज्ञहरूको सल्लाह परामर्स सहित नीति तर्जुमा, समुदायको क्षमता अभिवृद्धी गर्न सूचना/शिक्षा/संचार सामग्रीहरूको प्रकाशन र वितरण आदि सम्बन्धी आवश्यक कानून बनाई नगरपालिकाको वार्षिक योजना मार्फत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने बारेमा छलफल भएको थियो । त्यसैगरि प्राकृतिक रूपमा विद्यमान रहेका ताल तलैयाहरूको संरक्षण, जल पर्यटन प्रवर्द्धनका साथै पानीको स्रोतहरू वरिपरी संचेतिकरण बढाउने जातका बोटबिरुवाहरूको वृक्षारोपण, जलाधार क्षेत्र भित्र समुदायहरूमा स्रोत संरक्षण र विवेकपूर्ण उपयोगका लागि सहभागितात्मक योजना तर्जुमा गर्ने विषयमा समेत ठाकुरबाबा नगरपालिकाका सरोकारवाला प्रतिबद्ध रहेका छन्।

अध्याय-५ : जलउपयोग गुरुयोजना

५.१. अन्तर विश्लेषण

टोलस्तरीय भेला तथा बैठकहरूबाट संकलित तथ्याङ्कहरू, वडा स्तरीय बैठक, अनुशिक्षण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी र नगरपालिका स्तरीय बैठक, छलफल तथा योजना तर्जुमा गोष्ठीको अवधिमा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा ठाकुरबाबा नगरपालिकामा हालसम्म ३ वटा खानेपानी योजनाहरू विद्यमान योजनाको रूपमा रहेका छन् । जसबाट १०८१ घरधुरीहरू लाभान्वित भएको देखिन्छ । नगरपालिकामा गुरुयोजना तथ्याङ्क संकलनका समय सम्म ८ वटा खानेपानी योजनाहरू निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । निर्माणाधीन योजनाहरूबाट ७२८३ घरधुरीहरू लाभान्वित हुने देखिन्छ । यसरी समग्रमा विद्यमान योजनाहरू र निर्माणाधीन योजनाहरूबाट नगरपालिकाको कुल घरधुरीको करिब ६२.८०% घरधुरीहरूमा निर्माणाधीन

योजनाहरू सम्पन्न हुँदा व्यवस्थित योजनाबाट खानेपानी सेवा आपूर्ति हुने देखिन्छ । हाल सम्म निर्माण सम्पन्न भएका र निर्माणाधीन योजनाहरू सबै उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालन र व्यवस्थापन भईरहेका छन्।

सिंचाइ तथा निकास तर्फ जम्मा २३ वटा विद्यमान कुलो सिंचाइका योजनाहरू रहेका छन् भने ४३६ वटा डिप बोरिंग प्रविधिका सिंचाइ योजनाहरू रहेका छन्। ति विद्यमान सिंचाइका योजनाहरूबाट ११,१३८ घरधुरीहरूको करिब ५३५५८ रोपनी अर्थात् कुल खेतियोग्य भू-भाग मध्ये करिब ५८% जमिन सिंचित भइरहेको छ । हालसम्मका विद्यमान सिंचाइ योजनाहरू मध्ये प्राय सबै योजनाहरू केन्द्रीय सरकार मार्फत बजेट विनियोजन भई निर्माण भएका देखिन्छन र त्यसको समुदायस्तरमा पानी बाँडफाँड र सोको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदायकै सहभागितामा विभिन्न सिंचाइ जल उपभोक्ता समितिहरू गठन भएका छन् ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा वर्षातको समयमा नदी कटान तथा बाढीबाट विगतका वर्षहरूमा ठूलो धनजनको क्षति हुँदै आइरहेको छ। वर्षातको समयमा हुने क्षति र जोखिमहरूलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन कोष (सञ्चालन) र स्रोत परिचालन कार्यविधि, २०७५ (चौथो संशोधन २०७९) निर्माण गरि लागु गरिरहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि नगरपालिका, वडा र समुदायस्तरमा पनि विभिन्न समिति, उप-समितिहरू गठन भइ परिचालन समेत भईरहेका छन्।

नगरपालिका, वडा र समुदाय/उपभोक्ता समितिकाहरूसँग छलफल गर्दा नगरपालिकामा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन लगायत खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रमा देखिएका अन्तरहरू (Gaps) र ति अन्तरहरू परिपूर्तिका लागि निम्न तालिका अनुसारका उपायहरूको अवलम्बन गर्न आवश्यक छ।

तालिका- २५: हाल देखिएका अन्तरहरू र परिपूर्तिका उपायहरू

हाल देखिएका अन्तरहरू (Gaps)	समाधानका उपायहरू
- विद्यमान खानेपानी योजनामा पानी शुद्धीकरण गर्ने प्लान्ट जडान नभएको देखिएको ।	- विद्यमान खानेपानी योजना र निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरूमा पानी शुद्धीकरण का उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने र निर्माणकै अवधिमा पानी छात्रे फिल्टरहरूको निर्माण गर्नुपर्ने ।
- हाल करिब ९१% घरधुरीहरूले खानेपानी स्रोतको रूपमा ट्युबवेलको पानी प्रयोग गर्दै आइरहेको तर नमूना परीक्षण गरिए अनुसार अधिकांश खानेपानी ट्युबवेलहरूमा कुनै न कुनै रासायनिक वा जैविक पदार्थहरू भेटिएको, जुन मानव स्वास्थ्यका लागि हानिकारक हुन्छन ।	- उपर्युक्त दीर्घकालीन समाधानका विकल्प नहुदा सम्म नगरपालिकाले घरधुरी/समुदायमा पानी शुद्धीकरण का उपायहरू अवलम्बन गराउन सचेतीकरण तथा जन चेतनामुलक कार्यहरू संचालन गर्ने। यसका साथै आर्सेनिक फिल्टरहरू खरिदका लागि विपन्न घरधुरीहरूलाई आर्थिक सहयोग गर्ने।
- दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन र ठोस फोहोर व्यवस्थापनको अभाव	- नगरपालिकामा बढ्दो सहरीकरण र जनसंख्यामा बढ्दो बसाइँसराइको चापले अहिले देखि नै दिसाजन्य लेदोको उचित व्यवस्थापनका

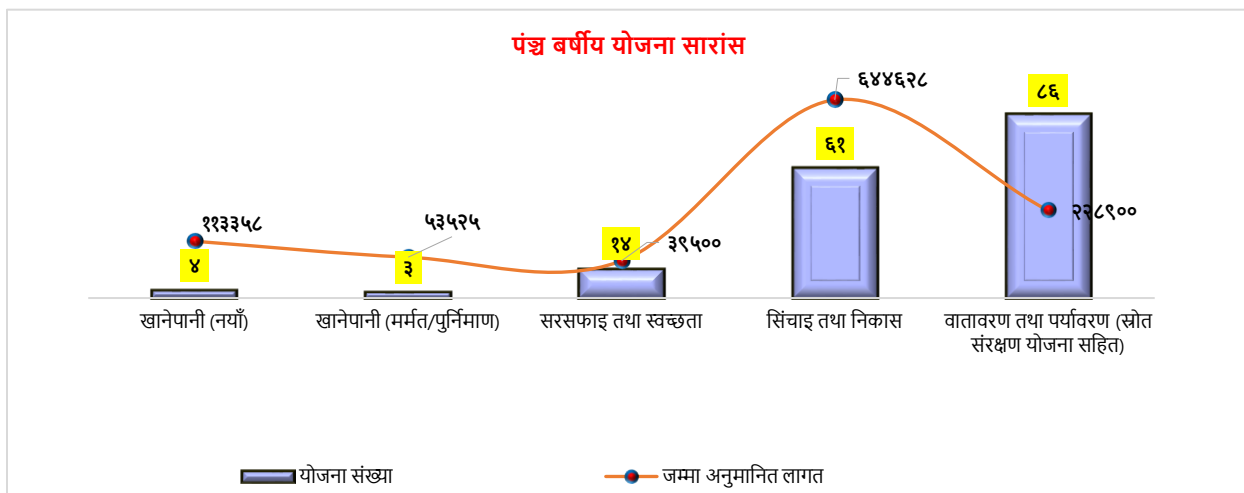
	<p>लागि आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। नगरपालिकाले ठोसफोहोर, दिसा जन्य लेदो तथा ढल व्यवस्थापनका लागि निर्देशिका तयार गरि उपयुक्त स्थान छनोट गर्न नेतृत्वदायी भूमिका लिई अन्तर नगरपालिकासँग सम्पर्क, समन्वय, सहकार्य र विकास साझेदारको खोजीगरि सहर उन्मुख क्षेत्रको सरसफाइ योजना लागु गर्नु पर्ने देखिएको छ।</p>
--	---

५.२. आवधिक योजनाको सारांश

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विद्यमान जलस्रोतहरू, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था, आर्थिक तथा प्राविधिक पक्षहरूको अध्ययन र छलफल तथा जन आवश्यकतामा आधारित भई जलउपयोग गुरुयोजनाको अभिन्न अंग आवधिक योजना तयार गरिएको छ। आवधिक योजना अर्न्तगत नगरपालिकाका ९ वटै वडाहरूमा योजना तर्जुमा मार्फत जम्मा सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू पहिचान गरि प्राथमिकता क्रम सहित गुरुयोजनामा संलग्न गरिएका छन्।

प्रस्तावित योजनाहरूलाई योजनाको प्रकृति, कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने सक्ने बाह्य सहयोग, प्रविधि विकल्प, लागत अनुमान आदिलाई आधारमानी विभिन्न क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि नगरपालिका र वडा स्तर गरि दुई भागमा विभाजन गरि प्राथमिकता क्रम अनुसारको छुट्टा छुट्टै सूची तयार गरिएको छ। योजना तर्जुमाको समयमा वडाहरू र नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन गर्नका लागि पहिचान भएका जम्मा १४५ वटा क्षेत्रगत योजनाहरू मध्ये ४ वटा नयाँ निर्माण र ३ वटा मर्मतका खानेपानी योजनाहरू, सिंचाइका क्षेत्रमा ३९ प्रकारका योजनाहरू, ८६ वटा वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम न्यूनीकरण क्षेत्रका योजनाहरू र १३ वटा सार्वजनिक शौचालयका योजनाहरू प्राथमिकीकरण गरिएका छन्।

यसका अतिरिक्त नगरपालिकामा १ वटानयाँ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन योजना निर्माण गरि सञ्चालनमा ल्याउने योजना छ साथै ठोस तथा तरल फोहोर व्यवस्थापनका योजनाहरू समेत योजना तर्जुमा गोष्ठीमा छलफल गरि प्रस्ताव गरिएका छन्।

पञ्चवर्षीय योजनाहरूको अनुमानित लागत तयार गर्दा नगरपालिका भित्र रहेका विद्यमान/निर्माणाधीन योजनाहरूको प्रतिव्यक्ति लागत र नगरपालिकाबाट निर्धारण भएको स्थानीय दररेटहरूको आधारमा प्रस्तावित योजनाको हालको कुल जनसंख्यालाई प्रति व्यक्ति लागतले गुणन गरि तयार गरिएको छ । पञ्चवर्षीय

ग्राफ- १०: क्षेत्रगत पंचवर्षीय योजनाहरूको सारांश विवरण

योजनाहरूको अनुमानित लागत तथा प्रस्तावित योजना संख्याको विश्लेषण तलको ग्राफ-१० मा गरिएको छ भने थप क्षेत्रगत पञ्चवर्षीय योजनाहरूको योजनागत विस्तृत विवरण अनुसूची ७ देखि १२-सम्ममा उल्लेख गरिएको छ ।

५.२.१. खानेपानी योजनाहरू

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाका समुदाय स्तरमा भएका छलफल अन्तरक्रिया, योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठीहरू र विद्यमान खानेपानीको सुविधा स्तर विश्लेषण गरि नगरपालिकामा जम्मा ४ वटा नयाँ खानेपानीका योजनाहरू ३ वटा मर्मतका योजनाहरू प्रस्ताव गरि पञ्चवर्षीय योजनामा समावेश गरिएका छन्। उक्त योजनाहरूको व्यवस्थापन पश्चात नगरपालिकाको १ देखि ९ वटै वडाका सबै घरधुरीहरूलाई सफा सुरक्षित खानेपानी आपूर्ति गर्ने लक्ष्य लिईएको छ।

नगरपालिकामा प्रस्तावित गरिएका खानेपानी क्षेत्रका योजनाहरू निर्माणबाट करिब २६९९ घरधुरीहरूमा सेवा विस्तार हुने लक्ष्य लिईएको छ । योजनाहरू निर्माणका लागि ११ करोड ३३ लाख अनुमानित लागत रहेको छ। तर्जुमा गरिएका योजनाहरूको वडागत विवरण तालिका-२६ मा र कार्यान्वयनका लागि वडा/नगरपालिकामा सिफारिस गरिएका योजनाहरूको प्राथमिकताक्रम अनुसारको विवरण अनुसूची- ७ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- २६: प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूको विवरण

वडानं.	प्रस्तावित खानेपानी योजना विवरण					
	नयाँ			मर्मतसम्भार/पुनर्निर्माण/सेवा बिस्तार		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानितलागत (ने.रु.'०००)	योजनासंख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.'०००)
१	०	०	०	१	०	०
२	०	०	०	०	०	०
३	१	९६२	४०,४०४	१	९३०	२३,२५०
४	१	६८८	२८,८९६	०	०	०
५	०	०	०	०	०	०
६	०	०	०	१	८९४	२२,३५०
७	०	०	०	०	०	०
८	१	७१७	३०,११४	१	३१७	७,९२५
९	१	३३२	१३,९४४	०	०	०
जम्मा	४	२६९९	११३३५८	३	२१४१	५३,५२५

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजनावडा तथा नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.२. सरसफाइ योजनाहरू

यस नगरपालिकाका ९३.५% घरधुरिहरूमा घरायसी स्तरमा शौचालय निर्माण भई प्रयोगमा रहेका छन् र शौचालय बिग्रेका/भत्केका बाँकि घरधुरिहरूमा पनि शौचालय निर्माण गरि प्रयोगका लागि नगरपालिकाले जनचेतनामुलक क्रियाकलापहरू र आवश्यक सहयोग गर्ने नीति लिएको छ । यसका साथै बढ्दो यातायातको चाप र यात्रुहरूको ओहोरदोहरले गर्दा पुर्व पश्चिम राजमार्गको बजार क्षेत्रहरूमा अत्यधिक मात्रामा ठोस फोहोर र खुला दिसापिसाब बढ्दै गईरहेको हुदा बजार क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । नगरपालिकाले बढ्दो बजार क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण र ठोस फोहोर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिल साइट निर्माणको योजना बनाएको छ । त्यसका लागि नगरपालिका भरिमा १२ वटा नयाँ शौचालय निर्माण, १ वटा सार्वजनिक शौचालय मर्मत र १ वटा ल्याण्डफिल साइट निर्माणका लागि प्रस्ताव गरेको छ। योजनाहरू निर्माणबाट करिब ९५०० घरधुरिहरू लाभान्वित हुने छन् र त्यसको लागि अनुमानित लागत ३ करोड ९५ लाख रहेको छ। सरसफाइका प्रस्तावित योजनाहरूको सारांश विवरण तालिका-२७ र विस्तृत विवरण अनुसूची-७ (TA-१०) मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका- २७: प्रस्तावित सरसफाइका योजनाहरूको विवरण

वडानं.	प्रस्तावित योजनाहरूको विवरण			
	प्रस्तावित संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	योजनाको किसिम/प्रकृति	अनुमानित लागत (ने.रु.'०००)
सबै	१	९५००	ल्याण्डफिल साइट निर्माण	२०,०००
१	२	३०९	सार्वजनिक शौचालय	३०००
२	३	५५४	सार्वजनिक शौचालय	४५००

३	१	८७६	सार्वजनिक शौचालय	१५००
४	१	६७६	सार्वजनिक शौचालय	१५००
५	१	१३१	सार्वजनिक शौचालय	१५००
६	१	१३६	सार्वजनिक शौचालय	१५००
७	१	५२०	सार्वजनिक शौचालय	१५००
८	१	८०	सार्वजनिक शौचालय	१५००
९	२	१२८९	सार्वजनिक शौचालय	३०००
जम्मा :	१४			३९५००

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.३. सिंचाइ योजनाहरू

वडा तथा नगरपालिका स्तरमा संचालित योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जम्मा ६१ वटा सिंचाइ कुलोका योजनाहरू प्रस्ताव गरेका छन् जस मध्य सिंचाइका योजना ३९ वटा र लघु सिंचाइका २२ वटा योजना रहेका छन् । सिंचाइ सुविधाको विद्यमान अवस्था र ती सिंचाइ योजनाहरूको सञ्चालनको अवस्थालाई मध्यनजर गरि ९६८० घरधुरीको १०३,५४४ रोपनी खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुने गरि योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन् । योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत ६४ करोड ४६ लाख रहेको छ । उक्त कुलो सिंचाइ योजनाहरूको वडागत विवरण तालिका-२८ र प्राथमिकताक्रम अनुसारको सूची अनुसूची-८मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका- २८: वडागत रुपमा सिंचाइ योजनाहरूको (परम्परागत र लघु) विवरण

वडानं.	परम्परागत (कुलो/नहर/पाईप) सिंचाइ योजना							
	नयाँ योजना				मर्मतसम्भार/पुननिर्माण/सेवा बिस्तार			
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	सिंचितक्षेत्र (रोपनी)	अनुमानित लागत (ने.रु.)	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	सिंचित क्षेत्र (रोपनी)	अनुमानित लागत (ने.रु.)
१	१	२१२	१९०	९३०	०	०	०	०
२	३	१०२२	२९६४	१४५०८	०	०	०	०
३	९	२५८०	६०८७६	२९७९७२	०	०	०	०
४	०	०	०	०	०	०	०	०
५	१४	२४८१	३०८७५	१५११२५	०	०	०	०
६	१	८८४	२७५	२५५७५	०	०	०	०
७	३	६४४	९८९९	४८४५३	०	०	०	०
८	१	१६१	१९१५	१०६९५	०	०	०	०
९	७	१८१३	९९०	९२०७०	०	०	०	०
जम्मा	३९	९७७४	१०७०८४	६४१३२८	०	०	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.४. स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजनाहरू

यस नगरपालिकामा कर्णाली र बबई नदी तथा अन्य खोलाहरूको कटान, बषार्तको भल तथा बाढी र जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष असरहरूले गर्दा पर्यावरण र वातावरण व्यवस्थापनका लागि वातावरण संरक्षणका क्रियाकलापहरू धेरै आवश्यक रहेका छन् । हाल भइरहेको जलवायु परिवर्तनका असरहरू अझ आक्रामक हुने संभावना रहेको देखिन्छ ।

नगरपालिकामा वातावरण संरक्षण र जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन लगायत जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरू तय गरिएका छन् । जस अर्न्तगत पन्फेकुवा, झरन, नदी कटान नियन्त्रण, बहु-उद्देश्यीय नर्सरी स्थापना तथा वृक्षारोपण, ताल संरक्षण आदि जस्ता विभिन्न खाले ८६ वटा योजनाहरूको सम्भावना अध्ययन गरि प्राथमिकीकरण गरिएको छ । आगामी दिनहरूमा यस नगरपालिकामा विकास निर्माणका गतिविधिहरू सञ्चालन सँगसँगै यी क्रियाकलापहरूलाई बढी प्राथमिकता दिई जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरण र जोखिम व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुका साथै जनचेतना बढाउने तथा जोखिम नक्सांकन गरि विकास गतिविधिहरूमा जोखिम न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्नु जरुरी देखिन्छ । यसरी योजना तर्जुमाको समयमा योजनाहरूको लगानी र प्रकृति हेरी वडा र नगरपालिकाबाट सिफारिस गरिएका छन ।

नगरपालिकामा प्रस्तावित गरिएका वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका योजनाहरू निर्माणबाट करिब ११,००० घरधुरीहरूले लाभ पाउने छन भने योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत २२ करोड ८९ लाख रहेको छ । उक्त वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका तर्जुमा गरिएका क्रियाकलाप तथा योजनाहरूको वडागत विवरण तलको तालिका-२९ मा र थप प्राथमिकता क्रम अनुसारको सूची अनुसूची-१० मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका- २९: वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी तर्जुमा गरिएका योजनाहरू

वडा नं.	प्रस्तावित वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्र योजना विवरण					
	जलवायु अनुकूलन			जोखिम व्यवस्थापन		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
१	०	०	०	३	८६६	१००००
२	०	०	०	११	३०९७	३५१००
३	२	५४९	५०००	१४	६९२१	४३०८०
४	०	०	०	३	७९४	६६४०
५	५	८१४	१२५००	८	१७४९	२४७२०
६	०	०	०	६	९७५	९९६०
७	१	८७१	२५००	१०	४१५८	२४८८०
८	१	६३	२५००	७	२१२३	१०१६०
९	२	६८२	५०००	१३	७०५८	३७०६०
जम्मा	११	२,९७९	२७५००	७५	२७,७४१	२०१,६००

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा नगरपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

अध्याय:-६ गुरुयोजना कार्यान्वयन, बजारीकरण र अद्यावधिक

६.१. गुरुयोजनामा लगानीका लागि अल्प/मध्यम/दीर्घकालीन योजना

जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा बस्ती तथा समुदाय स्तरबाट सहभागितात्मक ढंगबाट संकलन गरिएका सूचनाहरूको वडास्तरमा प्रमाणिकरण गरि सबै क्षेत्रगत योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिएको र नगरपालिका स्तरमा गरिएको तथ्याङ्क प्रमाणिकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट योजनाहरूको प्राथमिकीकरणमा परिमार्जन र परिष्कृत भएको छ । पालिका भित्रका शाखा/उप-शाखाका प्रतिनिधिहरू, सबै वडाका वडा जनप्रतिनिधिहरू, स्थानीय समाजसेवी, बुद्धिजीवीहरू र नगरकार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको सहभागिताले जलउपयोग गुरुयोजनाको योजना तर्जुमा कार्यलाई एकदमै प्रभावकारी बनाउन सहयोग रहेको थियो ।

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी रूपमा समुदायको अपेक्षा अनुसार कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले आफुसँग भएको स्रोतहरूको उपलब्धताको यकिन गर्नुका साथै सम्भावित साझेदारहरूको पहिचान, स्रोतहरूको खोजी गरेर ती स्रोतहरूको आधारमा जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश भएका योजना तथा क्रियाकलापहरूलाई अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन रूपमा विभाजन गरिएकोछ । साथै नगरपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि आफ्नो आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतहरू जुटाई वार्षिक रूपमा गर्नसक्ने लगानीको समेत प्रक्षेपण गरि प्राथमिकताक्रम अनुसारका योजनाहरूलाई अल्पकालीन/मध्यमकालीन/ दीर्घकालीन रूपमा विभाजन गर्नुपर्ने हुन्छ । ठाकुरबाबा नगरपालिकाले प्रक्षेपण गरेका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन लक्ष्यहरूलाई तल चर्चा गरिएको छ ।

अल्पकालीन योजनाहरू (पहिलो र दोश्रो वर्ष): - नगरपालिकाले जल उपयोग गुरुयोजना भित्र समावेश गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने लगानी जुटाउन यस जल उपयोग गुरुयोजनालाई नगरकार्यपालिका र नगरसभाबाट अनुमोदन गर्नेछ र नगरपालिकाले आफ्नो लगानी सुनिश्चित गरि यदि सो लगानी योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि अपुग हुने देखिएमा बाह्य स्रोतहरूको खोजी गर्ने छ साथै आफ्ना क्षेत्रगत परिकल्पनाहरू साकार पार्न अल्पकालीन योजनाहरूको रूपमा हाल निर्माणाधीन ८ वटा खानेपानी योजनाहरू १ वटा नयाँ खानेपानी तथा सरसफाइ योजना, २ वटा खानेपानी योजना (मर्मत र पुनर्निर्माण) र ४ वटा सिंचाइ कुलो निर्माणका योजनाहरू लगायत थोरै स्रोत चाहिने अन्य क्षेत्रका अति आवश्यक योजनाहरूलाई कार्यान्वयन गर्नेछ । अल्पकालीन योजनाहरू हाल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका, स्रोतको सुनिश्चितता भएका योजनाहरू वडा कार्यालय वा नगरपालिकाको आफ्नै स्रोतबाट पनि निर्माण हुन सक्ने योजनाहरूलाई अल्पकालीन अवधिका योजनाको रूपमा समावेश गरिएका छन् । त्यस्तै वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका अति आवश्यक क्रिकलापहरू जस्तै: तटबन्ध, ताल संरक्षणका योजनाहरूलाई पनि स्रोतको उपलब्धताको हिसाबले संचालन गर्ने गरि अल्पकालीन योजनाको रूपमा राखिएको छ ।

अल्पकालीन लक्ष्य (आ.व. २०८१/८२ सम्ममा):

खानेपानी सेवा:

- ६०% जनसंख्यालाई सुरक्षित खानेपानी व्यवस्था भएको सेवास्तरमा पुर्याउने ।
- ३०% गरिब घरधुरीलाई अनुदानमा आर्सेनिक न्यूनीकरण फिल्टरहरू उपलब्ध गराउने ।
- खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूलाई व्यवस्थित तथा दिगोपना सुनिश्चित गर्न आवश्यक नीति र कार्यविधि निर्माण गर्ने ।

सरसफाइ सेवा:

- सबै घरहरूमा सुरक्षित चर्पीको प्रयोग गरेको हुनेछ ।
- साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था भएको चर्पी प्रयोग गर्ने जनसंख्या १००%
- ५०% विधालयमा विद्यार्थीको अनुपातमा शौचालय र खानेपानीको व्यवस्था गर्ने
- २ नयाँ सार्वजनिक शौचालयहरू निर्माण गर्ने तथा शौचालयहरूको व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकाले आवश्यक कार्यविधि/निर्देशिका तयार गरि लागु गर्ने ।
- ठोस फोहोर, दिसा जन्य लेदो तथा ढल व्यवस्थापनका उपयुक्त स्थान छनोट गरि निर्माण कार्यको थालनी गर्ने ।
- पूर्ण सरसफाइ अभियान सबै वडाहरूमा सञ्चालन भएको

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा:

- विद्यमान योजनाहरूमा सुधार गरि नगरपालिकाको ९५% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

मध्यकालीन योजनाहरू (तेश्रो तथा चौथो वर्ष):- नगरपालिकाले मध्यकालीन योजनाको रूपमा जलउपयोग गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको अवस्था, स्रोतहरूको उपलब्धताको आधारमा निर्माणसम्पन्न भएका खानेपानी योजनाहरूबाट सम्भव भएमा सेवा विस्तार र सम्भव नभएमा प्राथमिकता अनुसार ३ वटा खानेपानी योजना, २० वटा सिंचाइ कुलोहरूको स्तरउन्नति/निर्माण र वातावरण तथा पर्यावरण तर्फ प्राथमिकीकरण गरिएका योजनाहरू मध्ये कम्तिमा ६०% योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने नीति लिएको छ ।

मध्यकालीन लक्ष्य (आ.व. २०८४/८५ सम्ममा):

खानेपानी सेवा:

- ८५% जनसंख्यालाई सुरक्षित खानेपानी व्यवस्था भएको सेवास्तरमा पुर्याउने ।

सरसफाइ सेवा:

- सबै वडाहरू तथा नगरपालिका "पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र" घोषणा भएको हुनेछ ।
- सबै विधालयमा विद्यार्थीको अनुपातमा शौचालय र खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ।
- सबै स्वास्थ्य सस्थाहरूमा नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुरूप सरसफाइ र स्वच्छताको सुविधा सुनिश्चित गर्ने ।

सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा:

- नगरपालिकाको १००% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण:

- ताल संरक्षण तथा तटबन्धका १००% योजनाहरू सम्पन्न भएको हुनेछ ।

दीर्घकालीन लगानी योजना (५ वर्ष देखि):- जल उपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा दीर्घकालीन लिन योजनाको रूपमा नगरपालिकाले यस जलउपयोग गुरुयोजनाको समीक्षा गरि प्राथमिकीकरण गरिएका सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू मध्ये कति कार्यान्वयन गर्न सकिए, कति सकिएनन लगायत जल उपयोग गुरुयोजना अनुसार क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्दा भएका सिकाईहरूको समेत समीक्षा गरि यदि जल उपयोग गुरुयोजना अध्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएमा अध्यावधिक गरेर थप प्राथमिकता निर्धारण गरि समय सापेक्ष रूपमा योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्नेछ ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसारका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले थप छलफल र निर्णय अनुसार हरेक वर्ष जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि वडा तथा नगरपालिकाबाट हुने लगानी र अन्य कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने निकायहरूबाट हुने लगानीको प्रक्षेपण गर्नुका साथै स्थानीय तहको वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा योजना तथा कार्यक्रमहरू समावेश गरि कार्यान्वयन गर्नेछ । साथै जलउपयोग गुरुयोजनाका क्षेत्रगत योजनाहरू कति कार्यान्वयन भए भन्ने कुराको समीक्षा गर्ने संयन्त्रको विकास गर्नेछ ।

यसका अतिरिक्त जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक लगानी नीति तथा कार्यविधि/निर्देशिका नगरपालिकाले निर्माण गर्नेछ र त्यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मानव संशाधन सहितको संयन्त्रको विकास गर्नेछ । त्यो संयन्त्रले अन्य क्षेत्रगत संयन्त्रहरूसँग समन्वय, सहकार्य र जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकता क्रममा रहेका योजना तथा क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत रूपमा योजना तर्जुमा, अनुगमन र समीक्षा गर्नेछ ।

यस ठाकुरबाबा नगरपालिकाले पहिलो वर्षका लागि ८ वटा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न गर्ने, १ वटा नयाँ खानेपानी योजना निर्माण गर्ने, २ वटा खा.पा. (नयाँ र मर्मत) योजनाहरू, ४ वटा सिंचाइ योजना स्तरउन्नति र ३ वटा वातावरण तथा पर्यावरण र सरसफाइका योजनाहरूलाई कार्यान्वयनका ल्याउने छ । ट्युबवेलबाट खानेपानी उपभोग गरिरहेका घरधुरी हरूमा पानी शुद्धीकरण सम्बन्धी जनचेतनाका साथै सरोकारवालाहरूको साझेदारीमा शुद्धीकरण सम्बन्धी प्रविधि विकल्पहरूका लागि पहल गर्नेछ ।

पहिलो आ.व.मा कार्यान्वयन हुने मुख्य योजनाहरूको विवरण तलको तालिका-३३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

६.२. पहिलो आ.व. मा कार्यन्वयन हुने योजनाहरू

तालिका- ३०: पहिलो आ.व.मा संचालन हुने योजनाहरू र वजेट विवरण

क्र.स.	योजनाको नाम	संचालन हुने वडा/स्थान	क्षेत्र/प्रकार	लाभान्वित घरधुरी	जनसंख्या	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	अनुमानित लगानी (रु.)'०००
खानेपानी तर्फ								
१	कर्मला खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति	२	खा.पा/निर्माणाधीन	५२४	२२०१	नगरपालिका	खा.पा. सरसफाइ डिभिजन	९२,४४२
२	बलाती खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समेती	२	खा.पा/निर्माणाधीन	८९५	३७५९	नगरपालिका	खा.पा. सरसफाइ डिभिजन	१५७,८७८
३	ठाकुरबाबा खानेपानी योजना	४	खा.पा/निर्माणाधीन	५८३	२४४९	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	१०२,८५८
४	बगनाह खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था	५	खा.पा/निर्माणाधीन	६६२	२७८०	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	११६,७६०
५	शाहिपुर खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था	५	खा.पा/निर्माणाधीन	८०५	३३८१	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	१४२,००२
६	शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था	७	खा.पा/निर्माणाधीन	८७०	३६५४	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	१५३,४६८
७	बेतहनी खानेपानी तथा सरसफाइ योजना	९	खा.पा/निर्माणाधीन	९१५	३८४३	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	१६१,४०६

८	ठाकुरबाबा ३ र ४ खानेपानी तथा सरसफाइ योजना	३	खा.पा/निर्मा णाधीन	८२९	३४८२	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	१४६,२४४
९	नेउलापुर कन्चनपुर खानेपानी तथा सरसफाइ योजना	३	नयाँ निर्माण	९६२	४९०६	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	२०,६००
१०	शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइ विस्तार योजना	६	मर्मत	८९४	३७५४	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	९३,८५०
११	भुरीगाउँ बृहत खानेपानी तथा सरसफाइ योजना	१	मर्मत	९३०	३९०६	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	९७,६५०

सिंचाइ तर्फ

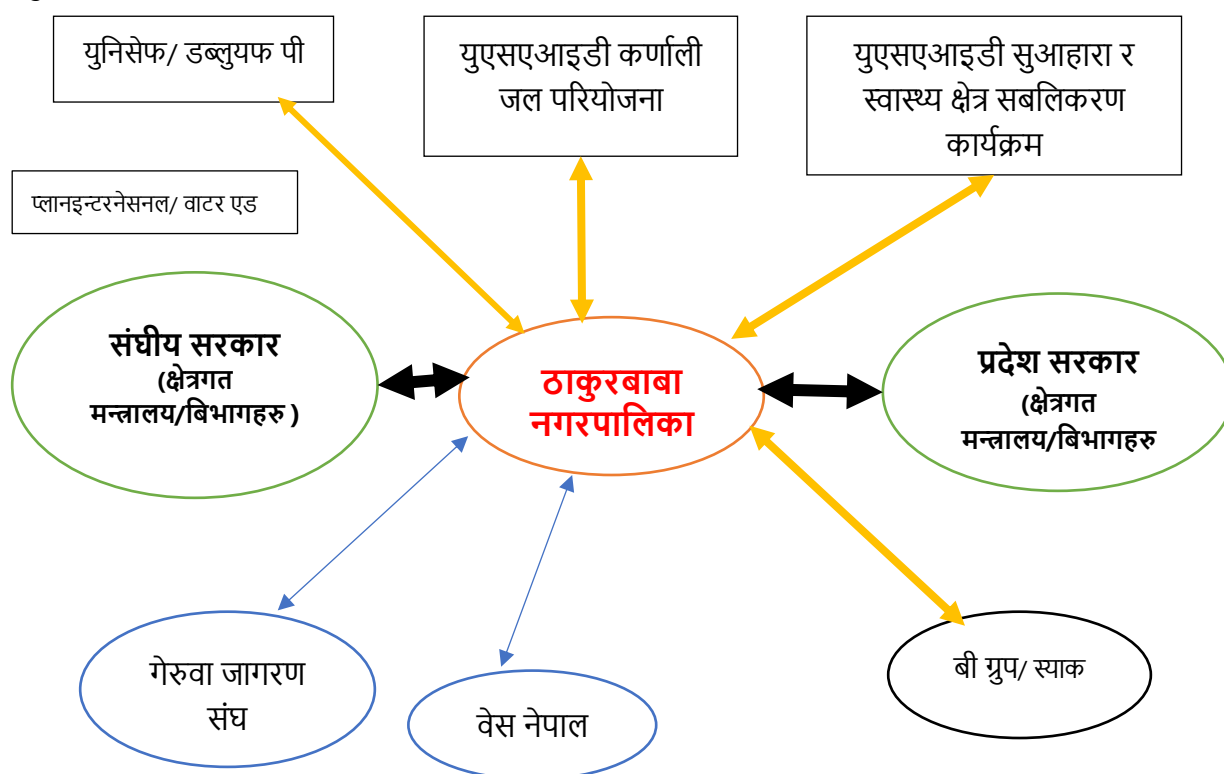
क्र.स.	योजनाकोनाम	वडा/स्थान	प्रकार	लाभान्वित घरधुरी	सिंचित क्षेत्र (रोपनी)	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	अनुमानितला गत (रु.)'०००
१२	उत्तर कुलो सिचाई योजना	१	स्तरउन्नति	२१२	१९	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	९३०
१३	कर्मला सिचाई योजना	२	स्तरउन्नति	२७१	५७	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	३४४१
१४	बर्गधा जम्ती नेउलापुर	३	स्तरउन्नति	१४६	३७	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	८२,७७०
१५	जरही सिचाई योजना	२	स्तरउन्नति	३३६	८९०	नगरपालिका	विकास साझेदारहरू	५३०१

अन्य योजनाहरू

१६	ठोस तथा दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन योजना	स्थान छनौट हुन बाकी	सरसफाइ	११,०००	०	नगरपालिका	प्रदेश मन्त्रालय/ विकास साझेदार	२०,०००
१७	बखतपुर ताल संरक्षण	३	वातावरण तथा पर्यावरण	२९३	०	नगरपालिका	विकास साझेदार	२,५००
१८	ढुग्रहवा ताल संरक्षण योजना	५	वातावरण तथा पर्यावरण	२१३	०	नगरपालिका	विकास साझेदार	२,५००
जम्मा								१,४०२,६००

६.३. बजारीकरण रणनीति तथा सरोकारवालाहरूको पहिचान

गुरुयोजना तयार भएपछि यसको प्राथमिकता क्रममा परेका योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त स्रोत साधनहरूको खोजी गर्ने र त्यसको समुचित बाँडफाँड गर्ने जस्ता कार्यको भूमिका पुर्ण रुपमा नगरपालिकाको रहनेछ भने यसको प्रचारप्रसार गरि कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत साधन जुटाउन यसको परिचालन एवं बजारीकरणमा पनि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ । नगरपालिकामा जलस्रोत विकासको क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघ संस्थाहरूको अभिलेखीकरण गरि सबैले जलउपयोग गुरुयोजनालाई अवलम्बन गर्दै लैजाने प्रणालीको विकास गरिनेछ । यसले गर्दा एकातिर नगरपालिकामा आएको स्रोत एकद्वार प्रणालीको भावना अनुसार विकास निर्माणमा सदुपयोग हुन गई दोहोरोपना हुन पाउने छैन भने अर्को तर्फ चरणबद्ध रुपमा जलस्रोत व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू सम्पन्न हुन गई गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयन हुनेछ ।

संकेतः

↔	कार्यान्वयनका लागि एकदमै जोडदिनु पर्ने निकाय
↔	निर्माणमा पालिकालाई सहयोग गर्न सक्ने दातृ निकायहरू/परियोजना
↔	निर्माण बाहेकका कार्यमा सहयोग गर्न सक्ने दातृ निकाय
↔	निर्माण तथा स्थानीय स्तरमा सामाजिक/प्राविधिक सहयोग पुरयाउने अन्तर/राष्ट्रिय संघ/संस्थाहरू

नगरपालिकामा गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि स्रोतको सुनिश्चितता, स्रोत एकद्वार प्रणालीको विकास, लगानीकर्ताका लागि अनुकूल वातावरण, जवाफदेहिता सयन्त्र विकास, जलाधार क्षेत्रको स्वास्थ्य सुदृढ र समग्र विकासका लागि अन्तर स्थानीय तह, प्रदेश सरकार तथा संघीय सरकारका सरोकारवाला संयन्त्रहरूसँगको सम्बन्ध विस्तार र आवश्यक समन्वय गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि अति नै महत्वपूर्ण रहने सरोकारवालाहरूको साझा बुझाई रहेको छ। नगरपालिकामा विगतमा पानीको उपयोग र विकासका क्षेत्रमा कार्यगर्दै आएका र भविष्यमा समेत सहकार्य/साझेदारी हुन सक्ने सम्भावित कार्यान्वयन सरोकारवाला सहयोगी निकायहरूको विवरण र सह-सम्बन्धलाई चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- ३१: सरोकारवालाहरूको विवरण

सरोकारवाला संस्थाको नाम	क्रियाकलाप सञ्चालनको प्रकृती	कार्य क्षेत्र (वडा/भूगोल)	संस्थाको आर्थिक स्रोत (दातृ संस्था)	भविष्यमा सहकार्य हुन सक्ने क्षेत्र
युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजना	जलस्रोत व्यवस्थापन	नगरपालिकाका सबै वडाहरू	युएसएआइडी	खानेपानी, बहुउपयोगी योजना, स्रोत संरक्षण, सुशासन, क्षमता विकास क्रियाकलाप, सरसफाइ/स्वच्छता
गेरुवा ग्रामीण जागरण संघ	खानेपानी सरसफाइ स्वच्छता तथा पोषण	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		पैरवीआय , आर्जन
बी ग्रुप बाँके	बाल विवाह न्यूनीकरणका लागि बाल विवाह न्यूनीकरण परियोजना तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		पैरवी अभियान तथा विपद् व्यवस्थापन
स्याक नेपाल	शिक्षा तथा स्वास्थ्य	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		विपद् व्यवस्थापन , स्कुल वास
थारू महिला उत्थान केन्द्र	शिक्षा स्वास्थ्य तथा पोषण	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		शिक्षा स्वास्थ्य पोषण तथा विपद् व्यवस्थापन

बेस बर्दिया	शिक्षा स्वास्थ्य तथा पोषण	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		शिक्षा स्वास्थ्य पोषण तथा विपद् व्यवस्थापन
थारू समुदाय विकास मञ्च	जिविकोपार्जन सुधार तथा क्षमता अभिवृद्धि	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		आय आर्जन तथा क्षमता विकास
सीएमसी नेपाल	द्वन्द्व प्रभावित परिवारलाई मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक परामर्श	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		पैरवीआय , आर्जन क्षमता विकास तथा सीप विकास
वातावरण तथा ग्रामीण विकास केन्द्र	विपद् व्यवस्थापन तथा सीप र क्षमता विकास	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		पैरवीआय , आर्जन क्षमता विकास तथा सीप विकास
नेपाल रेडक्रस सोसाइटी जिल्ला शाखा बर्दिया	विपद् व्यवस्थापन तथा सीप र क्षमता विकास	नगरपालिकाका सबै वडा तथा समुदाय स्तरमा		विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा क्षमता विकास
वाटर एड नेपाल	स्कुल खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता र महिनावारी स्वच्छता	नगरपालिकाको सबै वडा	वाटर एड युके	स्कुल खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता
हेफर प्रोजेक्ट नेपाल	आयआर्जन तथा सीप विकास	नका सबै .पा. वडा	नगरपालिका तथा हेफर परियोजना	सीप विकास तथा पशुपालन

६.४. जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन रणनीति

ठाकुरबाबा नगरपालिकाले जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि तपसिल अनुसारका रणनीतिहरू अपनाउने छ ।

- सबै स्थानीय सरोकारवाला निकायहरूको जलाधार संरक्षण सम्बन्धी साझा बुझाई निर्माण गर्न ज्ञान, सीप तथा सिकाईहरू आदानप्रदान गर्ने तथा स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
- कुनै पनि ठुला संरचनाहरू निर्माण गर्दा वतावरण प्रभाव मूल्यांकन अनिवार्य रूपमा लागु गरिने छ ।
- जल, जंगल र जमिन संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायको अधिकतम सहभागितामा गराइने छ ।
- नगरपालिकास्तरमा सक्रिय बहु-सरोकारवाला निकायहरू जस्तै; सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू, कृषि समूहहरूसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्ने र जलाधार संरक्षणका क्रियाकलापहरूलाई स्थानीय समुदायको आयमुलक/जीविकोपार्जनका गतिविधिसँग जोडी वातावरणमैत्री र संरक्षणमुखी बनाइने छ ।
- जलाधार क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने वा प्रभावित हुने माथिल्लो वा तल्लो तटीय भू-भागमा अवस्थित पालिका/समुदायसँग जलाधार संरक्षणका उपायहरूका बारेमा छलफल गरि साझा सिकाईका आधारमा विभिन्न सहयोगी क्रियाकलापहरू (जलउपयोग गुरुयोजनामा आधारित भइ) सञ्चालन गरिने छन् ।
- लोप हुन/हराउन लागेका सिमसार क्षेत्र/ताल तलैयाहरूलाई संरक्षण र व्यवस्थापनको माध्यमबाट पुरानै स्वरूपमा ल्याउने रणनीति अपनाईने छ ।

६.५. गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अड्यावधिक गर्ने संयन्त्र

जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि नगरपालिका क्षेत्र भित्रका स्रोतसाधनको पहिचान, सरोकारवाला सहयोगी वा साझेदार निकायहरूको पहिचान तथा परिचालन पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नगरपालिकाहरूलाई योजना कार्यान्वयन गर्ने कार्यकारी निकायका रूपमा राखेको छ भने नगरपालिका आफैमा स्थानीय सरकार समेत भएकाले जलस्रोत क्षेत्रका योजनाहरू कार्यान्वयन गराउन स्थानीय, प्रदेश स्तरीय तथा केन्द्रीय सरोकारवाला साझेदारहरूलाई परिचालन गर्न सहज हुने देखिन्छ । गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्न नगरपालिकाको नेतृत्वमा सबै साझेदारहरूलाई साझेदारीको वातावरण सहित परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नीति नियमहरू नगरपालिकाको सभा मार्फत निर्माण गरि क्षेत्रगत साझेदारहरूलाई स्पष्ट जिम्मेवारी प्रदान गर्नुका साथै समय सापेक्ष कार्यान्वयनको अनुगमन समेत गर्नु पर्ने हुन्छ ।

नगरपालिका तहको योजना तर्जुमाका ७ वटा चरणहरू मध्ये विषयगत समितिमा योजना तर्जुमा गर्दा जलउपयोग गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण गरिएका योजनाहरू वार्षिक कार्यान्वयनका लागि समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

यसका साथै समय सापेक्ष नगरपालिकाले विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको/पक्षहरूको सहजिकरण मा जल उपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा गरि अद्यावधिक गर्नुपर्ने जरुरी हुन्छ । जलउपयोग गुरुयोजना आधारभुत तथ्याङ्क र एकीकृत जलस्रोत विकासको खाका वा प्राथमिकता योजना तर्जुमाको दस्तावेज भएको हुनाले यसको आवश्यकता अनुसार आवधिक रुपमा अद्यावधिक गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसको अद्यावधिकरणबाट नगरपालिकाको एकीकृत जलस्रोत विकासको लागि चाहिने स्रोतको अनुमान र तर्जुमा गर्न सजिलो हुन्छ । सामान्यतया गुरुयोजना कार्यान्वयन समीक्षा , स्रोत साधन जुटाउन, तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक प्रत्येक वर्ष गर्नु पर्दछ तर स्थानीय परिवेश र आवश्यकता अनुसार यो अवधि घटबढ गर्न सकिन्छ । साथै जलउपयोग गुरुयोजना अद्यावधिक गर्नको लागि कार्यपालिकाबाट अनिवार्य रुपमा निर्णय गर्नु पर्ने हुन्छ ।

६.६. गुरुयोजना कार्यान्वयन रणनीति

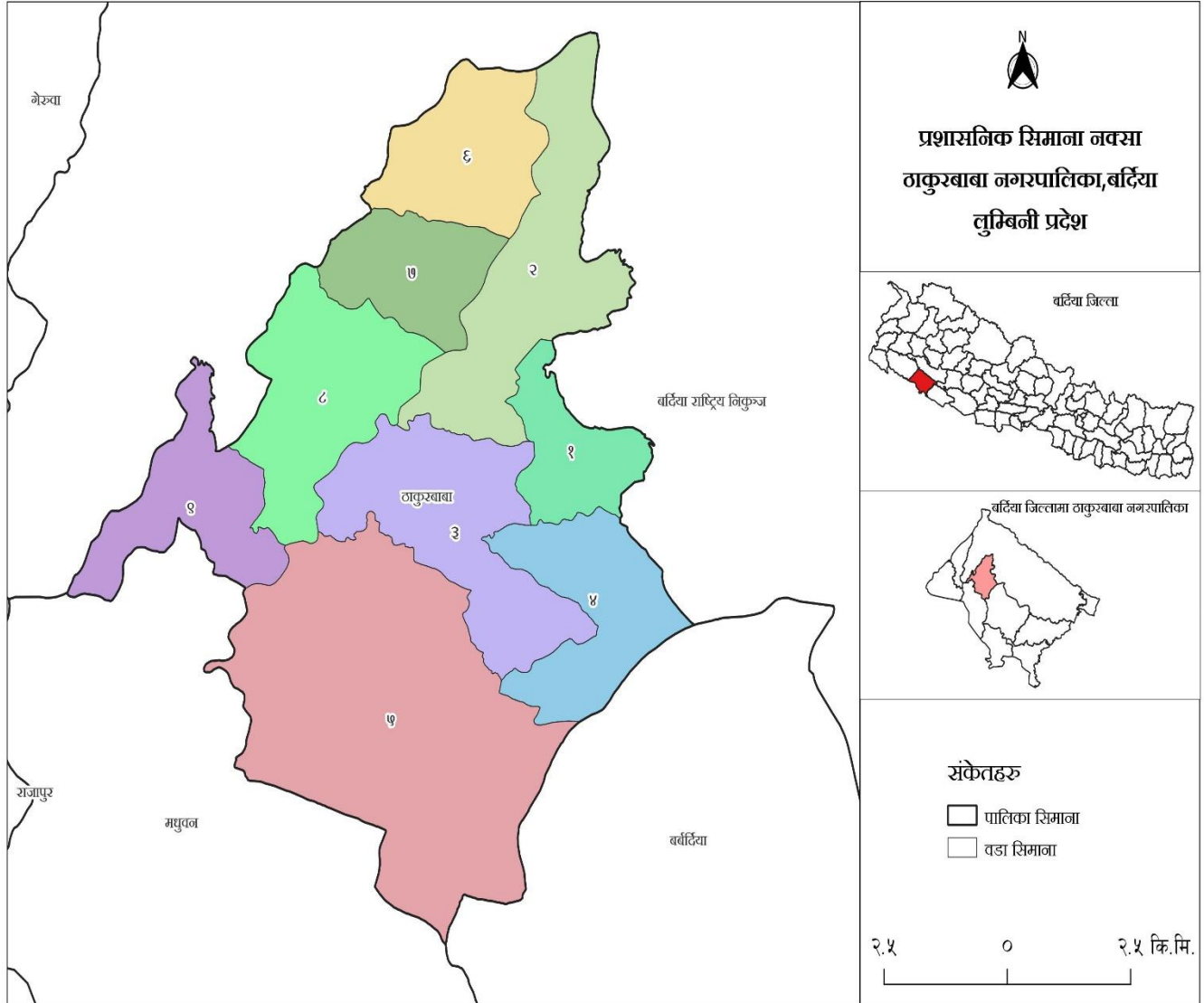
जलउपयोग गुरुयोजना जलस्रोत क्षेत्रको एकीकृत योजना भएकोले यसको कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी संयन्त्र, समन्वय र सरोकारवाला निकायहरू बीच सहकार्य हुन जरुरी छ । त्यसकारण नगरपालिकाले जलउपयोग गुरु योजनाको कार्यान्वयनका लागि तपशिलका रणनीति अपनाउने छ ।

- गुरुयोजनाको तथ्याङ्क जलस्रोत योजनाहरूको लागत, सम्भाव्य प्रयोग र सम्भावना सहितको अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरू समयसमयमा सरोकारवाला माझ सञ्चालन गरिने छन ।
- संघिय तथा प्रदेश सरकारका जलस्रोत विकास सम्बद्ध मन्त्रालय तथा विभागहरूमा गुरु योजनाको प्रचार प्रसार गरि आवश्यक लगानीका लागि सहकार्य तथा समन्वय गरिने छ ।
- नगरपालिका स्तरका सरोकारवाला साझेदारहरूको आवश्यकता अनुसार समन्वय बैठक र अन्तरक्रियाहरू आयोजना गरि गुरुयोजनाका निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्न लगानी प्रतिबद्धता सहितका कार्यक्रम तय गरिने छन ।
- नगरपालिका स्तरमा गुरुयोजना सम्बन्धी प्रचार प्रसार, समीक्षा तथा जलस्रोत क्षेत्रमा कार्य गर्ने सरोकारवालाहरूलाई गुरुयोजनाले औल्याएको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गराउने जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिने छन ।
- क्षेत्रगत योजनाहरूमा लगानी सम्बन्धी दोहोरोपना हटाउन वार्षिक कार्यक्रम तयगर्नु पुर्व विषयगत समितिका बैठकहरू मार्फत आगामी वर्षका योजना तथा कार्यक्रमहरू सरोकारवालाहरूसँगको उपलब्ध बजेट सहकार्यका क्षेत्र सहितको कार्ययोजना तय गरिने छन ।

अनुसूचीहरू

- अनुसूची-१ SA-1: घरधुरी तथा जनसंख्या सम्बन्धि विवरण
SA-2: भौगोलिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक जानकारी सम्बन्धी विवरण
SA-3: विद्यमान सहकारी संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण
SA-4: विद्यमान सरोकारवाला संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण
SA-5: स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सम्बन्धी विवरण
- अनुसूची-२ TA-1: पानीका स्रोतहरूको विवरण
- अनुसूची-३ SA-6: टोलहरूको सूची
TA-2: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूकोसु बिधास्तर र संरचनागत विवरण फारम
- अनुसूची-४ SA-7: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सामाजिक तथा संस्थागत विवरण फारम
- अनुसूची-५ SA-8: विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
TA-3: विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
SA-9: विद्यमान लघु सिंचाइ योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
TA-4: विद्यमान लघु सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
SA-10: विद्यमान बहुउपयोगी योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
TA-5: विद्यमान बहुउपयोगी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
SA-11: विद्यमान वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
TA-6: विद्यमान वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
SA-12: विद्यमान सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
TA-7: विद्यमान सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
TA-8: विद्यमान लघु जलबिधुत योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-६ OS-1: निर्माणाधिन जलस्रोत सम्बन्धित योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
OT-1: निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
OT-2: निर्माणाधिन कुलो सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
OT-3: निर्माणाधिन लघु सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
OT-4: निर्माणाधिन बहुउपयोगी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
OT-5: निर्माणाधिन सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
OT-6: निर्माणाधिन लघुजल बिधुत योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम

- अनुसूची-७ PL-1: तर्जुमा गरिएका खानेपानी योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-9: तर्जुमा गरिएका खानेपानी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
 TA-10: तर्जुमा गरिएका सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-८ PL-2: तर्जुमा गरिएका कुलो सिंचाइ योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-11: तर्जुमा गरिएका कुलो सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-९ PL-4: तर्जुमा गरिएका बहुउपयोगी योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-13: तर्जुमा गरिएका बहुउपयोगी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-१० PL-5: तर्जुमा गरिएका वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-14: तर्जुमा गरिएका वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-११ PL-6: तर्जुमा गरिएका सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-15: तर्जुमा गरिएका सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-१२ PL-7: तर्जुमा गरिएका लघुजल बिधुत योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
 TA-16: तर्जुमा गरिएका लघुजल बिधुत योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
- अनुसूची-१३ नगरपालिकाको क्षमता विकास योजना (CD Plan)

अस्वीकरण:

यो प्रतिवेदन अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत् अमेरिकी जनताहरूको सहयोगका कारण सम्भव भएको हो । यस प्रतिवेदन भित्रका विषयवस्तु र सामग्री ठाकुरबाबा नगरपालिकाको एकल जिम्मेवारी हुन् र तिनले युएसएआइडी वा अमेरिकी सरकारको विचारको प्रतिविम्बित गर्छन् भन्ने जरुरी छैन ।